

Masarykova univerzita

Fakulta sociálních studií

Katedra mediálních studií a žurnalistiky

**Pohled brněnských poválečných tištěných médií na německé obyvatelstvo a jeho
vysídlení z Brna**

**View of Brno Postwar Print Media on the German Population and its Displacement
from Brno**

Diplomová práce

Vypracovala: Bc. Zuzana Lebdušková

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Večeřa, Ph.D.

Brno 2013

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedené v bibliografii.

V Horních Bučících dne 30. 12. 2013

.....

Zuzana Lebdušková

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá mediální prezentací brněnských Němců a jejich poválečným vysídlením. Pro diskurzivní analýzu byly vybrány mediální texty ze tří brněnských deníků zastupujících tzv. Socialistický blok Národní fronty, kterými jsou komunistická Rovnost, sociálnědemokratický Čin a národně socialistické Svobodné slovo. Jelikož byli Němci z Brna vysídleni již na konci května 1945, bylo zkoumané období ohraničeno prvním vydáním deníků a počátkem Postupimské konference, která legitimizovala odsun Němců z celého Československa. V tomto krátkém období zachytila stranická tištěná média proces vedoucí k vysídlení Němců z Brna, při kterém byl zároveň vytvářen jejich obraz. V této předkládané práci jsou definovány a analyzovány mechanismy utváření mediálního obrazu brněnských Němců a jejich odsunu bezprostředně po druhé světové válce. Práce je rozdělena na část teoretickou, která seznamuje čtenáře s historií česko-německý vztahů završenou odsunem, a s metodami, které jsou aplikovány ve druhé části práce. Tato analytická část odkrývá diskurzivní modely, které jsou v médiích utvářeny.

Klíčová slova

diskurz, diskurzivní analýza, mediální prezentace, Němci, Češi, Beneš, Brno, Československo, Německo, Rovnost, Čin, Slovo národa, česko-německé vztahy, sudetoněmecká otázka, vysídlení, odsun

Annotation

This thesis discusses the media presentation of the German population based in Brno and their afterwar displacement. The main method used in this paper is the discursive analysis of print media of three of Brno's newspapers representing the so-called Socialist part of the National Front. These are communist "Rovnost", social-democratic "Čin" and national-socialist "Svobodné slovo." Due to the fact that the German population was displaced from Brno in as early as late May 1945, the examined period is framed by the first edition of these papers and by the beginning of the Postupim Conference, which legitimized the displacement of Germans from all of Czechoslovakia. During this short period, a politically engaged print media was able to capture the process leading to the displacement of the German populace from Brno. It was also during this process that the image of the German community was clearly outlined. This paper defines and analyses the mechanisms that helped to create the media image of Germans based in Brno, and their displacement, which took place shortly after the Second World War. The thesis consists of the theoretical part, presenting the history of Czech-German relations, concluding with the latter's expulsion, and of the methods used, which are applied in the second part of the paper. This second analytical part reveals the discursive models created by the media.

Keywords

discourse, discursive analysis, media presentation, Germans, Czechs, Beneš, Brno, Czechoslovakia, Germany, Rovnost, Čin, Slovo národa, the Czech-German relations, the Sudeten German question, displacement, expulsion

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Pavlu Večeřovi, Ph.D. za jeho rady, podnětné připomínky a ochotu při tvorbě této práce. Poděkování patří také mým blízkým za podporu.

Obsah

1. ÚVOD.....	1
2. HISTORICKÝ KONTEXT	3
2. 1 Terminologie – transfer, vysídlení, odsun nebo vyhnání?	3
2. 2 Vztahy Čechů a Němců na území ČSR v první polovině 20. století	4
2. 1. 1 Košický vládní program a vysídlení Němců z ČSR.....	7
2. 1. 3 Postupimská konference	9
2. 3 Vysídlení Němců z Brna	10
2. 4 Poválečná situace v tištěných médiích	14
2. 4. 1 Odsun a tisk	16
2. 4. 2 Reakce zahraničního tisku na vysídlení německého obyvatelstva	17
3. TEORETICKO-METODOLIGICKÁ ČÁST	18
3. 1 Sociální konstrukce reality	18
3. 1. 1 Mediální konstrukce reality.....	22
3. 2 Ideologie.....	23
3. 2. 1 Ideologie a média	25
3. 3 Modi operandi Johna Thompsona	29
3. 4 Nacionalismus	32
3. 5 Diskurz a diskurzivní analýza	34
3. 5. 1 Diskurzivní analýza podle Jamese Paula Geeho	35
3. 5. 2 Teun van Dijk a ideologický čtverec	38
4. METODA PRÁCE.....	40
4. 1 Téma výzkumu	40
4. 2 Cíl výzkumu.....	41
4. 3 Struktura a metoda práce	42
4. 4 Výzkumné otázky	43
4. 5 Odůvodnění položených otázek	45
4. 5. 1 Odůvodnění zvoleného období	45
4. 5. 2 Odůvodnění položených výzkumných otázek	45
4. 6 Konstrukce výzkumu	49
4. 6. 1 Výběr periodik	49
4. 6. 2 Výzkumný vzorek.....	51
5. ANALYTICKÁ ČÁST	53
5. 1 Rovnost – List Komunistické strany československé na Moravě.....	53

5. 2 Čin – List české sociálnědemokratické strany	66
5. 3 Slovo národa – Orgán Československé strany národně socialistické	77
5. 4 Shrnutí poznatků z analyzovaných deníků	93
6. ZÁVĚR	101
7. DISKUZE	111
8. SEZNAM LITERATURY	112
8. 1 Knižní publikace	112
8. 2 Periodické zdroje	115
8. 2. 1 Rovnost	115
8. 2. 2 Čin	115
8. 2. 3 Slovo národa	116
8. 3 Elektronické zdroje	117
9. JMENNÝ REJSTŘÍK	118
10. VĚCNÝ REJSTŘÍK	119
11. PŘÍLOHY	120
Příloha č. 1	120
Příloha č. 2	121
Příloha č. 3	124

Celkový počet slov: 44 224

Celkový počet znaků: 294 659 (vč. mezer)

1. ÚVOD

Vysídlení německého obyvatelstva z Československa po druhé světové válce je stále nevyřešeným problémem ve vztahu mezi Čechy a Němci. Téma odsunu rozděluje společnost na skupinu mlčících, Němce hanících a Němce obhajujících. V této práci však nebude obhajována ani strana česká ani německá, jelikož cílem této práce je objektivně zachytit, jakými jazykovými prostředky referovala dobová tištěná média o Němcích a jejich vysídlení z Brna v prvních poválečných měsících.

Pro pochopení doby a příčin odsunu je v práci uveden širší historický kontext, který vysvětluje česko-německé vztahy a život německé menšiny na území tehdejšího Československa. Politická situace první republiky, Protektorátu Čechy a Morava, ale také exilové působení prezidenta Edvarda Beneše vedlo k radikálnímu řešení problému v podobě vysídlení. Specifická situace nastala v Brně, které bylo jedním z prvních osvobozených měst sovětskou armádou a které bylo obýváno z velké části Němci. Dělníci z brněnské Zbrojovky spolu s vojáky ze Sovětského svazu tak na konci května 1945 vyvedli německé ženy, děti a staré osoby k rakouským hranicím. Práceschopné muže internovali v Brně a použili je na odklízecí práce. Tyto postupy jsou současnými historiky nazývány jako nehumánní, jelikož docházelo k násilnostem a k úmrtím následkem hrubého zacházení. V internačním táboře v Pohořelicích, kde byli umístěni brněnští Němci, navíc kvůli špatným hygienickým podmínkám vypukla epidemie úplavice a břišního tyfu, na kterou zde zemřelo několik stovek lidí, děti nevyjímaje.

Tato práce se zabývá mediálním obrazem Němců v poválečném Brně a jejich následným odsunem. Pro diskurzivní analýzu jsem vybrala mediální texty ze tří brněnských stranických deníků, z komunistické Rovnosti, sociálně demokratického Činu a národně socialistického Slova národa. Zkoumané období je datováno od prvního výtisku vybraných periodik po 17. červenec, kdy Postupimská konference oficiálně potvrdila nutnost vysídlit německé obyvatelstvo. Pozornost je například věnována prvnímu brněnskému proslovu prezidenta Beneše, který při této příležitosti poprvé vyslovil na veřejnosti plán odsunout Němce z Československa a také vysídlovacím událostem na konci května.

Tato diplomová práce bude rozdělena na část teoretickou a část analytickou. V teoretické části uvedu historický kontext, dále teoretická východiska a specifikuji také metody práce. Teoreticko-metodologická část bude definovat klíčové termíny,

jako je sociální, ale také mediální konstrukce reality, dále definice ideologie a nacionalismu a metody aplikované v analytické části. Na vybrané mediální texty bude aplikována diskurzivní analýza Jamese Paula Geeho, která se zaměřuje na sedm jazykových oblastí, podpořena bude modi operandi Johna Thompsona a konceptem tzv. ideologického čtverce Teuna van Dijka. Zvolené metody budou tedy analyzovat nejen jazyk, ale také ideologii. V části analytické pak aplikací výše uvedených metod provedu diskurzivní analýzu, jejíž výsledky shrnu v závěru, ve kterém odpovím na položené výzkumné otázky.

Součástí závěru práce bude také diskuze, ve které se zamyslím nad nedostatky své práce a navrhnou možná zlepšení a inspirace pro budoucí zkoumání tématu odsunu Němců ať už z Brna či z celého Československa.

2. HISTORICKÝ KONTEXT

V této části práce se zaměřím na historii vztahů českého a německého národa a následně na odsun německého obyvatelstva z Československa. Jedna kapitola bude také zvlášť pojednávat o vysídlení Němců z Brna.

2. 1 Terminologie – transfer, vysídlení, odsun nebo vyhnání?

V počátku práce objasním terminologii používanou k označení historické události, která zde bude na podkladě dobových tištěných médií zkoumána. Již název práce uvádí označení vysídlování německého obyvatelstva. V literatuře pojednávající o poválečných poměrech v Československu jsem se setkala s několika termíny, jako je transfer, odsun, vyhnání, ale také s označením etnická čistka a genocida.¹ „Konvence o genocidě byla však přijata až v roce 1948.“²

Otázku označení této pohnuté události československé historie řešil na mezinárodní úrovni i exilový prezident Beneš, který „chtěl rozlišit ‚vyhnání‘³ (expulsion) sudetských Němců na základě viny a ‚organizovaný transfer‘ dalších Němců, kteří se sice neprovinili, ale vzhledem ke svému velkoněmeckému a nacionálněsocialistickému přesvědčení nebyli dobrými československými občany.“⁴ Při samotném aktu odsunu Němců však nebylo příliš dbáno na to, kdo bude „vyhnán“ a kdo „organizovaně transferován“. Především v prvních poválečných týdnech byli všichni Němci bez rozdílu vysídlováni, internováni, násilně trestáni bez ohledu na provinění či neprovinění.

Německé obyvatelstvo bylo smířeno s trestem za druhou světovou válku, kterou vyvolal jejich národ. Filosof Karl Jaspers se touto otázkou viny zabýval a uznal, že „[n]árod odpovídá za svou státnost. Tváří v tvář zločinům, které byly spáchány jménem německé říše, je každý Němec volán ke společné odpovědnosti.“⁵ Jaspers, který připomněl,

¹ Peter Glotz uvedl v kontextu s odsunem Němců z ČSR definici genocidy podle mezinárodního práva. „Za genocidu je považováno následující jednání: a) zabíjení příslušníků národnostních skupin; b) způsobování vážných fyzických či psychických traumat příslušníkům národnostních skupin; c) úmyslné vytváření životních podmínek, které mohou částečně nebo úplně fyzicky zničit příslušníky národnostních skupin.“ (GLOTZ, 2006, str. 198-199)

² GLOTZ, 2006, str. 199

³ „Vyhánění, tedy ve 20. a 21. století hlavně etnické čistky, jsou válečným zločinem proti lidskosti. (...) Rozhodl tak již mezinárodní soudní tribunál v Norimberku – právě v době, kdy Češi vyháněli sudetské Němce. Toto rozhodnutí bylo potvrzeno rezolucí valného shromáždění OSN číslo 95(1) z 11. listopadu 1946. V roce 1950 byly zásady přijaté v Norimberku kodifikovány komisí OSN pro lidská práva. (...) Od přijetí *Code of Crime against the Peace and Security of Mankind* v roce 1996 je vyhnání (článek 18) hodnoceno jako „zločin proti lidskosti“. Masové deportace (článek 20) jsou považovány za obzvláště těžký válečný zločin.“ (GLOTZ, 2006, str. 198)

⁴ BRANDES, DVOŘÁČEK, 2002, str. 261

⁵ JASPERS, 1991, str. 35

že jsou „nejdříve lidmi a pak teprve Němci“⁶, pro kolektivní obvinění Němců rozlišil čtyři druhy viny (vinu kriminální, politickou, morální a metafyzickou)⁷, které s sebou válka přinesla.

Jelikož cílem této práce není posuzovat poválečné vyřešení otázky německého etnika a jeho vykázání z území Československa, budu v textu používat především termín *odsun* a *vysídlení*, které nenesou prvky negativní konotace a považuji je za korektní oběma zainteresovaným stranám.

2. 2 Vztahy Čechů a Němců na území ČSR v první polovině 20. století

Abychom mohli pochopit rétoriku vyskytující se v tištěných médiích v dané době, musíme pochopit dobu samotnou. Tato diplomová práce se zabývá nejbližším poválečným obdobím. Vysídlení, které se uskutečnilo záhy po květnu 1945, předcházelo od 13. století neklidné soužití Čechů a Němců. Tato „míra konfliktnosti akcelerovala zejména ve druhé polovině 19. století v souvislosti s úsilím českého národa o politickou emancipaci v rámci habsburské monarchie. Česká otázka byla vždy i otázkou německou, a to v důsledku neustálého vzájemného prolínání života české a německé společnosti v českých zemích a zároveň ve stálém přesahu a souvislostech středoevropského prostoru.“⁸

První republika měla být státem pro Čechy a Slováky. Němci byli trpěni kvůli geopolitickému uspořádání. „Zásadní chyba předmnichovského státního uspořádání spočívala v tom, že poskytovalo dvěma milionům Slováků veškerá práva státního národa, zatímco se třemi miliony sudetských Němců bylo jednáno jako s menšinou.“⁹ A němečtí obyvatelé nebyli s nastolenou rolí etnické menšiny spokojeni.¹⁰ Etnických konfliktů, které mohou vzniknout v novém státě, si byl vědom i první prezident Tomáš Garrigue Masaryk: „Oblasti osídlené Němci jsou naše a naše také zůstanou ... Opakuji: Vytvořili jsme

⁶ JASPERS, 1991, str. 6

⁷ První je vina kriminální, kterou přisoudil zločincům za jejich „objektivně prokazatelné činy“ a kterou může posoudit jedině soud. Vinu politickou, která „[s]počívá v činech státníků a v příslušnosti k určitému státu, v jejím důsledku musí [obyvatelé daného státu] nést následky tohoto státu.“ Dále Jaspers uvádí vinu morální, se kterou se musí vyrovnat každý občan státu sám. „Instancí je vlastní svědomí.“ Čtvrtá vina je metafyzická. Jaspers objasňuje metafyzickou vinu takto: „Existuje solidarita mezi lidmi jako lidmi, v jejímž důsledku je každý spoluodpovědný za všechno bezpráví a všechnu nespravedlnost na světě, zvláště za zločiny, k nimž dochází v jeho přítomnosti nebo s jeho vědomím. Jestliže jsem neučinil všechno, co jsem mohl, abych jim zabránil, jsem spoluvinen.“ (JASPERS, 1991, str. 7-8)

⁸ HOUŽVIČKA, 2005, str. 1

⁹ GLOTZ, 2006, str. 118

¹⁰ „Už v roce 1918 němečtí obyvatelé zřetelně ukázali, že by radši viděli jako svoji vlast Německo nebo Rakousko. Vzhledem ke geopolitické poloze Československé republiky však odtržení těchto oblastí nebylo možné.“ (MIKŠÍČEK, 2005, str. 74); Přesto se však němečtí poslanci nevzdávali a hájili zájmy Němců a „(...) oznámili úmysl rozdělit historické země a připojit německé kraje Čech a Moravy k Německému Rakousku.“ (HOUŽVIČKA, 2005, str. 105)

naš stát a tím je také dáno státoprávní postavení našich Němců, kteří původně do této země přišli jako imigranti a kolonisté.“¹¹ Spory vzniklé v prvopočátcích nové republiky měla definitivně vyřešit v září 1919 Saint-Germainská smlouva, která „(...) přiřčlenila definitivně sudetské Němce do ČSR“¹². Československo se touto smlouvou zavázalo, že „přijme ve zvláštní smlouvě ustanovení k ochraně zájmů těch obyvatel republiky, kteří se od většiny obyvatelstva liší rasou, jazykem nebo náboženstvím“.¹³ Poměry byly vyrovnány a ve dvacátých letech se situace mezi Čechy a Němci uklidnila. „Stabilizace situace na počátku 20. let nicméně neznamenala definitivní zisk loajality místního obyvatelstva a jeho politických elit k ČSR.“¹⁴ Konflikt se vyhroutil ve 30. letech, kdy Československo paralyzovala světová hospodářská krize. Vysoká nezaměstnanost zasáhla obě etnika. „[Avšak] v Sudetech bylo lidí bez práce mnohem více než ve vnitrozemí. Informace a podpora z Prahy ale nepřicházela, a tak obyvatelé začali naslouchat nabídkám, které jim předkládalo Německo.“¹⁵

Petr Mikšíček upozorňuje ve své knize *Sudetská pouť, aneb, Waldgang* na důležitou roli, kterou sehrálo, respektive nesehrálo, rádiové vysílání. Rádiové vlny se často do okrajových částí země nedostaly vůbec a navíc vysílání v německém jazyce bylo nedostačující. Proto se německy hovořící obyvatelé Sudet uchýlili k poslechu říšských stanic, kde v té době často se svými projevy vystupoval Adolf Hitler, který sliboval cestu z krize prostřednictvím nacistické ideologie. „To vedlo k rychlému politickému sjednocení sudetských Němců před volbami v roce 1935 a k výbuchu nacionálních vášní. (...) Jazyk a média sehrály v tomto období fatální roli a svůj díl viny za rozpoutání nacionálních vášní v Sudetech nese také nezáměrně české (...) vlády o německou mutaci státního rozhlasu, stejně jako nepochopení významu tohoto média pro ovlivňování mas.“¹⁶ Což potvrzuje také historik Václav Houžvička, který v knize *Návraty sudetské otázky* zmiňuje sílu rozhlasového vysílání. „Goebbels totiž spatřoval v rozhlasu¹⁷ mnohem účinnější prostředek ovlivňování postojů a myšlení lidí než je tisk.“¹⁸ Ale ani funkce tisku nebyla opomenuta a ve třicátých

¹¹ GLOTZ, 2006, str. 15

¹² HOUŽVIČKA, 2005, str. 123

¹³ Tamtéž

¹⁴ BALÍK, 2007, str. 80

¹⁵ MIKŠÍČEK, 2005, str. 75

¹⁶ Tamtéž, str. 78

¹⁷ „(...) tisk byl podle [Goebbelsova] jeho názoru exponentem liberálního ducha – produktem a nástrojem Francouzské revoluce, zatímco rozhlasové vysílání bylo svojí podstatou autoritářské a tudíž představovalo vhodnou duchovní zbraň totalitárního státu.“ (HOUŽVIČKA, 2005, str. 184)

¹⁸ HOUŽVIČKA, 2005, str. 184

letech získávali obyvatelé Sudet ideologicky zmanipulované informace z henleinovského tisku.¹⁹

„Od poloviny 30. let se pak proklamovaný nárok Německa na začlenění tamního obyvatelstva německé národnosti do Říše stal klíčovým zahraničně-politickým problémem.“²⁰ Prostřednictvím voleb roku 1935 projeví Němci svůj názor. „Celostátním vítězem voleb do dolní i horní komory se stala Sudetoněmecká strana²¹. (...) V českých zemích SdP získala hlasy cca 67 % etnicky německých voličů.“²² Němci „proti republice volili dvakrát²³ (a demokraticky) a příznačně přivolávali Hitlera-osvoboditele“.²⁴ Vývoj v neprospěch Československa na sebe nenechal dlouho čekat. Velká rána zasáhla ČSR 30. září 1938. Mnichovskou konferencí „vyvrcholila mezinárodní izolace ČSR. Důsledky přijaté dohody čtyř signatářských zemí (Francie, Itálie, Německo a Velká Británie) byly zahraničně-politické i vnitropolitické.“²⁵ Druhou republiku vystřídal po pěti měsících Protektorát Čechy a Morava. Československý právní systém se zhroutil a s ním i lidská práva. Garantovaná rovnost všech etnických skupin z první republiky se proměnila v nadřazování Němců a považování obyvatel protektorátu za druhořadé. S Židy a s Romy bylo za druhé světové války zacházeno jako s podřadnou rasou, která sloužila k práci a k následné likvidaci. „Permanentní perzekuce, primárně zaměřená na některé sociální, profesní a národnostní skupiny (...), se stala všudypřítomnou.“²⁶ Němečtí sociální demokraté, kteří se s myšlenkou národních socialistů a hitlerovskou propagandou nikterak neztotožňovali a přidávali se na stranu Čechů, byli perzekvováni také.

Zástupci Třetí říše se chtěli zbavit všech, kteří byli proti jejich politice a postupně se chtěli také zbavit všech Čechů na území Čech a Moravy. Tyto plány dlouho před válkou spřádal již Hitler a na jeho myšlenku navázali K. H. Frank a von Neurath.²⁷ Tato informace se časem začala šířit mezi obyvateli. Jak dodává J. W. Brügel: „Za těchto okolností nemůže

¹⁹ Ve třicátých letech se jednalo o týdeník Rundschau, deník Die Zeit, tiskový bulletin SdP Sudetendeutsche Pressebriefe, měsíčník Volk und Führung, ale i satirický časopis Igel. (HOUŽVIČKA, 2005, str. 186)

²⁰ BALÍK, 2007, str. 80

²¹ „SdP – Sudetendeutschen Partai – vznikla v roce 1933 sloučením národně socialistické strany práce a sudetského Heimatsfrontu pod vedením tělocvikáře Konrada Henleina a dokázala do roku 1938 získat 90% německých hlasů.“ (VÁLKA, 2004, str. 14)

²² KÁRNÍK, 2002, str. 496-501

²³ volby v roce 1935 a 1938

²⁴ VÁLKA, 2004, str. 14

²⁵ BALÍK, 2007, str. 85-86

²⁶ Tamtéž, str. 99

²⁷ „Své návrhy shrnul Frank takto: 1) Cílem říšské politiky v Čechách a na Moravě musí být stoprocentní germanizace prostoru i lidí. (...) Cíle takovéto germanizace by byly tyto: 1. přenárodnění rasově způsobilých Čechů; 2. vysídlení rasově nestravitelných Čechů a vrstvy inteligence nepřátelské Říši, popř. aplikace zvláštní procedury [*Sonderbehandlung*] vůči těmto i všem ostatním destruktivním elementům; 3. nové osídlení takto uprázdněného prostoru čerstvou německou krví.“ (BRÜGEL, 2008, str. 124)

překvapovat, že mezi Čechy uzrálo během války nezvratné rozhodnutí vyhnat po vroucně vytoužené porážce Hitlera ze země všechno, co bylo německé. U národa bezprostředně ohroženého vyhlazením je takový postoj pochopitelný.²⁸ Zatímco se svět mylně domníval, že Češi se podrobili Hitlerovi, exilová vláda vyslala do Československa parašutisty s úkolem zabít protektorátního říšského protektora Reinharda Heydricha. Ten byl proveden 27. května 1942. Heydrich podlehl smrtelným zraněním několik dní po atentátu. Heydrichova smrt byla pomstěna masovým terorem²⁹. „Práce přeživších odbojových skupin byla značně ztížena všeobecným strachem. Zato Británie přestala v debatách o poválečném uspořádání Evropy mluvit o sudetoněmeckém problému, byla anulována Mnichovská dohoda a nikdy už nikdo neuvěřil, že v Čechách a na Moravě všichni spokojeně kolaborují s Němci.“³⁰

Spojenci i soupeřníci v otázce českoněmeckých poválečných vztahů se stali Edvard Beneš a představitel sudetských sociálních demokratů Wenzel Jaksch. Oba politici jednali o nemožnosti soužití těchto dvou národů v jedné zemi od roku 1938. Beneš zpočátku o odsunu neuvažoval, ale vadilo mu chování sudetských Němců. Chápal také vzrůstající vlnu protiněmecké nálady a nacionalismu obyvatel ČSR a proto se snažil na mezinárodní úrovni prosadit své plány.³¹ „Všechno, co se událo po 18. září 1938, psal Beneš, je ‚nezákonné a protiústavní‘, protože k tomu došlo pod německým nátlakem. ‚Všechny tyto nespravedlnosti a škody, musí být napraveny.‘ (...) V mnoha případech budeme musit uvažovat o převodu obyvatelstva a zřízení obvodů, které by byly národnostně co nejhomogennější.“³² Beneš tušil, že se po válce zvedne vlna krvavého odporu, a tak na tuto situaci připravoval politické spojence a žádal jejich souhlas s provedením odsunu německé menšiny. Hledal cestu, která by Československu pomohla a zároveň neškodila na mezinárodní úrovni. Jeho počínání po celou dobu sledoval Wenzel Jaksch, který chtěl naopak zmírnit následky poválečného vypořádání pro sudetské Němce.³³

2. 1. 1 Košický vládní program a vysídlení Němců z ČSR

O poválečných poměrech bylo rozhodnuto ještě dříve, než válka skončila. Plány na obnovu Československa byly stvrzeny 5. dubna 1945 v Košicích v Programu

²⁸ BRÜGEL, 2008, str. 148

²⁹ Zřejmě největším symbolem této odplaty je osud obyvatel vesnic Lidice a Ležáky. „Od 28. května do 1. září bylo zatčeno 3 188 lidí a 1 357 bylo v Praze a Brně před stannými soudy odsouzeno k smrti.“ (VÁLKA, 2004, str. 76)

³⁰ VÁLKA, 2004, str. 76

³¹ BRÜGEL, 2008, str. 19

³² BRANDES, DVOŘÁČEK, 2002, str. 31-32

³³ „Wenzel Jaksch, Benešův sudetoněmecký protihráč v londýnském exilu, označil později – v roce 1944 – tato periodická vzedmutí a útlumy plánů vyhnání výstižnými slovy: ‚Propaganda transferu připomíná hru na tahací harmoniku. Střídavě je povzbuzován dojem, že bude muset odejít jen několik set tisíc viníků, nebo že bude smět zůstat jen malá menšina zcela nevinných lidí.‘“ (GLOTZ, 2006, str. 116-117)

československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Čtvrtá stať tzv. Košického vládního programu zavazuje Československo plnit vůči Sovětskému svazu tzv. „součinnost“, a to „ve všech směrech - vojensky, politicky, hospodářsky, kulturně“³⁴. Vládním programem bylo stvrzeno, že „[s] pomocí Sovětského svazu bude dovršeno osvobození Československé republiky, aby tak s jeho oporou byla navždy zajištěna její svoboda a bezpečnost a aby za všestranné součinnosti se Sovětským svazem byl národům Československa zabezpečen pokojný rozvoj a šťastná budoucnost.“³⁵ Tuto budoucnost mělo zajistit vysídlení německého obyvatelstva. Košický vládní program dále deklaroval: „Snahou vlády bude, aby při konečném rozdrčení hitlerovského Německa, při výkonu trestu nad Německem, při ukládání reparací Německu, při určování nových hranic a organizaci budoucího míru Československo stálo co nejtěsněji po boku Sovětského svazu a v jedné řadě s ostatními slovanskými a demokratickými státy.“³⁶

Komunisté se pomalu a legálním způsobem dostávali za přihlížení Beneše, lidoveckých, sociálně demokratických a národně socialistických politiků k moci. Stejně tak, jako byli připraveni vládnout, byli připraveni odsunout německé obyvatelstvo. „Zdůrazňuje se, že komunisté ve svém nástupu k moci nejen akceptovali koncepci o kolektivní vině a princip transferu, ale dokonce se stali jejich aktivními prosazovateli a vykonavateli, že dokázali z nacionálního radikalismu vytěžit více než ostatní politické strany a že i po únoru 1948 si připisovali rozhodující zásluhy o odsun. (...) souhlas Moskvy s masovým vysídlením Němců byl zaplacen závislostí na Sovětském svazu.“³⁷

V Čechách se v mnoha případech probouzel nacionální radikalismus, který přímo nutil odplatit nacistické zločiny, nebo se jen vybit na domnělých okupantech, tedy obyčejných německých spoluobyvatelích. „K prohloubení protiněmecké zášti přispěla nepochybně skutečnost, že nacisté se ani v závěru války neštíteli nejdopornějších zločinů a že značná část obyvatelstva se mohla na vlastní oči přesvědčit o brutalitě a nelidskosti jejich počínání, jak tomu bylo při průchodech a průjezdech transportů vězňů z koncentračních táborů i zajatců, při násilných represích a exekucích vykonaných doslova v posledních okamžicích války apod.“³⁸ K vládnímu programu, který přislíbil odsun většiny německého a maďarského

³⁴ Košický vládní program: Svědomí – České vlastenecké stránky spojeny s časopisem Svědomí, 24. 9. 2013, zdroj: http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm

³⁵ Tamtéž

³⁶ Tamtéž

³⁷ STANĚK, 1991, str. 15

³⁸ Tamtéž, str. 56

obyvatelstva byly přidány i tzv. Benešovy dekrety vztahující se k těmto etnickým menšinám. Tyto dekrety „odebíraly občanská práva a vyvlastňovaly jejich majetek.“³⁹

Vzájemné soužití Čechů a Němců na jednom území nebylo již dále možné z historických, politických i morálních důvodů. Než však došlo k mezinárodnímu jednání o humánních postupech, vzali mnozí právo do vlastních rukou a začali jednat na základě podpůrných projevů vysokých politiků⁴⁰. „Dne 17. dubna 1945 vyzvala nová Fierlingerova vláda obyvatelstvo, aby se Němcům pomstilo za všechny bestiality a aby nemělo s nepřáteli slitování.“⁴¹ Komunistický ministr informací Václav Kopecký 25. května v rádiu prohlásil, že armáda je připravena „k vyčištění pohraničí republiky od Němců a Maďarů“. Vládní představitelé a významné osobnosti české politiky rozdmýchávali emoce, čímž chtěli „západním mocnostem dokáza[t], že transfer musí být proveden rychle, a velitelé vojenských jednotek vysílaných do pohraničí podněcovali své podřízené k tomu, aby proti Němcům, „našim nepřátelům“, postupovali tvrdě.“⁴²

Poválečná odplata dostala jistá byrokratická pravidla, která se nemálo lišila od pravidel, která museli dodržovat před válkou Židé. Příkladem jsou bílé pásky s písmenem N, které si museli všichni Němci nasadit na paže. „Celkový počet Němců, které československá armáda a všemožné ‚revoluční formace‘ vyhnaly ještě před postupimskou konferencí z Československa do sovětské okupační zóny, se odhaduje na 450 000 osob.“⁴³

2. 1. 3 Postupimská konference

Měsíc a půl po konci války se konala v německé Postupimi konference tří hlavních vítězů. Zástupci Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států měli rozhodnout ve dnech mezi 17. červencem a 2. srpnem roku 1945 o poválečném uspořádání světa a jeho budoucího fungování. „(...) německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku,

³⁹ BRANDES, DVOŘÁČEK, 2002, str. 331

⁴⁰ Beneš argumentoval takto: „Po zkušenostech strašné války nemohou Češi a Němci znovu vyjednávat a po deseti dvaceti letech riskovat novou válku.“ Prokop Drtina prohlásil: „Bestiality národa prokazují, že republiku je třeba od Němců zcela a úplně vyčistit.“ Dále ve svém projevu přesvědčoval posluchače: „Vyčistit republiku celou a úplně od Němců. To je příkaz chvíle pro každého z nás, to je dějinný úkol naší generace (...) abychom tohoto cíle dosáhli, musíme začít s vyháněním Němců z našich zemí ihned, teď okamžitě, všemi způsoby, před ničím se nesmíme zarazit nebo zaváhat.“ (HOUŽVIČKA, 2005, str. 294); Dokonce i přední představitel lidovců a římskokatolický kněz Bohumil Stašek zapomněl na křesťanské zásady a hlásal: „Všichni Němci jsou špatní a přikázání lásky k bližním pro ně neplatí“. (BRANDES, DVOŘÁČEK, 2002, str. 332)

⁴¹ HOUŽVIČKA, 2005, str. 294

⁴² BRANDES, DVOŘÁČEK, 2002, str. 331

⁴³ Tamtéž, str. 333

Československu a Maďarsku, bude třeba odsunout⁴⁴ do Německa. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun musí být prováděn spořádaně a lidsky.⁴⁵

Odsun Němců byl a mnohdy je chápán jako odplata, trest, zadostiučinění za zločiny, které zde páchali za války, ale také před válkou. „Začal fungovat systém využívající surovosti doby.“⁴⁶ Nezřídka docházelo při vysídlování k násilným činům.⁴⁷ Staří lidé a děti umírali důsledkem špatných hygienických podmínek, nedostatkem potravin, pitné vody a při epidemiích úplavice v internačních táborech. „Sudetoněmecká strana hovoří o 220 000 až 270 000 obětech. Společná německo-česká komise historiků upřesnila nyní toto číslo na 15 000 až 30 000 mrtvých.“⁴⁸ Druhé světové válce padlo za oběti téměř čtyři sta tisíc obyvatel ČSR. Dvě stě čtyřicet pět tisíc z nich bylo obětmi holocaustu, přes šedesát tisíc tvořilo civilní obyvatelstvo a zbylí padlí byli především vojáci.⁴⁹ Odsun dvou a půl milionů Němců se stal morálním ospravedlněním za tyto mrtvé. Mnichov⁵⁰ byl odčiněn, kolektivní vina potrestána, německé obyvatelstvo ze tří čtvrtin odsunuto. Poválečné Československo mohlo začít s obnovou bez německého etnika.⁵¹

2. 3 Vysídlení Němců z Brna

Jelikož se tato práce zabývá mediální reflexí odsunu brněnských Němců, je důležité věnovat podkapitolu vztahům německých a českých Brňanů a následnému aktu odsunu na přelomu května a června roku 1945.

Obyvatelé moravské metropole prožívali předválečné, válečné i poválečné období podobně jako zbytek republiky. Na rozdíl od Prahy se však Brno potýkalo dlouhá staletí s vyšší koncentrací německého obyvatelstva a úměrně tomu také s konflikty. Postupně se však se zvýšenou potřebou pracovní síly se zvyšoval počet českého obyvatelstva v Brně,

⁴⁴ Stejně jako bylo nevyhnutelné vysídlit Němce z Československa, Polska a Maďarska, po Postupimské konferenci čekal stejný osud také třicet tisíc Němců v Holandsku, více jak devět tisíc ve Francii a Itálii, sedm tisíc šest set v Belgii a šest tisíc v Lucembursku. (SLÁDEK, 2002, str. 146)

⁴⁵ HOUŽVIČKA, 2005, str. 296

⁴⁶ GLOTZ, 2006, str. 151

⁴⁷ „Benešovy dekrety, se kterými souvisí i zákon 115 o ‚správnosti jednání souvisejícího s bojem o svobodu‘, který vymezuje boj za svobodu až do těžko uvěřitelného data 28. 10. 1945, a tím legalizuje všechny brutální útoky na Němce i po kapitulaci Německa dne 8. 5. 1945.“ (HERTL, 2001, str. 58)

⁴⁸ GLOTZ, 2006, str. 10-11

⁴⁹ Statistiky druhé světové války, 26. 9. 2013, zdroj: <http://druha.svetova.cz/clanky/statistiky/>

⁵⁰ „Hubert Ripka výstižně pojmenoval fenomén, který měl provázet moderní dějiny českého národa, kam vstoupil pod souhrnným označením – *mnichovský syndrom*. Symbol bezmocné kapitulace – zůstal hluboce zakotven v historické paměti českého národa, vstoupil do společenského vědomí nejen generace podzimu roku 1938, ale všech generací následujících.“ (HOUŽVIČKA, 2005, str. 231)

⁵¹ PEROUTKOVÁ, 2008, str. 23

a tak se za první republiky stali i zde Němci menšinou⁵². „Německé etnikum považovalo Brno za své rodné město a jako takové se je snažilo vždy udržet. Sílicí české emancipační snahy nutily Němce často užívat dlouhodobě dost nevybíravé prostředky.“⁵³

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava na Brňany od 15. března 1939 dohlížel Karl Schwabe, který se prohlásil policejním ředitelem, a brněnský nacista Oskar Judex, který se jmenoval komisařským vedoucím správy města.⁵⁴ Ne každý brněnský Němec nacistickou nadvládu nad Československem uvítal, stejně jako v případě všech Němců v ČSR. Byli zde Hitlerovi odpůrci, Němci nesympatizující s jeho myšlenkami, sociální demokraté, němečtí Židé. Na druhé straně žili v Brně Němci, kteří byli nadšeni z příchodu okupačních jednotek Wehrmachtu.

Největší změny byly přichystány pro dvanáct tisíc židovských obyvatel Brna, ke kterým záhy „přibýlo mnoho uprchlíků z Rakouska, Německa a Sudet“.⁵⁵ Před transporty do koncentračních táborů se brněnští Židé se museli podřídit vyhláškám a čelit represím.⁵⁶ Pronásledování byli také studenti, kteří své vysokoškolské studium nuceně ukončili 17. listopadu 1939. Znamé se tak staly Kounicovy koleje, odkud byla z pěti set studentů téměř polovina deportována do koncentračního tábora. „Budova Kounicových kolejí⁵⁷ byla pak po zbytek okupace symbolem její nejhorší stránky. Stala se vězením a popravivětem.“⁵⁸

Blížící se konec války ohlašovaly čím dál častější nálety a bombardování. Z Brna se stala pevnost, kterou nacisté odmítli evakuovat. V ranních hodinách 26. dubna 1945 do Brna dorazily tanky a osvobozenecá armáda pod vedením ukrajinského maršála Malinovského.⁵⁹ Za celou válku nebylo město poškozeno tak, jako na jejím samém konci. „Zahynulo na 1200

⁵² „Do kritického roku 1938 (306 000 obyvatel) rostlo obyvatelstvo města opravdu rychle – zhruba o 5000 lidí ročně. Poměr německého obyvatelstva ve městě trvale klesal, zejména z důvodu nižší natality, takže v roce Mnichova navštěvovalo české obecné školy už 85,7% dětí a německé jen 14,3%. Poměr Němců v zastupitelstvu také klesal, až na 23,3% v roce 1935.“ (VÁLKA, 2004, str. 14)

⁵³ VÁLKA, 2004, str. 7

⁵⁴ Tamtéž, str. 24

⁵⁵ Tamtéž, str. 56

⁵⁶ Vyhlášky policejního presidia ze 17. srpna 1939 zakázaly Židům vstup do hostinců mimo upravené prostory, do divadel, parků a sadů (mimo Koliště), do lázní, museli být separováni od árijců v nemocnicích a starobincích, nesměli vyhledávat soukromá zdravotní zařízení, vyvolávat dojem, že nejsou Židy (tj. nosit árijské odznaky apod.), museli označit ještě povolené provozovny „Jüdisches Geschäft“. (VÁLKA, 2004, str. 55-56)

⁵⁷ „Popravy v Brně byly zahájeny od samého 28. září a od 1. října 1941 se staly děsivým panoptikem, nejen pro maření životů samých, ale i pro středověkou atmosféru, která popravy provázela. Mezi dvěma budovami Kounicových kolejí byly postaveny tři šibenice a ve strašlivém paradoxu byla trámy obložena část zdi k popravám střelbou přímo pod sgrafitem sv. Václava, patrona země. Brněnským Němcům se naskytla možnost popravám přihlížet a oni ji po zakoupení vstupenky hojně využívali.“ (VÁLKA, 2004, str. 66)

⁵⁸ VÁLKA, 2004, str. 66

⁵⁹ Encyklopedie Brna – Osvobození Brna Rudou armádou, 28. 9. 2013, zdroj: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=3994

Brňanů, z toho v posledních dnech strádání i mnoho malých dětí. V bojích na přístupech k městu a v jeho ulicích padlo na 17 000 sovětských vojáků.“⁶⁰ Autor knihy *Brno pod hákovým křížem* Zbyněk Válka kromě ztrát na životě a ztrát materiálních připomíná také poškozené „(...) zdraví a zničené kariéry. Patří k nim i ztráty morální a relativizace hodnot“.⁶¹

Na morální hodnoty zřejmě v zájmu plánu odsunout Němce z republiky zapomněl i Edvard Beneš při svém prvním brněnském poválečném projevu 12. května 1945. Beneš svými slovy podnítil vztek na Němce a podpořil jejich myšlenky na odplatu. „Tento národ přestal být v této válce už vůbec lidským, přestal být lidsky snesitelným a jeví se nám už jen jako jedna jediná lidská nestvůra. Tento národ musí stihnout za to všechno veliký a přísný trest.“⁶² Reakce na tento projev na sebe nenechala dlouho čekat. Nesnesitelnou situaci nemožného soužití Čechů a Němců vyřešil Zemský národní výbor pro Velké Brno a někteří radikálně nacionální zaměstnanci místní Zbrojovky. „V moravské metropoli Brně vládli koncem května stále větší neklid. Osazenstvo mnoha brněnských podniků požadovalo okamžité vysídlení německého obyvatelstva neschopného práce. Trvalo to až do 29. května, kdy rada zemského národního výboru odsouhlasila výnos, jímž se nařizovalo ‚vyvedení‘ německého obyvatelstva z Brna. Celá záležitost měla být projednána s ministrem vnitra. Kam měli být tito lidé ‚vyvedeni‘, dosud stanoveno nebylo.“⁶³ Napětí mezi dělníky Zbrojovky narůstalo.⁶⁴ Tehdejší brněnský primátor Matula nátlaku nedokázal dále čelit a „(...) svolal mimořádnou schůzi Národního výboru Velkého Brna. Tam poprvé zazněla poznámka, že by německé obyvatelstvo mělo být ‚vyvedeno směrem k rakouským hranicím‘.“⁶⁵

Tyto plány byly uskutečněny 31. května 1945, kdy byli v dopoledních hodinách všichni němečtí obyvatelé svoláváni na různá místa. Práce schopní muži ve věku od čtrnácti do šedesáti let byli odvedeni do internačního tábora v Brně-Maloměřicích. Tito muži měli být použiti na odklízecí práce v Brně a okolí. Podle výpovědí pamětníků v několika historických publikacích⁶⁶, byli tito internovaní Němci trestáni, mučeni, zabíjeni a drženi v nelidských podmínkách srovnávaných s nacistickými koncentračními tábory. Ženy, děti a starci

⁶⁰ VÁLKA, 2004, str. 150

⁶¹ Tamtéž, str. 151

⁶² HERTL, 2001, str. 17

⁶³ „Komunisty vedená delegace se objevila u komunistického primátora Matuly a otevřeně tomuto poněkud bezbrannému muži vyhrožovala. Pokud prý státní orgány nezačnou okamžitě jednat, provedou vysídlení Němců sami dělníci z továren.“ (GLOTZ, 2006, str. 147)

⁶⁴ GLOTZ, 2006, str. 147

⁶⁵ Tamtéž

⁶⁶ HERTL, Hanns. 2001. *Němci ven!: brněnský pochod smrti 1945 : dokumentace*; GLOTZ, Peter. 2006. *Vyhnání: České země jako poučný případ*; SPURNÝ, Matěj. 2006. *Sudetské osudy*.

s minimem osobních věcí a potravin byli připraveni o všechny cennosti a pěšky odvedeni směrem k rakouským hranicím. „Průvod sestával asi z 30 000 lidí, z nichž 10 000 bylo skutečně odsunuto za rakouskou hranici. Pak se Rakušané začali bránit. Tisíce lidí byly proto ubytovány ve stodolách, barácích či továrních halách velké obce Pohořelice.“⁶⁷ Češi se spolu se sovětskými vojáky chovali podle výpovědí pamětníků nehumánně.⁶⁸ Historik Tomáš Staněk uvádí: „Takové chování bylo podmíněno motivy, v nichž vedle více nebo méně upřímné snahy zabránit chaosu a destrukci vystoupila výrazně do popředí touha po odplatě a též po rychlém a snadném obohacení. Projevila se krajní agresivita jednotlivců z některých věkových a sociálních skupin. Protiněmecká averze byla u příslušníků ozbrojených složek posilována rovněž různými nacionálně akcentovanými výzvami a proklamacemi.“⁶⁹

Vysídlení, které se událo v noci z 31. května na 1. června roku 1945, bylo jen počátkem odsunů z Československa. „Pochod přes Rajhrad směrem k hranici s Rakouskem, která byla ovšem uzavřena, a hlavně dočasnou internaci v Pohořelicích nepřežilo v důsledku vyčerpání, špatného zásobování, epidemie („střevní tyfus“), násilí i sebevražd větší množství osob. Matrika zemřelých, kteří byli pohřbeni v Pohořelicích v době od 1. 6. do 10. 7. 1945, uvádí celkem 469 případů. Další mrtví byli ukládáni rovněž do masových hrobů na jiných místech. Řada Němců zemřela ještě během improvizovaného pobytu již na rakouském území.“⁷⁰

První spontánní a pomstou hnané odsuny se konaly bez jakékoli kontroly a mnohdy byly v rukou revolučních gard. „Všeobecné zásady postupu vůči Němcům byly upřesněny výnosem ministerstva vnitra z 8. června 1945.“⁷¹ První vlna vysídlených taková privilegia neměla, ale ani u dalších odsunů nebylo striktně dodržováno to, co ministerstvo vnitra nařídilo.⁷²

⁶⁷ GLOTZ, 2006, str. 147

⁶⁸ Výpovědi těch, kteří odsun z Brna zažili či byli jeho svědky, jsou uvedeny v publikacích *Němci ven!: brněnský pochod smrti 1945 : dokumentace* od autora Hannse Hertla a *Vyhnání: České země jako poučný případ* od Petera Glotze. Beletristicky o tématu odsunu pojednává Kateřina Tučková, která pochod brněnských Němců studovala z dobových materiálů a následně jej zachytila se snahou o autenticitu v románu *Vyhnání Gerty Schnirch*.

⁶⁹ STANĚK, 1991, str. 63

⁷⁰ Tamtéž, str. 76

⁷¹ Tamtéž, str. 64

⁷² „Přestože velení armády a ministerstvo vnitra určily nezbytné podmínky k vysídlování Němců (vybavení zavazadly, potravinami a peněžní hotovostí, nerozlučování rodin, ohled na děti, staré a nemocné osoby, postupný odsun podle jednotlivých kategorií apod.), probíhaly od druhé poloviny června 1945 odsuny ve značně neurovnaných poměrech, někdy i bez vědomí odpovědných armádních činitelů.“ (STANĚK, 1991, str. 65)

2. 4 Poválečná situace v tištěných médiích

Pro vypracování diskurzivní analýzy je také důležité seznámit se s uspořádáním poválečných médií. Trojice autorů Petr Bednařík, Jan Jirák a Barbara Köpplová vydali publikaci *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, ve které velice podrobně popisují mimo jiné poměry v poválečných médiích. Z této publikace jsem vycházela především, jelikož poskytuje komplexní pohled na dané období a tematiku.

V květnu se znovuobnovily některé prvorepublikové listy, které publikovaly oslavné články na konec světové války a Sovětský svaz, který nám dopomohl ke svobodě. Mohlo by se zdát, že osvobození panovalo i v médiích – ve vlastnické struktuře i v obsahu. Tento dojem mohl také vyvolávat Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků.⁷³ Po šesti letech tvrdé cenzury měli mít novináři a nakladatelé svobodu. Samozřejmě trestu neunikli ti novináři, kteří zradili Československo.⁷⁴ Na ně bylo myšleno v deváté stati Košického programu. „Zúčtováno bude se zrádnými novináři, kteří se zaprodali a sloužili Němcům.“⁷⁵ Období po květnu 1945 znamenalo očistu a restrukturalizaci mediální scény, včetně zakládání nových titulů periodického tisku a postupného budování systému institucionální kontroly a řízení médií.⁷⁶

Rozhlas, tisk a kinematografii řídilo ministerstvo informací, v jehož čele stanul Václav Kopecký, „významný člen a funkcionář KSČ, blízký spolupracovník Klementa Gottwalda a spolu se Zdeňkem Nejedlým spoluautor kulturně politické části Košického vládního programu.“⁷⁷ Média, která mají moc ovlivňovat celou společnost tak spravovali komunisté. „Ministerstvo informací mělo ve své kompetenci udělovat povolení k vydávání tisku a začalo za souhlasu politických stran tvořících Národní frontu prosazovat novou koncepci českého tisku, jejíž hlavní zásady hned v květnových dnech 1945 vyhlásila konference zástupců při České národní radě.“⁷⁸ Podle této koncepce měl tisk sloužit vyšším

⁷³ Košický vládní program v páté stati slibuje, že „[z]aručeny budou plně ústavní svobody, zejména svoboda osobní, shromažďovací, spolčovací, projevu mínění slovem, tiskem i písmem, domovní, listovní tajemství, svoboda učení a svědomí a náboženského vyznání. Diskriminace občanů republiky z důvodů rasových nebude připuštěna.“ České vlastenecké stránky spojené s časopisem Svědomí – Košický vládní program, 29. 9. 2013 http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm

⁷⁴ O vyloučení novinářů, kteří spolupracovali aktivně s nacistickým režimem v Československu, podrobněji referují autoři Bednařík, Jirák a Köpplová: „Protektorátní tisk s okázale kolaborujícími aktivistickými novináři, stejně jako rozhlas, kinematografie a ČTK, čekal proces očisty a vyrovnání se s těmi, kteří se s okupačním režimem příliš aktivně identifikovali. Současně bylo třeba obnovit mechanismy veřejné a politické komunikace, a tedy také fungující a důvěryhodná masová média.“ (BEDNAŘÍK, JIRÁK, KÖPPOVÁ, str. 223)

⁷⁵ České vlastenecké stránky spojené s časopisem Svědomí – Košický vládní program, 29. 9. 2013 http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm

⁷⁶ BEDNAŘÍK, JIRÁK, KÖPPOVÁ, 2011, str. 223

⁷⁷ Tamtéž, str. 227

⁷⁸ Tamtéž, str. 228

zájmům – „(...) zájmům lidu, národa a státu“⁷⁹. Prvorepublikové poměry, kdy tisk vlastnili soukromníci a jeho hlavním úkolem byl zisk, měly být potlačeny. Média se stala majetkem národa a referovat měl především s ohledem na veřejný život.⁸⁰

Nová mediální legislativa se vytvářela postupně, a tak byla média v prvních poválečných měsících bez jasně daných pravidel. První legislativu předložil ministr informací Václav Kopecký až v srpnu 1945.⁸¹ Kopecký prosazoval cenzuru prostřednictvím vyhlášek. „Ministerstvo informací vydalo již 18. května 1945 vyhlášku, na jejímž základě bylo zastaveno vydávání veškerých periodik s výjimkou deníků stran Národní fronty. Povolení k vydávání mohly od ministerstva dostat kromě státem uznaných politických stran, státních úřadů a veřejnoprávních institucí jenom korporace celonárodního významu.“⁸² Po válce bylo navíc české hospodářství zdecimované stejně jako celá Evropa a papír se stal nedostatkovým zbožím. Toho využil k regulaci médií i Kopecký. „Hospodaření s papírem bylo v kompetenci tiskového odboru ministerstva informací, které rozdělovalo papír pro jednotlivá vydavatelství.“⁸³ Noviny směly mít rozsah pouze čtyři strany a zrušeny byly večerníky a pondělní vydání. „Dále si ministerstvo na základě vyhlášky vyhrazovalo pravomoc stanovovat náklad, rozsah, rozměr i periodicitu každého titulu.“⁸⁴ S navýšením omezení ze strany státu došlo ke značnému snížení počtu periodických i neperiodických titulů.⁸⁵

Kromě střetu s ministerstvem informací se šéfredaktoři a redaktoři nových (Práce a Mladá fronta, Zemědělské noviny, Obrana lidu nebo Svobodné noviny)⁸⁶ a obnovených titulů (Rudé právo, Národní osvobození, Právo lidu)⁸⁷ museli potýkat také s polarizací české společnosti, která se začala dělit na příznivce komunistických ideálů a jejich odpůrce. „Média se tak do politicky se vyhrocující situace zapojovala – či byla do ní zapojována – dvěma způsoby: jednak jako společenská instituce se zřetelným politickým nábojem, kterou je možné (kontrolou, řízením, zákony, rozhodnutími ministerstva informací)

⁷⁹ BEDNAŘÍK, JIRÁK, KÖPPLOVÁ, 2011, str. 228

⁸⁰ ZIERIS, 1947, str. 16

⁸¹ Byl však odmítnut národními socialisty a lidovci. „Za problematický považovali hlavně rozpor mezi ústavou zaručenou svobodou slova a zákonem navrhovaným vyloučením soukromého podnikání z oblasti tisku.“ (BEDNAŘÍK, JIRÁK, KÖPPLOVÁ, 2011, str. 228-229)

⁸² BEDNAŘÍK, 2004, str. 134

⁸³ BEDNAŘÍK, JIRÁK, KÖPPLOVÁ, 2011, str. 229

⁸⁴ BEDNAŘÍK, 2004, str. 134

⁸⁵ Pro ilustraci uvádí Karel František Zieris počet titulů v roce 1940 v porovnání s rokem 1946, kdy v Protektorátu vycházelo celkem 55 deníků a večerníků a po roce 1946 došlo k polovičnímu úbytku. Deníků tehdy vycházelo osmadvacet. K téměř polovičnímu poklesu došlo také u regionálních týdeníků. Zájmový a odborný tisk klesl s počtem titulů o dvě třetiny (ZIERIS, 1947, str. 16)

⁸⁶ BEDNAŘÍK, 2004, str. 134

⁸⁷ Tamtéž

podřídít vlastním zájmům, jednak vlastní produkcí, již se hlásí k tomu či onomu politickému směřování.“⁸⁸

2. 4. 1 Odsun a tisk

„V Československu po konci války (...) neexistovala svoboda tisku v pravém slova smyslu: otištěno smělo být jen to, co odpovídalo linii vládní politiky; o krutostech páchaných na Němcích se tisk nezmiňoval.“⁸⁹ Výjimkou byl však novinář Michal Mareš, který v týdeníku *Dnešek* upozorňoval na nehumánní chování některých Čechů vůči odsunovaným Němcům, a týdeník *Obzory Čs. strany lidové*. „*Obzory* na podzim 1945 uveřejňovaly informace o divokém odsunu sudetských Němců, zabývaly se poměry ve sběrných táborech a projevy násilí vůči Němcům i Čechům. *Obzory* tak reagovaly na kritiku zacházení s Němci, která se objevila v západním tisku.“⁹⁰ Upozorňování na takto ožehavé události nekorespondovalo s oficiální propagací nových poměrů v republice, a tak se ministr informací Kopecký rozhodl proti listu bojovat.⁹¹ Ostatní stranické deníky byly vleklým sporem mezi *Obzory* a Kopeckým odrazeni od jakéhokoli vybočování „(...) z linie vládní politiky a [porušování] ducha Národní fronty“⁹². Poměry byly jasně nastoleny, každý tiskový orgán přijal svou vlastní cenzuru pro klid svůj i v republice. „Tisk (...) uplatňoval ve svém psaní několik zásad - nekritizovat prezidenta Beneše, činnost vlády, poměry v čs. armádě, odsun Němců, politiku Sovětského svazu.“⁹³

Média se sama bez většího nátlaku přizpůsobila novým poměrům. Listy přebíraly tiskové zprávy z ČTK, vydávaly celé projevy ministrů. Politická rozhodnutí byla novináři chválena a čtenáři byli přesvědčováni, že vše je děláno v prospěch lidu a nové, spravedlivé lidové demokracie. KSČ se mezitím snažila monopolizovat svou moc v Československu a podmanit si mysl Čechů a Slováků. Petr Fidelius vystihl změnu v myšlení lidí, kterou způsobila nejen euforie z osvobození, touha po lepší budoucnosti, ale také mediální propagace: „Nemůžeme-li rozhodovat o tom, jak má člověk myslit, pokusme se v něm

⁸⁸ BEDNAŘÍK, JIRÁK, KÖPPLOVÁ, 2011, str. 239-240

⁸⁹ BRÜGEL, 2008, str. 188

⁹⁰ BEDNAŘÍK, 2004, s. 142

⁹¹ Boj s *Obzory* se dostal až k předsednictvu vlády. „Kopecký trval na svém postoji a požadavku list zastavit, případně vyměnit redakci a její dosavadní členy trestně stíhat. Náměstek předsedy vlády Jaroslav Stránský (Čs. strana národně socialistická) navrhl, aby začala být uplatňována předběžná cenzura, nad kterou by dohlížela komise složená ze zástupců všech politických stran. Návrh důrazně odmítl místopředseda vlády a předseda KSČ Klement Gottwald, který jej označil za obnovování nedemokratických metod. *Obzory* z celého boje o svobodu slova vyšly s pokáráním.“ (BEDNAŘÍK, 2004, s. 142)

⁹² BEDNAŘÍK, 2004, s. 142

⁹³ Tamtéž

ochromit samu schopnost myšlení. Kdo nebude schopen samostatně myslet, nebude schopen ani samostatně jednat, a bude tak maximálně splňovat podmínku totální poslušnosti.“⁹⁴

2. 4. 2 Reakce zahraničního tisku na vysídlení německého obyvatelstva

Pravdivý popis vysídlení se do československých médií dostat nesměl, jelikož by to vrhalo špatné světlo na novou republiku. Ani v zahraničních médiích nebyl odsun Němců důležitým tématem. Johann Wolfgang Brügel v knize *Češi a Němci 1939 – 1946* vysvětluje důvody, proč nehumánní odsun nezbudil mediální pozornost v zahraničí. Některé z důvodů odpovídají také situaci v ČSR.

Brügel popisuje poválečnou situaci a následně po seznámení se s atmosférou v Československu vysvětluje, proč a jak přistupovala zahraniční média k tématu. „V srdci Evropy, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, docházelo v květnu a červnu 1945 k nekvalifikovatelným násilným činům na bezbranných lidech, vinných i nevinných – a přesto nic z toho nedošlo tehdy ve světě prakticky žádného ohlasu. Kdyby se jen zlomeček z toho, co se dělo a co snad můžeme omlouvat jako pochopitelný výbuch národní zloby po letech nejbrutálnějšího útisku, udál za normálních časů, byly by toho všude plné noviny.“⁹⁵ Události na celosvětové úrovni byly mnohem důležitější než odsun Němců z Československa. „V Evropě válka skončila, ale v Japonsku pokračovala dál. (...) V květnu a v červnu nepůsobili v zemi žádní zahraniční korespondenti. V červenci začaly být některým udělovány akreditace, zájemci však pochopitelně museli projít pečlivým výběrem a očekávalo se od nich, že nebudou referovat o ničem, co by nový režim stavělo do nepříznivého světla. Přesto však značná část pravdy do ciziny pronikla⁹⁶, ta ovšem nedávala najevo příliš velké zděšení.“⁹⁷

Zmařené lidské životy se dostávaly do milionových čísel, která už v nikom nezbuzovala emoce. Padlí vojáci na frontách, mrtví civilisté při náletech, každodenní zatýkání a popravy odpůrců nacismu. Válku lidé pocítili i na nedostatku potravin a základních životních potřeb. Do médií po celou dobu pronikaly tragické zprávy z ruské fronty.

⁹⁴ FIDELIUS, 1998, str. 181

⁹⁵ BRÜGEL, 2008, str. 187

⁹⁶ Brügel věnuje část knihy *Češi a Němci 1939 – 1946* reakcím zahraničních novinářů a politiků na nehumánní chování vůči německé menšině a podmínkách v pracovních táborech. Manchester Guardian například otiskl: „Je velmi jednoduché svalovat vinu na malé a bezmocné. Sudetští Němci jsou malí a bezmocní, na jejich bedrech nicméně spočívá velká odpovědnost.“⁹⁶ Švýcarský nedělník *Observe* upozornil, že mezi německou menšinou byli také aktivní odpůrci Hitlera: „Mezi sudetskými Němci je silná menšina, jejíž opozice vůči nacionálnímu socialismu byla přinejmenším stejně kvalitní jako opozice Čechů. [...] České síly se [...] v cizině setkaly s velkou vstřícností i s velkým pochopením pro své obtíže. Bylo by velkým neštěstím, kdyby poválečná perioda měla začít metodami všem demokratům odpudivými – kdyby zahajovala rasovou politikou.“ (BRÜGEL, 2008, str. 189)

⁹⁷ BRÜGEL, 2008, str. 188

Lidé byli s hrůzou a smrtí konfrontováni příliš často, a tak se stali apatičtí. „Tím, že svět do značné míry otupěl vůči lidskému utrpení, byl vinen Hitler, nikoli Češi.“⁹⁸

3. TEORETICKO-METODOLIGICKÁ ČÁST

Tato část práce bude zaměřena na teoretické koncepty, které budou v práci použity a na metody vhodné k analýze vybraných mediálních textů. Je důležité se seznámit se sociální konstrukcí reality, dále s termíny ideologie (John Thompson) a nacionalismus (Miroslav Hroch, Ernest Gellner), jelikož jsou tyto znalosti důležité pro následné provedení diskurzivní analýzy (Michel Foucault). Texty budou analyzovány na základě znalostí sociální konstrukce reality Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna, sedmi kategorií konstrukce reality Jamese Paula Geeho a ideologického čtverce Teuna van Dijka. V podkapitolách se budu také věnovat mediální konstrukci reality a ideologii v médiích.

3.1 Sociální konstrukce reality

Izolovaní jedinci vytváří skupinu, skupina vytváří společnost a společnost tvoří realitu. Média realitu uchopí, její obraz upraví a předloží společnosti. Tento zjednodušený model má poukázat především na vytváření sociální reality, kterou od devatenáctého století stále více ovlivňují mocenské autority, instituce a média. Pro provedení diskurzivní analýzy je důležité pochopit historický kontext, ale také společnost v dané době. Proto je tato část práce věnována exkurzu do sociální konstrukce reality podle sociologů Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna. Berger a Luckmann vnímají sociální realitu jako každodenní „nepřetržitý sled typizací, které jsou tím více anonymní, čím jsou vzdálenější od ‚tady a teď‘ situace tváří v tvář“. Dochází k opakování těchto typizací, jejichž souhrnem vzniká sociální struktura, která je „základním prvkem reality každodenního života“.⁹⁹ Realita každodenního života je chápána jako intersubjektivní svět, který sdílíme s ostatními jedinci. Proto je pro nás každodenní realita zcela přirozená. Každodennímu světu se nelze jednoduše vymanit.¹⁰⁰ Navíc se v každodenní realitě setkáváme s ostatními jedinci, a tak mezi námi a jimi dochází k sociální interakci.

Média každodenní realitu a sociální interakce pomocí diskurzů zachycují a vytváří tak určitý obraz sociální reality. Abychom mohli provést a především porozumět významům zkoumaných mediálních obsahů, je důležité chápat danou společenskou realitu, která má pro dané jedince subjektivní charakter. Člověk a společnost jsou ve vzájemném zacykleném vztahu, jelikož „[s]polečnost je výtvořem člověka. Společnost je objektivní

⁹⁸ BRÜGEL, 2008, str. 188

⁹⁹ BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 93

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 28-29

realitou. Člověk je výtvořem reality.¹⁰¹ Aby však mohl jedinec koexistovat v sociálním prostředí, musí se naučit komunikaci prostřednictvím jazyka. Základní komunikace probíhá tváří v tvář, ale jazyk nabízí možnost tzv. odpoutatelnosti. „Odpoutatelnost jazyka souvisí spíše s jeho schopností předávat významy, které nejsou přímým vyjádřením subjektivity, tady a teď.“ Na rozdíl od systému gest či jiných znakových systémů tak jazyk není závislý na přímou komunikaci a tak předá psaný či přes rozhlas či telefon mluvený projev shodné informace jako projev tváří v tvář. Tomu ve velké míře napomáhají nahromaděné významy a zkušenosti. Tyto zkušenosti jsou zachovávány v čase a předávány mezi generacemi a to i prostřednictvím jazyka, jelikož „jazyk má své kořeny v každodenním životě a jeho prvotní funkcí je na každodenní život odkazovat“.¹⁰²

Aby byl jedinec schopen v každodenní sociální realitě žít, musím získat určitou sociální zásobu vědění, která „rozlišuje realitu podle stupňů obeznámenosti“.¹⁰³ „Přestože sociální zásoba vědění předkládá každodenní svět uceleným způsobem, odstupňovaným podle oblastí obeznámenosti a vzdálenosti, nijak neosvětluje svět jako celek.“¹⁰⁴ Aby mohla fungovat společnost jako celek, je zapotřebí prosadit sociální řád, který je vytvářen jedincem při jeho „neustálé externalizaci“, tedy potřebě přizpůsobit se prostředí, ve kterém žije a které si vytváří.¹⁰⁵ „Člověk se musí neustále externalizovat v činnosti. (...) Vzhledem k vnitřní nestabilitě lidského organismu je pro člověka nezbytné, aby si kolem sebe vytvořil stabilní prostředí, v němž se bude pohybovat.“¹⁰⁶ Jelikož jedinec nedokáže setrvat v nečinnosti, postupně „veškerá lidská činnost podléhá habitualizaci“.¹⁰⁷ Dochází k tomu, že je daná činnost opakovaně vykonávána stejným postupem a je napodobována jako ustálený vzorec. „Habitualizace s sebou nese důležitou psychologickou výhodu, totiž zúžení možností volby (...) a má za následek usměrnění a tříbení činnosti. (...) Pokud jde o význam, který člověk své činnosti přisuzuje, pak proces habitualizace zajišťuje, že každá situace nemusí být definována znovu, krok za krokem.“¹⁰⁸ Prostřednictvím habitualizace se jedinec zapojuje do společnosti, získává v ní určitou sociální roli a podílí se na procesu institucionalizace.

¹⁰¹ BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 64

¹⁰² Tamtéž, str. 42-43

¹⁰³ Tamtéž, str. 47

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 49

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 55

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 56

¹⁰⁷ Tamtéž

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 57

„K institucionalizaci dochází vždy při vzájemné typizaci ritualizovaných činností určitým typem vykonavatelů těchto činností.“ Každá takováto typizace je zároveň institucí. Pro instituce je typické, že „řídí lidské chování tím, že předem stanovují vzorce chování“.¹⁰⁹ Berger a Luckmann chápou svět institucí jako prožívaný skrze objektivní realitu, který je objektivovaný lidskou činností. Objektivace je „[p]roces, při němž externalizované produkty lidské činnosti nabývají objektivní povahu“¹¹⁰ a dochází k zpředmětnění vědomí.¹¹¹ Schopnost objektivace má také lidské vyjadřování, které se stává produktem lidské činnosti.¹¹² „Realita každodenního života nejenže je objektivací naplněna, ale jsou to právě objektivace, které existenci této reality umožňují.“¹¹³ Důležitou součástí lidského vyjadřování je vytváření znaků – označování (*signification*).¹¹⁴ „Znaky a znakové systémy jsou objektivací v tom smyslu, že jsou objektivně dostupné mimo rámec vyjadřování subjektivních záměrů ,tady a teď“.¹¹⁵

Prostřednictvím dialektického procesu externalizace a objektivizace docházíme v tomto časovém pořadí ke třetímu bodu, což je internalizace. „Společnost a každá její část je spíše dána těmito třemi složkami současně. Totéž platí pro jednotlivé členy společnosti, kteří svou existenci externalizují do společenského světa a zároveň tento svět internalizují jako objektivní realitu. Být součástí společnosti znamená podílet se na její dialektice.“¹¹⁶ Být součástí společnosti však také znamená podřídit se institucionálním pravidlům. Tato pravidla i instituce, které je vydávají, však potřebují získat legitimitu. Instituce prostřednictvím legitimizace získávají ve společnosti stabilitu a snaží se podmanit si jedince. Abychom mohli v dané společnosti žít, musíme se naučit tato institucionální pravidla a dodržovat je. Problém této legitimizace institucí může nastat s novou generací, která se nemusí nastoleným podmínkám přizpůsobit, a tak aby si instituce udržely i nadále autoritu, „socializace do institucionálního řádu vyžaduje, aby byly zavedeny sankce“.¹¹⁷ Prostřednictvím donucovacích prostředků dojde opět k legitimizaci institucionálních pravidel. Ta bývají obvykle předávána z generace na generaci vštěpováním obrazu reality. „Tato realita má pak schopnost jedince utvářet“¹¹⁸, a tím si ho získat. Důležitým předpokladem pro legitimizaci a fungování institucionálního řádu je přijímání rolí. Dojde-li k typizaci

¹⁰⁹ BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 58

¹¹⁰ Tamtéž, str. 63

¹¹¹ KRAUS, 2005, str. 564

¹¹² BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 39

¹¹³ Tamtéž, str. 40

¹¹⁴ Tamtéž

¹¹⁵ Tamtéž, str. 41

¹¹⁶ Tamtéž, str. 128

¹¹⁷ Tamtéž, str. 65

¹¹⁸ Tamtéž, str. 69

chování jedince i dalších členů společnosti, dojde zároveň k identifikaci se sociální realitou. „Vznik rolí je spjat s tímž základním procesem habitualizace a objektivace jako vznik institucí“ a „role institucionální řád reprezentují“.¹¹⁹ Legitimizace je součástí procesu konstrukce sociální reality. Každá společnost, bez ohledu na vyspělost a erudovanost, si vytváří určitá pravidla a instituce korespondující s životní situací. Legitimizace je proces, kdy je institucionálnímu řádu dána kognitivní hodnota a dodána normativní. Legitimizace má jak kognitivní, tak i normativní charakter. „Legitimizace není pouze záležitostí ‚hodnot‘. Vždy s sebou nese také ‚vědění‘.“¹²⁰ Legitimizace společnosti prochází čtyřmi fázemi. V první fázi dochází k legitimizaci prostřednictvím jazyka. Ve slovní zásobě se začnou objevovat nové fráze, „základní legitimizační vysvětlení“.¹²¹ Tato nová legitimizační vysvětlení se šíří právě prostřednictvím médií, jelikož ta jsou distribuována mezi velkou část společnosti a často se objevující výrazy a tvrzení společnost časem přejímá jako pravdivá. Druhá úroveň legitimizace se projeví v praktických činnostech a jejich popisech. „Zahrnuje teoretické předpoklady v jejich elementární podobě. (...) Na této úrovni jsou běžná přísloví, morální zásady a moudré prűpovídky.“¹²² Vedlejším efektem je vznik stereotypů a generalizování, které proniká do společnosti. Svůj podíl na šíření dezinformací mají také média. Ve třetí fázi dochází k legitimizaci určité „institucionální oblast[i] prostřednictvím diferenciovaného souboru věděni.“¹²³ „Čtvrtá úroveň legitimizace je tvořena symbolickými světy. Symbolické procesy jsou procesy označování, které odkazují na jiné skutečnosti, než jsou skutečnosti každodenní zkušenosti. Symbolická sféra souvisí s tou úrovní legitimizace, jež je přístupná všem.“¹²⁴

Ve fázi, kdy je chování jedinců institucionalizováno a naprosto se legitimizuje se smýšlením celé společnosti, dochází k utvářeni historie. Ta je zachycována aktuálně den po dni prostřednictvím médií. Interpretace událostí podléhá novému slovníku doby. „Umisťuje veškeré události, jež se ve společnosti udály, do souvisejícího celku, který zahrnuje minulost, přítomnost a budoucnost. Ve vztahu k minulosti vytváří paměť, jež je sdílena všemi jedinci socializovanými v rámci daného společenství. Ve vztahu k budoucnosti ustanovuje společný rámec pro plánování činnosti jedinců.“¹²⁵ Aby se jedinec začlenil do společnosti, musí absolvovat dvě fáze socializace. Primární socializace probíhá

¹¹⁹ BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 76

¹²⁰ Tamtéž, str. 94

¹²¹ Tamtéž, str. 95

¹²² Tamtéž

¹²³ Tamtéž

¹²⁴ Tamtéž, str. 95-96

¹²⁵ Tamtéž, str. 103

v dětství, kdy se jedinec stane právoplatným členem společnosti. Dítě přejímá role, dochází k identifikacím a internalizaci. Sekundární socializaci si jedinec na rozdíl od primární již uvědomuje.,, Sekundární socializací rozumíme internalizaci institucionálních či na institucích založených ‚subsvětů‘. Její rozsah a povaha jsou proto určena složitostí dělby práce a s ní související sociální distribuce vědění. (...) Tato socializace se rovná nabývání vědění nutného pro určitou roli, přičemž tyto role přímo či nepřímo vycházejí z dělby práce.“¹²⁶

Vrcholem socializace jedince je získání jeho specifické identity v dané společnosti. Tato identita se utváří již v průběhu sociálních procesů a se subjektivní realitou má dialektický vztah. Ačkoliv je identita již zcela utvořena, stále dochází k jejím obměnám, jelikož na ni působí změny ve společnosti a sociální vztahy. Stejně jako působí sociální realita na identitu, ovlivňuje identita také sociální realitu. „Sociální procesy, jež se podílejí na formování i udržování identity, jsou dány sociální strukturou. Identity zpětně danou sociální strukturou ovlivňují, udržují, a dokonce ji i přebudovávají.“¹²⁷

3. 1. 1 Mediální konstrukce reality

Média k prezentaci společenské reality využívají několik nástrojů, k nimž patří nastolování témat neboli agenda-setting, spirála mlčení či tzv. balíčková žurnalistika. Prostřednictvím mediální selekce, dochází k preferování určitých témat před jinými nebo naopak k zatajování informací. Někdy jsou tyto procesy úmyslné, jindy bezděčné.

Média mají schopnost vytvářet prostřednictvím procesu nastolování témat (agenda-setting) priority a záměrně usměřňovat diváckou pozornost k určitým tématům či sociálním problémům.¹²⁸ McQuail uvádí k tématu nastolování agendy dva rozšiřující přístupy, které je důležité zohlednit. Davis a Robinson (1986) se zaměřili na možné mediální účinky, které utváří ve společnosti představu o tom, „kdo je důležitý, kde se dějí důležité věci a proč jsou věci důležité“.¹²⁹ Rogerse a Dearing (1987) kladou důraz na rozlišení tří druhů agend, kterými jsou „priority médií, priority veřejnosti a priority politiků“. Přičemž se tyto tři priority navzájem ovlivňují.¹³⁰ V hypotéze o nastolování mediální agendy je uvedeno, že zpravodajství a informace odrážejí prioritní témata a jejich obsah. Tato témata vychází z veřejného mínění v kombinaci s politickou situací a „reprezentace témat v masových

¹²⁶ BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 136

¹²⁷ Tamtéž, str. 170-171

¹²⁸ MCQUAIL, 2007, str. 393

¹²⁹ Tamtéž, str. 388

¹³⁰ Tamtéž

médiích má samostatný účinek na obsah tématu a na jeho relativní důležitost ve veřejném mínění“.¹³¹

Dalším jevem, který se v medializované společnosti může vyskytnout, je formování názorových klimat neboli spirála mlčení. Tu definuje Noelle-Neumanová jako předpoklad, že se lidé snaží vyhnout izolaci od důležitého veřejného dění, a tak přijímají za svou domněnku o tom, co je v jejich prostředí dominantní či naopak odmítané. Pokud mají pocit, že jsou jejich názory menšinové, skrývají je. Naopak rádi vyjadřují ty své názory chápané jako většinové. „Výsledkem je skutečnost, že názory vnímané jako dominantní získávají ještě silnější pozice a alternativy naopak čím dál více ustupují do pozadí.“ Jelikož jsou masová média nejnáze dostupným zdrojem informací o převládajícím názorovém klimatu“, přejímají lidé ve snaze nevybočovat stejné informace a názory. Toho může snadno využít propaganda.¹³²

Třetím zmiňovaným nástrojem, který napomáhá konstruovat sociální realitu je tzv. balíčková žurnalistika (pack journalism). Mezi novináři dochází ke spolupráci, k následnému konsenzu a ve výsledku k pokrývání stejných událostí a užívání stejných zpravodajských zdrojů.¹³³ Proto nemůže dojít k názorové diverzitě ve společnosti. Tyto nástroje jsou následně intenzifikovány v případech, kdy je oleštěna svoboda médií a silně působí vládní ideologická propaganda.

3.2 Ideologie

Ač by se mohlo zdát, že ideologie jako pojem patří až do 20. století, tento termín byl použit již v roce 1796 Destuttem de Tracyem „pro označení systematicky kritických a terapeutických studií sensualistických základů idejí“.¹³⁴ Nyní je pojem ideologie hojně využíván v politologii a sociologii a je vnímán negativně, jelikož se pojí dějinnými érami, které lidstvu nepřinesly mnoho dobrého. Ačkoliv se pohled marxisticky a nemarxisticky orientovaných odborníků zabývajících se ideologií na tento pojem v mnohém liší, našly oba tyto tábory jednu shodu, a to tu, že zvláštním rysem ideologie v jejím „negativním smyslu (...) je nejen předepisující doktrínou bez opory racionálních argumentů.“¹³⁵ Ideologie však nepotřebuje oporu v racionálních argumentech, aby byla společností přijata. Stačí, aby byla legitimizována institucemi. Na ideologii lze nahlížet z antropologického hlediska jako na jakýkoli druh

¹³¹ MCQUAIL, 2007, str. 380

¹³² Tamtéž, str. 394

¹³³ Tamtéž, str. 395

¹³⁴ CONNOLLY, MILLER, RYAN, COLEMAN, 2003, str. 182

¹³⁵ Tamtéž

„symbolické soustavy, která může lidi vybavit politickou identitou a řídit jejich politické postoje“.¹³⁶

„Když začne být určitá definice reality vázána na konkrétní mocenské zájmy, může být nazývána ideologií.“¹³⁷ Moc se mnohem snadněji získává, pokud je založena na masy působící ideologii. Christopher Lord označil za zdroj ideologie instituce, které ji tvoří. Díky těmto institucím, politickým programům a procesům vzniká politika bez ohledu na politické spektrum. „Právě politický program zajišťuje vztahy mezi ideologií a institucemi. Obdobně se prostřednictvím politického programu ideologizují instituce.“¹³⁸ Autoři publikace *Úvod do studia politické vědy* Ladislav Cabada a Michal Kubát upozornili na problém, který zasáhne časem každou ideologii: „Problém ideologie spočívá v tom, že jí hrozí vyčerpání.“¹³⁹ Jednu vyčerpanou ideologii však záhy nahradí pravděpodobně ideologie jiná. Nacistickou ideologii v Československou vystřídala ideologie komunistická ve velice krátké době. Za pomoci připomínání nacistických zločinů, označování všech Němců za viníky války a následný odsun dopomohl komunistickým politikům a jejich ideologii přinesené ze Sovětského svazu k upevnění pozic v čele nového státu.

Idea Karla Marxe, ze které myšlenka komunismu vznikla, měla původně základ úplně jinde, a nejen geograficky. „Síla Marxova pojetí je ve způsobu, jímž ji pevně usazuje do společenského a ekonomického světa a pomocí doktríny ideologie jde po stopách sebeinterpretace politických činitelů zpět až ke konfliktu mezi společenskými skupinami, odehrávajícímu se ve výrobě a rozdělování omezených statků.“¹⁴⁰ Marxem navržená ideologie je považována za velice naivní. Proto se sociolog Karl Mannheim se snažil přesáhnout ideologii Marxovu. Soustředil se na ideologii jako pojem a rozlišoval ideologii partikulární, totální a obecnou. „[J]edná se o ideologii, která představuje pouze část protivníkovy myšlení, o ideologii, která utváří celek protivníkovy myšlení (jde o obdobu Marxova falešného vědomí).“ Mannheim tvrdil, že „(...) žádné lidské myšlení (...) není odolné proti neologizačním vlivům pocházejícím z jeho sociálního kontextu.“¹⁴¹ Proto každá ideologie postupně pronikne i do mysli nejzarytějších odpůrců. Ze sociální reality se téměř nemůžeme vymanit, a pokud je ideologie každodenní součástí společnosti, působí na nás z médií, z komunikace v rodině, ve společnosti a v institucích, časem přestane být ideologie ideologií

¹³⁶ CONNOLLY, MILLER, RYAN, COLEMAN, 2003, str. 183

¹³⁷ BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 122

¹³⁸ CABADA, KUBÁT, 2004, str. 51

¹³⁹ Tamtéž

¹⁴⁰ CONNOLLY, MILLER, RYAN, COLEMAN, 2003, str. 283

¹⁴¹ BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 16

sama o sobě, ale stane se součástí života. Proto Mannheim zkoumal ideologii skrze epistemologii a historickou sociologii a oprostil se tak od politického kontextu.¹⁴²

Italský politik Antonio Gramsci přestože byl sám marxista, marxistickou ideologií pohrdal. Pro Gramsciho nebyla ideologie pouhým „uzavřeným systémem nepřístupným skutečnosti“¹⁴³. O svobodě člověka neměla rozhodovat ideologie, ale člověk sám. Člověk však žije ve společnosti ostatních lidí a ideologie podle Gramsciho slouží „jako ‚sociální pojivo‘, které drží pohromadě dominantní společenský řád.“¹⁴⁴ S Gramscim je spojován pojem hegemonie. „Vládnoucí intelektuální a kulturní síly tvoří podle Gramsciho formu hegemonie, čili nadvlády idejí a kulturních forem, které navozují souhlas s vládou vedoucích skupin společnosti.“¹⁴⁵ Hegemonie je tedy formou „vládnoucí ideologii“¹⁴⁶. Tématu vládnoucí ideologie se věnoval v návaznosti na Gramsciho také Stuart Hall a spojil hegemonii s mediální kulturou. Hegemonie podle Halla „odkazuje k volně provázané soustavě převládajících idejí šířících se společností. Jde přitom o to, že tyto ideje se šíří takovým způsobem, že ustavený výkon moci a neustálé hodnoty se zdají být přirozené, samozřejmé a všeobecně rozumné“.¹⁴⁷ Ideologie tak není vnímána jako ideologie, ale normální stav a nedá se tudíž příliš zpochybňovat. Naopak ideologie sama zpochybňuje „opozici (...) jako odpadlickou a deviantní“.¹⁴⁸ Jaké nástroje a metody mohou být využity k propagaci vládní ideologie a k odstranění opozice uvede následující podkapitola.

3. 2. 1 Ideologie a média

„Gramsci poznamenal, že tisk se ve dvacátých letech 20. století stal dominantním nástrojem ideologické legitimizace stávajících institucí.“¹⁴⁹ Mezi ideologií a propagandou je úzká spojitost, jelikož ideologii nelze šířit jinak, než že bude propagována mezi lidmi. Aby se pravděpodobnost šíření ideologie zvýšila, je třeba ji propagovat a šířit účinnými metodami. „Podle Fairclougha by ideologie neměla být konstantní a očekávaná součást mediálního diskurzu, neboť existují určité předpoklady (presupozice), vyplývající

¹⁴² BERGER, LUCKMAN, 1999, str. 17

¹⁴³ CONNOLLY, MILLER, RYAN, COLEMAN, 2003, str. 140

¹⁴⁴ „Svou vlastní ‚filozofii praxe‘ popisoval jako způsob myšlení, který je v protikladu k ideologii, protestuje proti dominantním institucím a společenským vztahům a pokouší se vytvořit socialistickou kontrahegemonii.“ (HARRINGTON, 2006, str. 221)

¹⁴⁵ HARRINGTON, 2006, str. 220

¹⁴⁶ MCQUAIL, 2007, str. 123

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 110

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 110.

¹⁴⁹ HARRINGTON, 2006, str. 222

ze společenského kontextu a uplatňujícím vlastní mocí médií (ta je dána především právem výrobců, kteří rozhodují, jak budou události prezentovány).¹⁵⁰

Pro šíření ideologie jsou nevhodnějším nástrojem média. Náboženská ideologie byla šířena pomocí knihtisku, který zlevnil a znásobil výrobu Bible a jiných náboženských textů. Ve dvacátém století se ideologie šířila pomocí novin, filmů a dokumentů promítaných v kinech, masově pomocí rozhlasu a později i televize. Mistrem propagace nacistické ideologie prostřednictvím médií byl Joseph Goebbels. Sociolog Alvin Ward Gouldner publikoval v roce 1976 studii s názvem *The Dialectic of Ideology and Technology*, ve které ideologii definoval jako zvláštní typ racionálního diskurzu. Nástup ideologie spojil Gouldner s komunikačními technologiemi, přičemž tisk v 18. a 19. století „stimuloval nabídku interpretací a idejí (ideologie)“ a média dvacátého století (film, rozhlas, televize) označil jako „médiá, která odhalila rozdíl mezi ‚kulturním ústrojím‘ (inteligencí) produkujícím ideologii a ‚průmyslem uvědomování‘, jenž ovládá novou masovou veřejnost“.¹⁵¹

Média slouží k šíření ideologie pomocí cílené a propracované propagandy. Pomocí upřednostňování některých informací před jinými, zatajováním a fabulováním. V publikaci *Propaganda a manipulace* uvádí Pavel Verner dvě definice propagandy, které celý tento jev velice dobře vystihují: „Propaganda je úmyslné a systematické úsilí vytvářet recepci, manipulovat myšlení a bezprostřední jednání s úmyslem dosáhnout takových reakcí, které jsou v souladu s požadovanými cíli propagandy. (V. Donnell, G. Jovet, New York, 1989)“ nebo stručněji řečeno „Propaganda je umění nutit lidi dělat to, co by nedělali, kdyby měli k dispozici všechny údaje o předmětu. (L. Frazer, Londýn, 1957)“.¹⁵²

Ideologie a její propagace v médiích však není výsadou jen totalitních či jinak nesvobodných politických systémů. Propagace ideologie má své místo i v demokracii. Příkladem může být publikace *Propaganda* (1928) Edwarda Louise Bernayse, který v první kapitole *Organizování chaosu*, píše: „Vědomá a inteligentní manipulace organizovaných zvyků a názorů mas je důležitým prvkem v demokratické společnosti. Ti kdo manipulují tímto neviditelným mechanismem společnosti, představují neviditelnou vládu, která je skutečnou vládnoucí silou naší země. Jsme ovládáni, naše myslí jsou tvarovány, naše chutě formovány, naše ideje jsou nám podsouvány a to převážně lidmi, o kterých jsme nikdy neslyšeli. Toto je logickým výsledkem způsobu, jakým je naše demokratická společnost

¹⁵⁰ Soňa Schneiderová – Propaganda v současných médiích? (Analýza na materiálu vybraných tiskovin, internetových zdrojů a celostátních televizí) in: KOUBA, MAGINCOVÁ, ŘÍHA, 2012. str. 314

¹⁵¹ MCQUAIL, 2007, str. 110

¹⁵² VERNER, 2011, str. 5

organizována.¹⁵³ A tak se tomu stalo po válce i v Československu, které bylo považováno znovu za demokratický stát, který dodržuje demokratické zásady, jako je svoboda slova. Avšak mocenské tlaky z komunisty vedeného ministerstva informací, ale i z jiných vládních pozic, nenápadně usměrňovaly tok informací z médií k masám. Hannah Arendtová popsala prvky komunistické propagandy v době, kdy teprve usilovali o získání moci. Arendtová uvádí: „Propaganda má působit navenek, získávat příznivce hnutí, později reprezentovat totalitní stát před cizinou. Po uchopení vlády totalitní moc využívá tzv. indoktrinaci, (...) vytváření vlastní verze reality, kterou jsou obyvatelé nuceni přijmout.“¹⁵⁴

V květnu, červnu a červenci 1945, kdy politické elity rozdmýchávaly svými nacionalistickými projevy hněv občanů vůči Němcům, si leckdy jejich interpretace nezdala hitlerovskou propagandou. Ani média si neodpustila prvky silně protiněmecké propagandy. Československá tisková kancelář a stranické deníky v čele s Rudým právem se staly šířitelem propagandy¹⁵⁵, dezinformací¹⁵⁶ a agitací.¹⁵⁷

Francouzský filosof Jacques Ellul vytvořil pro propagandu tři typologie, podle kterých se dá určit její síla působící na její adresáty. Pro jasné vykreslení rozdílů použil Ellul pro typologii barevnou škálu. „Bílá“ propaganda je tak podle něj „otevřená“, podporuje „image státu doma i v zahraničí“, její zdroje jsou snadno identifikovatelné a objektivní. Ellul však upozorňuje, že žádná propaganda není ve skutečnosti „ideální“ tedy čistě „bílá“. Druhým stupněm typologie je „šedá“ propaganda, při které jsou informace pečlivě vybírány, dochází k významovým posunům a tvrzení se vyhýbají „opatrně přímým odkazům na zdroj“. Třetím stupněm je „černá“ propaganda, která usiluje o „diskreditaci a oslabení nepřítele všemi prostředky, vyhýbá se označení informačních zdrojů, obsahuje věrohodně působící

¹⁵³ VERNER, 2011, str. 13

¹⁵⁴ KOUBA, MAGINCOVÁ, ŘÍHA, 2012, str. 182

¹⁵⁵ „Propaganda (idejí) je cílevědomé šíření ideologických podnětů informativní, regulativní a stimulační povahy, jehož cílem je dosažení jednání ve shodě s šířenou ideologií.“ Proti tomu „propagace (zboží) je cílevědomá komunikační činnost, která zprostředkovává podněty mezi subjektem a cílovou skupinou a vede ke změně spotřebitelských postojů.“ (VERNER, 2011, str. 17)

¹⁵⁶ „Dezinformace je úmyslně zkreslená nebo nepravdivá informace podsunutá protivníkovi, aby účelově změnila jeho jednání. Dezinformace představuje jeden z druhů klamání. Dalšími prvky neetického klamání jsou například lež, přetvářka či podvod. Dezinformaci lze rozlišovat aktivní, která byla úmyslně vytvořena, případně pasivní, která vznikla utajením, zdržením nebo úpravou dat.“ (VERNER, 2011, str. 16)

¹⁵⁷ „Agitace je přesvědčování lidí a získávání je pro určitou myšlenku či programový cíl. Na rozdíl od propagandy agitace funguje transparentně. Jejím cílem není ovlivnit, ale přesvědčit. Netají se tím, že je jejím cílem získat na svou stranu.“ (VERNER, 2011, str. 17)

dezinformace a lži“.¹⁵⁸ Při použití prvků černé propagandy dochází k „démonizaci nepřítele“.¹⁵⁹

Ačkoliv nastal konec války v Evropě 8. května 1945, v Československu začala nová válka vedená proti německému obyvatelstvu. Byla to válka, která odpovídá všem parametrům moderní války. Vedla se na frontě „vojenské, ekonomické a propagandistické“.¹⁶⁰ Sovětští vojáci spolu s národními gardisty vysídlovali Němce z pohraničí a německých jazykových ostrovů, Benešovy dekrety připravily Němce o veškerý jejich majetek a v médiích se proti nim rozjela propagandistická kampaň v plné síle. Aby byli Češi motivováni ke spolupráci při odsunu Němců, využila média efekt kolektivní viny a použila tyto prvky propagandy: „Účinně jsou zveřejňované příklady zákeřného násilí, krutosti, nestoudnosti a mravní zkaženost nepřítele, který se před ničím nezastaví. K dosažení cíle, přesvědčení cílové skupiny o ohrožení, jemuž se lze bránit jedině preventivním či okamžitým odvetným násilím, jsou přímá svědectví. Působivé jsou zejména příklady ubližování ženám, dětem, starým lidem. (...) s pomocí spřátelených novinářů je třeba intenzivně usměřňovat žádoucím směrem.“¹⁶¹ Další pravidlem propagandy je vytváření nenávisti vůči nepříteli. Sociolog William Isaac Thomas, z jehož myšlenky vznikl tzv. Thomasův teorém, řekl, že „pokud lidé definují situaci jako reálnou, stává se reálná ve svých důsledcích. Proto také význam obrazu nepřítele spočívá v jeho důsledcích v lidském chování, pokud jej lidé přijmou a ztotožní se s ním.“¹⁶² Proto obraz nepřítele a stereotypy, které pronikají prostřednictvím médií do veřejného diskurzu, patří k nástrojům propagandy.

Prostřednictvím zpracované mediální propagandy byl v Čechách živen také nacionalismus. Probuzená národní identita měla Čechy semknout proti nepříteli. Avšak z nacionalismu českého či československého se pod tlakem nové ideologie stával nacionalismus slovanský, jelikož bylo Československo a jeho občané po válce velice zavázáni armádě ze Sovětského svazu za osvobození a následnou pomoc s odsunem okupantů a všech Němců. V euforii z osvobození si nikdo nevšiml, že se zbavením nacismu dostávají do područí další ideologie, komunismu. „Politikové se snažili v různých ideových kontextech zdůvodňovat vnitřní souvislosti mezi českou a slovenskou národní myšlenkou, československou státní ideou, socialismem i obrozeným slovanstvím a zapracovávat je do svých koncepcí a programů, jež měly podle jejich mínění neadekvátněji vyjadřovat

¹⁵⁸ VERNER, 2011, str. 32

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 49

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 48

¹⁶¹ Tamtéž, str. 49

¹⁶² KOUBA, MAGINCOVÁ, ŘÍHA, 2012, str. 181

celonárodní zájmy. V těchto záměrech se samozřejmě promítaly rozdílné představy jednotlivých sociálních skupin a politických stran o charakteru dalšího vývoje obnoveného státu se všemi z toho plynoucími důsledky v taktice a propagandě.¹⁶³

3.3 Modi operandi Johna Thompsona

Cílem každé mocenské skupiny je, aby byla společností považována za nezpochybnitelnou. A aby takového stavu dosáhla, využívá strategie prosazující dominantní ideologii, které šíří prostřednictvím médií mezi jedince. Thompson rozlišuje pět hlavních modelů tzv. modi operandi, pomocí nichž ideologie působí na společnost. Těmito pěti nástroji jsou legitimizace (legitimization), disimulace (dissimulation), unifikace (unification), fragmentace (fragmentation) a reifikace (reification).¹⁶⁴ Jednotlivé modi operandi na sebe vzájemně působí. „Mohou se překrývat a vzájemně posilovat.“¹⁶⁵ Podrobnější vhled na to, jakým způsobem tyto ideologické nástroje působí, bude uveden v následující části práce.

- **Legitimizace** - Legitimizace je prvním ideologickým nástrojem, který Thompson uvádí. Prostřednictvím legitimizace dochází k uznání dominantní ideologie za platnou a podle Maxe Webera „spravedlivou a hodnou podpory“.¹⁶⁶ Marx uvádí tři důvody, proč danou ideologii legitimizovat. Za prvé může být nárok na legitimitu založen na racionálních důvodech, které odkazují na zákonnost přijatých pravidel, dále na tradičních důvodech, které se pojí s pradávnými tradicemi, a v posledním případě na charismatických důvodech, kdy je využit výjimečný charakter konkrétní osoby.¹⁶⁷ Tyto strategie vytváří symbolické konstrukce.

Jednou z těchto strategií je **racionalizace**, která prostřednictvím rozumové argumentace obhajuje sociální vztahy či instituce, čímž přesvědčuje publikum, že je tato ideologie hodna podpory.¹⁶⁸ Druhou strategií je **univerzalizace**. Tato strategie využívá „institucionální uspořádání, která slouží zájmům některých jedinců, (...) aby sloužila zájmům všech“.¹⁶⁹ Legitimizace je tedy umocňována tím, že jsou zájmy určité skupiny vydávány za zájmy celé společnosti. Nároky na legitimizaci mohou mocenské skupiny získat také pronikáním do tradic, které pomáhají vytvářet sounáležitost a kontinuitu s tradiční společností. **Narativizace** tak umožňuje

¹⁶³ STANĚK, 1991, str. 60

¹⁶⁴ THOMPSON, 1990, str. 60

¹⁶⁵ „(...)these modes may overlap and reinforce one another (...)“ (THOMPSON, 1990, str. 60)

¹⁶⁶ „...as just and worthy of support.“ (THOMPSON, 1990, str. 61)

¹⁶⁷ THOMPSON, 1990, str. 61

¹⁶⁸ Tamtéž

¹⁶⁹ „(...) institutional arrangements which serve the interest of some individuals, are represented as serving the interest of all.“ (THOMPSON, 1990, str. 61)

prostřednictvím uměle vytvořených tradic, „aby dávaly smysl pocitu sounáležitosti ke skupině a k minulosti.“¹⁷⁰

- **Disimulace** – Prostřednictvím tohoto druhého modu operandi dochází k popírání či zatajení vztahů nadvlády. Dominantní ideologie také může vychýlit směr pozornosti nebo přehlížet existující vztahy a procesy. Aby dosáhla mocenská skupina svých cílů či odvrátila pozornost, využívá pro tyto tři strategie: přemístění (displacement), eufemizaci (euphemization) a tropy (trope).

V případě strategie **přemístění** dochází k odkazování na jednání jiné skupiny, nežli je ta vládnoucí. „Pozitivní nebo negativní konotace termínu jsou převedena na jiný objekt nebo jednotlivce.“¹⁷¹ Druhou strategií je **eufemizace**, která využívá při popisu institucí, činů nebo sociálních vztahů zjemnění jazykových výrazů, aby vyjádření působila pozitivně nebo alespoň méně nepříjemně. Třetím prostředkem jsou **tropy**, které jsou za pomoci synekdochy, metafor a metonymie „použity k předstírání vztahů nadvlády“.¹⁷² Metafora využívá vnější podobnost, metonymie atributy související s charakterem a synekdocha sémanticky sjednocuje celek.¹⁷³

- **Unifikace** – Třetím postupem k prosazení dominantní ideologie je unifikace. Prostřednictvím tohoto procesu sjednocení dojde k unifikaci identit. Vznikne tak „forma sjednocení, která přijímá jedince do kolektivní identity, bez ohledu na odlišnosti a rozdíly, které by je mohly oddělovat.“¹⁷⁴ K vytvoření této celospolečenské jednoty využívá unifikace standardizaci a symbolizaci jednoty.

Standardizace slouží k definování určitého vzoru, který by měl být akceptovaný a všemi sdílený. „Symbolické formy jsou přizpůsobeny standardnímu rámci, který je podporoval jako sdílené a přijatelné podle symbolické výměny.“¹⁷⁵ Mocenským uskupením definovaný standard je chápán jako norma. **Symbolizací jednoty** jsou vytvářeny symboly jednoty a kolektivní identity. Prostřednictvím identifikace se symboly, jako je vlajka, hymna či heslo, dochází současně k identifikaci s dominantní ideologií. Nemusí se jednat přímo o státní symboly.

¹⁷⁰ „(...) traditions are sometimes invented in order to create a sense of belonging to a community and to a history (...).“ (THOMPSON, 1990, str. 61-62)

¹⁷¹ „(...)the positive or negative connotations of the term are transferred to the other object or individual.“ (THOMPSON, 1990, str. 62)

¹⁷² (...) all which may be used to dissimulation relations of domination.“ (THOMPSON, 1990, str. 63)

¹⁷³ THOMPSON, 1990, str. 63-64

¹⁷⁴ „(...) a form of unity which embraces individuals in a collectiv identity, irrespective of the differences and divisions that may separate them.“ (THOMPSON, 1990, str. 64)

¹⁷⁵ „Symbolic form are adapted to a standard framework which promoted as the shared and acceptable basis of symbolic exchange.“ (THOMPSON, 1990, str. 64)

I spolky a organizace využívají strategie symbolizace jednoty k upevnění kolektivní identity.¹⁷⁶

- **Fragmentace** – Při fragmentaci dochází k rozdělování společnosti na skupiny. Toto rozdělení má oslabit moc společnosti jako celku. Naopak dojde k identifikaci skupin, které přijímají či odmítají ideologii. Protivládní skupiny jsou tak odděleny, a tím i oslabeny. Navíc jsou stmelovány provládní skupiny a je posílen odpor proti skupinám protivládním.

Typickou strategií fragmentace je **diferenciace**, která slouží ke zdůraznění rozdílů a odlišností skupin provládních a protivládních. Skupiny, které se vymykají mocenské ideologii, jsou vytlačovány ze společnosti a je jim zabráněno „tvořit účinnou výzvu stávajících vztahů nebo účinně participovat ve výkonu moci“.¹⁷⁷ Tím se dostáváme ke druhé strategii, která se nazývá **zbavené z ostatních/ zbavení se jiných** (expurgation of the other). Nepřítel je zde vykreslován jako zlo a nebezpečí. Dochází k vyloučení opozice z kolektivu, což je důsledek očerňující negativní a štvavé charakteristiky, která je šířena mimo jiné také prostřednictvím médií. Shodné znaky strategie zbavení se jiných se vyskytují rovněž při unifikaci.¹⁷⁸

- **Reifikace** – V případě reifikace dochází k tomu, že jsou „[p]rocesy zobrazovány jako věci, nebo jako případ kvasipřirozeného druhu, a to takovým způsobem, že je jejich sociální a historický ráz zastínil“.¹⁷⁹ Vztahy mezi jedinci jsou chápány jako vztahy mezi věcmi, což posiluje postavení dominantní skupiny.

Pátý modus operandi se skládá ze čtyř substrategií, mezi něž patří naturalizace (naturalization), zvěčnění (eternalization), nominalizace (nominalization) a pasivizace (passivization). **Naturalizace** slouží k vysvětlení společenských jevů, které jsou chápány jako přirozené a neměnné. Thompson v textu uvádí příklad na neměnnosti psychologických a pohlavních rozdílů mezi muži a ženami v otázce dělby práce. Na stejném principu je postavena také strategie **zvěčnění**, která zbavuje sociálně-historické fenomény jejich historických charakteristik a činí je neměnné. Zvyky, tradice a instituce se stávají rigidní. Poslední dvě strategie patří mezi gramatické a syntaktické prostředky. Jsou jimi nominalizace a pasivizace. Nominalizace zkoumá podnět. Popisy činností a do nich zapojených účastníků

¹⁷⁶ THOMPSON, 1990, str. 64-65

¹⁷⁷ „ (...)prevent them from constituting an effective challenge to existing relations or an effective participant in the exercise of power.“ (THOMPSON, 1990, str. 65)

¹⁷⁸ „This strategy often overlaps with strategies orientated towards unification (...).“ (THOMPSON, 1990, str. 65)

¹⁷⁹ „Processes are portrayed as things or as event of a quasi-natural kind, in such a way that their social and historical character is eclipsed.“ (THOMPSON, 1990, str. 65)

se promítají do substantiva a procesy jsou transformovány na objekty. Opakem nominalizace je pasivizace, kdy je sloveso uváděno pasivní formě, tedy v trpném rodě.¹⁸⁰

Pomocí modi operandi Thompson dokázal silnou vazbu ideologie a médií, jelikož díky masovým médiím se ideologie šíří rychleji a k nesrovnatelně širšímu publiku nežli v případě interpersonální komunikace.

3.4 Nacionalismus

Jelikož je tématem této práce národnostní střet Čechů a Němců, je důležité zaměřit se alespoň v krátkosti na pojem nacionalismus. Ten lze definovat jako „soubor symbolů a přesvědčení, jež vyvolávají pocit příslušnosti k danému politickému společenství“.¹⁸¹ Nacionalismus je spojován národem, který A. D. Smith charakterizuje pomocí čtyř faktorů. Národ dle něj dán „historickým územím, právně-politickým společenstvím, právně-politickou rovností příslušníků a jednotnou občanskou kulturou a ideologií“.¹⁸² Problém však může nastat, pokud se etnická a kulturní identita dvou či více etnik začne prolínat a překrývat s jednou územní a politickou identitou.¹⁸³ Ernest Gellner výstižně definuje nacionalismus „jako snažení o to, aby kultura a stát byly shodné, aby kultura byla obdařena svou vlastní politickou střešou, ale ne více než jednou střešou“.¹⁸⁴

V Evropě se začaly formovat národní státy po první světové na základě Versailleské smlouvy (1919 až 1920) a pařížského (1947) mezinárodního systému národních států, avšak „fundamentální předpoklad národního státu – jeden národ, jeden stát – nebyl respektován“.¹⁸⁵ Německá národní menšina zůstala v Československu, a stejně tomu bylo i v dalších středoevropských státech. Národní menšiny s sebou přinášely riziko destabilizace národního, ale i mezinárodního politického systému.¹⁸⁶ Toto riziko se nakonec projevilo právě v Československu roku 1938, kdy při volbách 90% Němců volilo prohitlerovskou Sudetoněmeckou stranu.¹⁸⁷

Ač zde od 13. století Němci žili, spolupracovali a mnohdy zakládali rodiny s Čechy, stále si udržovali to, co je pro etnikum typické. „Pojem etnicita označuje kulturní praktiky a názory určité skupiny lidí, které ji odlišují od ostatních. Příslušníci takové skupiny se

¹⁸⁰ THOMPSON, 1990, str. 66

¹⁸¹ GIDDENS, JAŘAB, 1999, str. 337

¹⁸² HOUŽVIČKA, 2005, str. 20

¹⁸³ Tamtéž, str. 21

¹⁸⁴ GELLNER, 1993, str. 54

¹⁸⁵ HLAVIČKOVÁ, MASLOWSKI, 2005, str. 89

¹⁸⁶ „Po roce 1945 klesl poměr národnostních menšin v regionu na 8 až 10 procent.“ (HLAVIČKOVÁ, MASLOWSKI, 2005, str. 89)

¹⁸⁷ BALÍK, 2007, str. 57

považují za kulturně rozdílné od jiných skupin ve společnosti a ta je tak rovněž vnímána.¹⁸⁸ Dějiny a náboženství nás s Němci spojovaly. Avšak nacionalismus odsouvá víru a náboženství na druhou kolej.¹⁸⁹ Spojovala nás také kultura, která definuje národ.¹⁹⁰ „Jednoduše řečeno: jedna kultura, jeden stát.“¹⁹¹ Ačkoliv kultura byla podobná, národy byly odlišné. Problémem by také jiný jazyk, původ a mentalita. Rakousko-Uhersko bylo směsí národnostních a etnických skupin, avšak za první republiky se z Němců stala menšina, která byla v nevýhodě oproti členům většinové populace. A v situacích, kdy se příslušníci menšiny stávají terčem předsudků a diskriminace, dochází ke vzniku skupinové solidarity či sounáležitosti.¹⁹² Ta se projevila při volbách v roce 1935 a následně za druhé světové války. Sounáležitost a příslušnost k národu pociťovali také Češi. „Jak z českých, tak z německých výpovědí vyplývá, že hnacím motorem vyhnání Němců z Československa byl v první řadě český nacionalismus a přání odplaty, které mělo silný negativní emocionální náboj. (...) většina Čechů se po válce ztotožnila s myšlenkou, že nový stát bude státem národním, státem jen Čechů a Slováků.“¹⁹³

Český poválečný nacionalismus využíval prostředků, jako jsou diskriminace,¹⁹⁴ stereotypizace¹⁹⁵ a předsudky,¹⁹⁶ čímž bylo upevňováno vědomí, kdo jsou Češi a kdo Němci, proti kterým se musí bojovat. Češi pociťovali silnou nechuť k životu s lidmi odlišné národnosti. Mnohdy hnaní vztekem si neuvědomovali, že jsou vedeni nacionalismem.¹⁹⁷ „Musíme mít vždy na paměti, že při etnických střetech obecně neexistují žádná řešení ani odpovědi. Některá řešení mohou být viditelně nespravedlivější než jiná, žádná však nejsou spravedlivá. (...) máme připsat větší váhu demografii, historii nebo geografii?“¹⁹⁸ Češi poučení historií, kdy německý národ upíral národu českému právo na sebeurčení a svobodu, vedení nacionalismem někdy až radikalizujícím, ale také vztekem, vyřešili problém s německou menšinou, a to zřejmě definitivně.

¹⁸⁸ GIDDENS, JAŘAB, 1999, str. 228

¹⁸⁹ „Epocha nacionalismu je v Evropě také epochou sekularizace.“ (GELLNER, 2003, str. 97)

¹⁹⁰ GELLNER, 2003, str. 18

¹⁹¹ Tamtéž, str. 62

¹⁹² GIDDENS, JAŘAB, 1999, str. 229

¹⁹³ PEROUTKOVÁ, 2008, str. 101

¹⁹⁴ „Za diskriminaci považujeme stav, kdy jsou jedné skupině lidí upírána práva a příležitosti, jimiž disponují druzí.“ (GIDDENS, JAŘAB, 1999, str. 231)

¹⁹⁵ „Stereotypy se často úzce pojí s psychologickým mechanismem přenosu, při němž se pocity nepřátelství nebo hněvu obracejí proti něčemu, co není jejich skutečným průvodcem. Lidé přenášejí svůj hněv na obětní beránky, jimž kladou za vinu veškeré příčiny svých obtíží.“ (GIDDENS, JAŘAB, 1999, str. 232)

¹⁹⁶ „Jako předsudky označujeme názory nebo postoje jedné skupiny vůči druhé, zatímco diskriminace spočívá ve skutečném jednání s druhými.“ (GIDDENS, JAŘAB, 1999, str. 231)

¹⁹⁷ GELLNER, 2003, str. 21

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 127 -128

3. 5 Diskurz a diskurzivní analýza

Definice diskurzu je nepřehledné množství, což uznává také první tvůrce diskurzivních teorií Michael Foucault. Jedna z jeho definic vyjadřuje diskurz jako hru: „v prvním případě hru písma, v druhém případě čtení, ve třetím hru výměny, a tato výměna, toto čtení a toto písmo vždy používají znaky“.¹⁹⁹ Diskurz můžeme zjednodušeně chápat jako sadu psaných či vyřčených textů, které se vyjadřují o určitém společenském dění a „které se vzájemně podílejí na budování významu a které nějakým způsobem reflektují také mocenské uspořádání společnosti“.²⁰⁰

Podle Foucaulta vyjadřuje diskurz boje a systémy nadvlády.²⁰¹ „V každé společnosti produkci diskurzu kontroluje, selektuje, organizuje a zároveň přerozděluje jistý počet procedur, jejichž úlohou je zažehnat jeho moc a nebezpečí, ovládnout jeho náhodný výskyt a uniknout jeho těžké, hroživé materiálnosti. Ačkoli se diskurz navenek jeví jako cosi zanedbatelné, zákazy, kterými je postihnutý, velmi rychle odhalují jeho spjatost s mocí.“²⁰² Prostřednictvím diskurzu dochází ke střetu idejí, norem, předpokladů, čímž dochází ke komunikaci. „Komunikace je ovšem také jednáním, čímž se nejen ozřejmuje vztah jednání k diskurzu, nýbrž se tím otevírá i nový pohled na samotné jednání. K tvorbě norem dochází prostřednictvím jednání právě proto, že se odehrává v diskurzu.“²⁰³

Abychom mohli diskurz analyzovat, musíme si uvědomit, že se jedná o jazykové sdělení prostřednictvím souboru vět. „Diskurs má své jednotky, svá pravidla, svou ‚gramatiku‘; jako projev nadvětný, a třebaže složen výhradně z vět, diskurs se musí stát předmětem nějaké jiné lingvistiky.“²⁰⁴ Možnosti, jak diskurz zkoumat, popisuje Marek Nohejl v publikaci *Jednání, diskurs, kritika: myslet společnost*: „První možnost, jak zkoumat diskurs, tkví v rozpoznání těch ustavujících, za nichž vzniká vědomý konsenzus o normách či sporných tvrzeních. Druhá možnost nás nutí nahlížet diskurs z hlediska toho, s jakými předpoklady byly normy tematizovány, jak a proč vznikly. První možnost vede po proudu času, hledá vědomé akty jednání, které určují strukturu diskursu samotného, vede druhá možnost proti proudu času, neboť sice můžeme diagnostikovat vnitřní strukturu diskursu, avšak nevíme, proč byla vytvořena a proč právě v dané konstelaci.“²⁰⁵

¹⁹⁹ FOUCAULT, 2006, str. 31

²⁰⁰ NOHEJL, 2007, str. 152

²⁰¹ FOUCAULT, 2006, str. 10

²⁰² Tamtéž, str. 9

²⁰³ NOHEJL, 2007, str. 75

²⁰⁴ Tamtéž

²⁰⁵ Tamtéž

Další užitečný přístup představuje metodologie kritické analýzy diskurzu Normana Fairclougha. Podstatu kritické diskurzivní analýzy tvoří to, „jak ‚posun‘ jazyka diskurzivních praxí ustavuje sociální a kulturní změny“. Podle Fairclougha reprodukují komunikativní události řád diskurzu, ale také ho pomocí jazyka mění. Diskurz mimo jiné předurčuje skryté konvence. „Tyto konvence navíc zahrnují skryté ideologie. Podle Fairclougha by ideologie neměla být konstantní a očekávaná součást mediálního diskurzu, neboť existují určité předpoklady (presupozice), vyplývající ze společenského kontextu a uplatňujícím vlastní mocí médií (ta je dána především právem výrobců, kteří rozhodují, jak budou události prezentovány).“²⁰⁶ Jako výrobci těchto diskurzů mohou být chápáni zadavatelé či autoři textů. „Princip autora omezuje stejnou náhodnost hrou identity, která má podobu individuality.“²⁰⁷ V diskurzu tedy není podstatný autor, ale sdělení, význam, kontext. „Okolo nás obíhá množství diskurzů bez toho, aby svůj smysl a účinnost dostávaly od autora, kterému jej připisujeme.“²⁰⁸

Konkrétněji se však na diskurzivní analýzu zaměřím v následující části, kdy představím přístup Jamese Paula Geeho a také Teun van Dijka.

3. 5. 1 Diskurzivní analýza podle Jamese Paula Geeho

Stěžejní metodou, kterou využiji při diskurzivní analýze k identifikaci ideologie vyskytující se v mediálních textech pojednávajících o odsunu brněnských Němců, bude sedm diskurzivních oblastí amerického sociologa Jamese Paula Geeho. Těchto sedm nástrojů pro dešifrování diskurzu je specifikováno v Geeho publikaci *How to do Discourse Analysis: A Toolkit (2011)*. Druhá Geeho publikace, ze které budu čerpat, je *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method (2001)*. Obě tyto knihy se zabývají teorií diskurzivní analýzy, která je úzce svázána s podrobnostmi o struktuře jazyka, s gramatikou, také se zabývá významy v sociálních, kulturních a politických podmínkách. Tento širší přístup přináší víc než pouhá tradiční lingvistika.²⁰⁹ Při diskurzivní analýze je důležitý především jazyk a jeho gramatika.²¹⁰ Analýza diskurzu se dle Geeho týká se všech oblastí, ve kterých lidé utvářejí významy a komunikují v rámci a napříč různými sociálními a kulturními skupinami.²¹¹ V textu ji můžeme charakterizovat prostřednictvím sedmi nástrojů, kterými jsou vytváření

²⁰⁶ KOUBA, MAGINCOVÁ, ŘÍHA, 2012, str. 314

²⁰⁷ FOUCAULT, 2006, str. 20

²⁰⁸ Tamtéž, str. 18

²⁰⁹ „The theory in both these books is one that see discourse analysis as tied closely to the details of language structure (grammar), but that deals with meaning in social, cultural, and political terms, a broader approach to meaning than is common in much mainstream linguistics.“ (GEE, 2011, str. x)

²¹⁰ GEE, 2001, str. 9

²¹¹ „Discourse analysis is widely used in a range of academic subjects, all concerned with how humans make meaning and communicate within and across different social and cultural groups.“ (GEE, 2011, str. 0)

významů (Significance), aktivit (Activities), identit (Identities), vztahů (Relationships), politiky ve smyslu distribuce sociálních zájmů (Politics – the distribution of social goods), souvislostí (Connections), znakových systémů a systémů vědění (Sign systems and knowledge).²¹² Aplikovány však nemusí být bezpodmínečně všechny tyto prostředky.

Důležité je porozumět dvěma pojetím Geeho diskurzu, z nichž jedno je graficky odděleno velkým „D“ a druhý diskurz je psán malým „d“. Gee chápe slovo diskurz s „malým d“ jako používaný jazyk nebo tok řeči (jako konverzace nebo příběhy). Diskurzy s „velkým D“ jsou chápány vždy jako jazyk s jistým přídavkem.²¹³ Jednotlivé diskurzy (rozhovory, příběhy) jsou obsaženy v nadřazeném Diskurzu (v kontextu naší existence, sociální interakce apod.). „Klíčem k Diskurzu je ‚uznání‘. Vložíme-li jazyk, akce, interakce, hodnoty, přesvědčení, symboly, objekty, nástroje a místa dohromady takovým způsobem, že jsou ostatními rozpoznatelné jako určitý typ (totožnost), zabývající se konkrétním typem (činností) tady a teď, pak dojde ke stažení Diskurzu (který pokračuje skrze historii, i když jen o něco déle).“²¹⁴ Vztaženo na téma této práce, která se zabývá mediálním obrazem odsunu brněnských Němců, ale také mediální reflexí Němců jako etnika, je v tomto případě Diskurzem chápáno vnímání a následná prezentace názorů na německé obyvatelstvo, na jejich chování vyskytující se na stránkách brněnských tištěných médií, ale také reflektovaná reakce Brňanů/Čechů.

V následující části bude představeno sedm aspektů reality, které budou využity ke zkoumání a následnému odhalení ideologického diskurzu a které použijí k rozřazení a specifikaci poznatků získaných z analýzy.

- **Významnost (Significance)** – Podle Geeho používáme jazyk k tomu, abychom činili se věci významnější, než mnohdy ve skutečnosti jsou, nebo jim dáváme smysl či hodnotu. „Věci jsou často triviální nebo důležité samy o sobě. My lidé je činíme triviální, důležité nebo něco mezi tím.“²¹⁵ Otázkou tedy je, jaké jsou v textu využity jazykové prostředky, které zvýznamňují osoby a jejich činy?

²¹² GEE, 2011, str. 88-91

²¹³ „(...)the word ‚discourse‘ with a little ‚d‘ to mean language-in-use or stretches of language (like conversation or stories). ‚Big D‘ Discourses are always language plus ‚other stuff‘.“(GEE, 2001, str. 17)

²¹⁴ „The key to Discourse is ‚recognition‘. If you put language, action, interaction, values, beliefs, symbols, objects, tools, and places together in such a way that others recognize you as a particular type of who (identity) engaged in a particular type of what (activity) here and now, then you have pulled off a Discourse (and thereby continued it through history, if only for a while longer).“ (GEE, 2001, str. 18)

²¹⁵ „Things are often not trivial or important all by themselves. We humans make them trivial or important or something in between.“ (GEE, 2011, str. 88)

- **Aktivity (Activities)** – Aktivitou je zamýšleno provádění určité činnosti prostřednictvím jazyka. Ač to nemusí být zřetelné, činností, aktivitou je myšleno také pouhé mluvení.²¹⁶ Lidé přijímají zážitky z činností skrze použití slov a to „zvláštním a omezeným způsobem“.²¹⁷ Sociální aktivity jsou konstruovány skrze jazyk a v některých případech mohou být tyto aktivity také podporovány. Prostřednictvím jazyka lze o činech nejen informovat, ale také k nim nabádat.
- **Identity (Identities)** – Prostřednictvím jazyka vytváříme vlastní nebo cizí identitu či roli, kterou hraje ve společnosti.²¹⁸ Prostřednictvím různě zvolených jazykových projevů můžeme brát na sebe různé identity. Stejně tako, jako můžeme vytvářet identitu vlastní, můžeme vytvářet také identitu či pozici skupiny „oni“. Zde se můžeme také opřít o ideologický čtverec Teuna Van Dijka, jelikož užitím určitých jazykových prostředků můžeme charakterizovat skupinu „my“ i skupinu „oni“.
- **Vztahy (Relationships)** – Jazyk využíváme také při tvorbě vztahů ostatními lidmi, se skupinami a institucemi a k jejich udržení.²¹⁹ V případě analýzy mediálních textů, které pojednávají o vysídlení brněnských Němců, se v tomto bodě zaměřím na vztah autorů k německému etniku, ale také na vztah ke čtenářům. Předmětem zkoumání tedy bude, jakými jazykovými prostředky se autor obrací ke konzumentům mediálních textů a jakými jazykovými prostředky vytváří svůj a čtenářův vztah k Němcům.
- **Politika (Politics – the distribution of social goods)** – Nejprve je důležité objasnit termín politika, kterým Gee vyjadřuje distribuci sociálních zájmů, nikoli vládu či politické strany. Pod pojmem "social goods" (tedy v překladu „sociální statky/zboží“) má Gee na mysli cokoli co sociální skupina nebo společnost chápe jako dobré a co je dobré vlastnit. „Jazyk používáme k vytváření a ničení společných věcí.“²²⁰ Existují situace, při kterých lidé jednají solidárně a v zájmu zachování vztahů.²²¹

²¹⁶ „Telling someone something about linguistics is an action (informing), lecturing on linguistics is an activity.“ (GEE, 2011, str. 89)

²¹⁷ „We use language to carry out actions like promising and encouraging and a great many others. (...) However, we humans also enact what I will call activities, using the word in a special and restricted way.“ (GEE, 2011, str. 89)

²¹⁸ „We use language to be recognized as taking on a certain identity or role, that is, to build an identity here and now.“ (GEE, 2011, str. 89)

²¹⁹ „We use language to build and sustain relationships of all different kinds. We use language to build relationship with other people and with groups and institutions.“ (GEE, 2011, str. 89)

²²⁰ „We use language to build and destroy social goods.“ (GEE, 2011, str. 90)

²²¹ „However, there are also circumstances where people want to be treated not deferentially, but with solidarity and bonding.“ (GEE, 2011, str. 90)

Prostřednictvím jazykových prostředků je některým sociálním statkům připisována větší důležitost, nežli jiným a určují jejich postavení ve společnosti.

- **Souvislosti (Connections)** – Podle Jamese Paule Geeho lze věci kolem nás chápat jako vzájemně propojené a relevantní mnoha různými způsoby. Pokud opakovaně vytváříme souvislosti, dostane se tento stereotyp do podvědomí společnosti, která ji po čase přijme jako pravidlo. Gee uvádí příklad spojení malárie s chudobou. „Některé souvislosti existují ve světě bez ohledu na to, co říkáme a děláme. Nicméně, stále můžeme v našem jazyce tyto souvislosti učinit viditelné nebo neviditelné.“²²² Jazykovými prostředky tak můžeme některé jevy vzájemně spojovat, ačkoliv mezi nimi žádná spojitost není, dále můžeme některé souvislosti preferovat před jinými, nebo tyto spojitosti záměrně zatajovat.
- **Znakové systémy a systémy vědění (Sign systems and knowledge)** – Posledním jazykovým prostředkem je vytváření významnosti znakových systémů. Podle Geeho „používáme jazyk k vytváření nebo k ničení různých znakových a komunikačních systémů a způsobů poznávání světa“.²²³ Znakový systém a systém vědění souvisí s úkolem politiky, protože utváření privilegií pro znakový systém nebo způsob poznávání světa vytváří a nabízí sociální dobro. „Doména znakových systémů (včetně světových jazyků) a způsoby vědění je zvláště důležitá.“²²⁴ Mezi tyto znakové systémy můžeme zařadit interpunkční znaménka (uvozovky, závorky, pomlčky, spojovník či tři tečky jako výpustku), grafickou úpravu, odlišný font. Důležité je také užití tzv. sociálního jazyka, prostřednictvím něhož se dorozumívají odlišné subkultury.

3. 5. 2 *Teun van Dijk a ideologický čtverec*

Ačkoliv tato práce vychází především z metod Jamese Paula Geeho a Johna Thompsona, bude v diskurzivní analýze použit také ideologický čtverec Teuna van Dijka. Tento ideologický čtverec pracuje s binární opozicí vztahu my a oni. Aplikováním této opozice by měly být odhaleny další aspekty vztahu Čechů a brněnských Němců vyskytující se v tištěných médiích, jelikož hlavním cílem Dijkovy kritické diskurzivní analýzy je provedení kritické studie dominantní skupiny, která ovlivňuje společnost.²²⁵ Prostřednictvím van Dijkovy analýzy

²²² „Some connections exist in the world regardless of what we say and do, like malaria and poverty. Nonetheless, we can still render these connections visible or not in our language.“ (GEE, 2011, str. 90)

²²³ „We use language to build up or tear down various sign systems (communicational systems) and ways of knowing the world.“ (GEE, 2011, str. 91)

²²⁴ „The Sign System and Knowledge Building Task is clearly related to the Politics task, since constructing privilege for a sign system or way of knowing the world is to create and offer a social good. But domain of sign systems (including the world languages) and ways of knowing are especially important domains.“ (GEE, 2011, str. 91)

²²⁵ VAN DIJK, 2002, str. 101

dochází k „(...)lepšímu porozumění a kritice sociální nerovnosti na základě pohlaví, etnického původu, třídy, původu, náboženského vyznání, jazyka, sexuální orientace a dalších kritérií, které definují rozdíly mezi lidmi.“²²⁶

Koncepce ideologického čtverce se odráží v prezentaci skupiny my a skupiny oni implicitní ideologickou distinkcí. Van Dijk vysvětluje binární opozici na základě jednání skupiny MY (naše jednání - OUR) a ONI (jejich jednání -THEIR). My – naši lidé se vyskytují v situacích, které jsou chápány pozitivně. Naopak oni – jejich lidé jsou vždy zobrazováni v kontextu negativních stereotypizací.²²⁷ Upřednostňovány a zvýznamňovány bývají dobré vlastnosti a činy skupiny my. Se stejnou tendencí jsou do protikladu stavěny špatné vlastnosti, chování a činy skupiny oni. Pokud vykazuje skupina my negativní vlastnosti či chování, dochází k jejich bagatelizaci či eufemizaci špatných vlastností a činů skupiny my a ke zmírnění či zatajování dobrých vlastností skupiny oni.²²⁸ Na základě znalosti koncepce ideologického čtverce lze předpokládat, že se bude tento ideologický nástroj v mediálních textech konfrontující poválečný vztah brněnských Němců a Čechů vyskytovat. Češi, Brňané stavěni do role statečných, za války utiskovaných. Naopak Němci, ať už jako etnikum či jako obyvatelé Brna, budou označováni za agresory. Jejich mediální obraz tak bude vytvářet celkově negativní dojem v případě německého etnika a pozitivní v případě Čechů.

Při analyzování mediálních textů je důležité reflektovat to, že pro „diskurzivní, kognitivní a sociální důvody hrají témata diskurzu zásadní roli v komunikaci a interakci.“²²⁹ Tyto interakce mohou být definovány jako „sémantické makrostruktury odvozené od místních (mikro) struktur významu“.²³⁰ Soudržnost textu a promluvy je závislá na těchto strukturách, které obsahují nejdůležitější informace o diskurzu. Avšak jak Teun Van Dijk podotýká: „Uživatelé jazyka jsou schopni zapamatovat si a spravovat významné detaily diskurzu, a tedy mentálně organizovat tyto významy podle globálních významů nebo souvisejících

²²⁶ „(...) better understanding and critique of social inequality, based on gender, ethnicity, class, origin, religion, language, sexual orientation and other criteria that define differences between people.” (VAN DIJK, 1997 : 22)

²²⁷ „OUR people tend to appear primarily as actors when the acts are good, and THEIR people when acts are bad, and vice versa: THEIR people will appear less as actors of good actions than do OUR people.” (VAN DIJK, 1998, str. 33)

²²⁸ „Emphasize our good properties/actions, emphasize their bad properties/actions, mitigate our bad properties/actions, mitigate their good properties/actions.” (VAN DIJK, 1998, str. 33)

²²⁹ „For discursive, cognitive and social reasons, the topics of discourse play a fundamental role in communication and interaction.” (VAN DIJK, 2002, str. 101)

²³⁰ VAN DIJK, 2002, str. 102

témat.“²³¹ Tato témata jsou odvozena nebo přiřazena diskurzu uživatelů jazyka, jelikož jako globální významy nemohou být pozorována přímo.²³²

Van Dijk zasahuje svým konceptem binární opozice vztahu my versus oni do ideologie, na kterou nahlíží jako na systém přesvědčení a idejí, které jsou chápány jako samozřejmé a zásadní a které řídí a organizují další sociálně sdílená přesvědčení.²³³

4. METODA PRÁCE

Tato část diplomové práce představí jednotlivé metody, které budou použity v analytické části práce. V této kapitole bude uvedeno téma a cíl výzkumu a navrženy výzkumné otázky. Představím také výzkumný vzorek a popíši výběrovou techniku.

4.1 Téma výzkumu

Tato diplomová práce bude zaměřena na reflexi odsunu Němců z města Brna v období od května do konce července roku 1945 ve třech hlavních brněnských poválečných stranických denících. Ačkoliv bylo německé obyvatelstvo vysídleno po válce z celého Československa, zvolila jsem pro tuto práci pouze odsun brněnských Němců a reakci brněnského tisku. Zaměřím se na reprezentaci německého obyvatelstva v prvních poválečných měsících na stránkách Rovnosti (Komunistická strana Československa na Moravě), Činu (Československá sociální demokracie na Moravě) a Slova národa (Československá strana národně socialistická).

Z výběru mediálních textů pro analýzu jsem vyloučila texty přejaté z ČTK, jelikož se věnovaly celostátní situaci. Pro analýzu jsem vybrala autorské texty, které jsou kombinací zpravodajství a publicistiky a jsou autorskou interpretací doby. Zvoleno bylo období od května, kdy začaly deníky vycházet, po konec července. Záměrem bylo vybrat mediální texty, které bezprostředně po válce řeší situaci českého a německého soužití. Jelikož k prvnímu a rozsáhlému vysídlení Němců z Brna došlo na přelomu května a června, byla vlna mediálních ohlasů na toto téma nejsilnější právě ve druhé polovině května

²³¹ „Language users are unable to memorize and manage a meaning details of a discourse, and hence mentally organize these meanings by global meanings or topics.“ (VAN DIJK, 2002, str. 102)

²³² „Topics defined as global meaning cannot, as such, be directly observed, but are inferred from or assigned to discourse by language users.“ (VAN DIJK, 2002, str. 102)

²³³ „The first assumption is that, whatever else ideologies are, they are primarily some kind of 'ideas', that is, belief systems. (...) fundamental or axiomatic. They control and organize other socially shared beliefs.“ (VAN DIJK, 2006, str. 116)

a první polovině června. Na přelomu července a srpna se objevovaly texty věnující se Postupimské konferenci, ale ty byly přebírány z ČTK. Proto do práce nejsou zahrnuty.

4.2 Cíl výzkumu

Cílem této diplomové práce bude zjištění, jak se vytvářel a jak reagoval mediální diskurz na téma vysídlení Němců z Brna v závislosti na společensko-politickém směřování vybraných stranických deníků Čin, Rovnost a Slovo národa. V prvním případě bude sledováno, jakým způsobem bylo v tištěných médiích psáno o Němcích jako etniku a v případě druhém, jak byl reflektován odsun německého obyvatelstva z Brna.

Vysídlení německého obyvatelstva, které bývá také označováno jako Brněnský pochod smrti, proběhlo ve dnech 30. – 31. května 1945. Z tohoto důvodu bylo zvoleno časové období od května do konce července 1945. Práce bude zaměřena na obsah mediálních textů pojednávajících o Němcích a jejich vysídlení ve třech stranických brněnských denících: Čin (Zemský orgán Československé sociální demokracie na Moravě), Rovnost (List komunistické strany Československa na Moravě) a Slovo národa (Orgán Československé strany národně socialistické). V analytické části bude provedena diskurzivní analýza vybraných autorských textů (nikoli textů z ČTK) tří zvolených deníků. Důležitým zjištěním bude v této práci výsledek analýz vybraných textů, ze kterých vyplyne mediální obraz brněnských Němců a jejich odsunu z území Československa v historickém kontextu komunistického, sociálnědemokratického a národně socialistického poválečného deníku. Porovnáám také, jakou rétorikou a v jaké míře deníky reagovaly na odsun Němců.

K výzkumu využiji několik metodických přístupů. Stěžejní metodou při analýze bude diskurzivní analýza v podání Jamese Paula Geeho a jeho sedm kategorií konstrukce mediálního obrazu Němců, které vychází z ideologické roviny. Geeho metodu dále zkombinuji s modi operandy Johna Thompsona. Vzhledem k tématu použiji také tzv. ideologický čtverec Teuna van Dijka, pomocí kterého lze určit ideologický kontrast. Při diskurzivní analýze je velice důležité zohlednit historický a sociální kontext. Ačkoliv se jedná o poměrně krátké analyzované období tří měsíců, doufám, že na základě zvolených metodických principů dokážu objevit v analyzovaných textech historické symbolické formy, které jsou důkazem dominantní ideologie.

Po provedení podrobné diskurzivní analýzy na podkladu metodologických postupů, Thompsona, Geeho a Dijka provedu syntézu výsledných tvrzení z vybraných analyzovaných textů získaných ze tří brněnských stranických deníků.

4.3 Struktura a metoda práce

Diskurz, který budu v této práci analyzovat, zasahuje do historického, kulturního a sociálního kontextu, ze kterého vznikají sdělení tvořena jazykovými prostředky. Prostřednictvím dobových mediálních textů je reflektována sociální realita poválečného řešení problému s Němci, žijícími na území Československa, jejíž obraz se pokusím zkonstruovat. Využiji k tomu modi operandi Johna B. Thompsona, kterými lze rozkrýt mocenské vztahy. Těmito nástroji zjistím, jakým způsobem se v dané době hovořilo o tématu vysídlení Němců a Němcích jako spoluobytelích.

Hlavním nástrojem analýzy bude sedm diskurzivních oblastí Jamese Paula Geeho. Aby byla objevena ideologická a lingvistická rovina, ze které vzniká konstrukce mediálního obrazu, stačí parciální zastoupení těchto sedmi aspektů jazyka. Prvky ideologie podrobím také zkoumání za pomoci nástrojů Johna Thompsona a Teuna van Dijka, který pracuje s binární opozicí. Dijkův ideologický čtverec je velice vhodným nástrojem k diskurzivní analýze založené na vztahu skupiny my a oni. V případě této práce se jedná o vztah Čechů (my) a Němců (oni), kteří spolu žili na území města Brna.

Předmětem této práce bude analýza jazykových prostředků, které byly využity v mediálních textech tří brněnských deníků pojednávajících o německé etnické menšině a jejím poválečném vysídlení z Brna.

V analytické části provedu nejprve jednotlivé diskurzivní rozborů pro každý deník zvlášť. Rovnost byla v poválečném období listem komunistickým, Čin listem sociální demokracie a Slovo národa patřilo národním socialistům. Tyto tři politické strany spolu s Československou stranou lidovou²³⁴ zastupovaly české země v Národní frontě, která řídila Československo po druhé světové válce. Tato tři periodika byla ideově a politicky odlišná, a proto zájmem mého zkoumání bude, zda také odlišně přistupovala k tématu Němců a jejich vysídlení. Předpokládám, že postupnou informační syntézou dojdou k detailním závěrům diskurzivní analýzy. Při analýze nejprve aplikuji Thompsonovy ideologické nástroje. Dále provedu analýzu pomocí sedmi jazykových aspektů Jamese Paula Geeho. V závěru využiji pro přesnější určení vztahů skupiny my a oni ideologický čtverec Teun van Dijka.

²³⁴ Brněnský tisk Československé strany lidové není do analýzy zahrnut, jelikož ve zkoumaném období neexistoval v Brně lidovecký stranický deník.

Význačné jazykové pojmy mediálního obrazu německé etnické menšiny a jejího odsunu na podkladu Geeho metody syntetizují. Tyto výsledky analýzy shrnu a vygenerují závěrečný výsledek analýzy.

4.4 Výzkumné otázky

Úkolem této diplomové práce je popis konstrukce mediálního obrazu německého etnika a také první vlny odsunu Němců z Brna na přelomu května a června roku 1945.

Prostřednictvím diskurzivní analýzy vycházející z metod Geeho kategorií konstrukce reality a Thompsonových modi operandi zanalyzují odděleně mediální texty deníků Čin, Rovnost a Slovo národa. Všechny tři deníky jsou stranické, a tak s politickým diskursem koresponduje i diskurz mediální. Ačkoliv je zkoumané období krátké a navíc v době, kdy ještě nebyly stanoveny žádné mediální zákony, pokusím se poukázat na rozdílné diskurzy těchto tří stranických brněnských deníků.

Cílem práce je tedy najít pomocí diskurzivní analýzy odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Tohoto cíle dosáhnu pomocí zodpovězení vedlejších výzkumných otázek, které budou rozděleny do tří okruhů. První skupina vedlejších otázek bude zaměřena na mediální obraz německého etnika. Zaměřím se zde také na obraz Čechů a sovětského vojska, se kterým porovnáám mediální prezentaci německého etnika. Ve druhé části se zaměřím na akt vysídlení a jeho mediální reflexi. Toto rozřazení je chronologické, jelikož byl nejprve utvářen obraz Němců, dále bylo apelováno na řešení situace nemožného soužití s tímto etnikem. Tímto řešením se stalo vysídlení, které bylo v Brně vykonáno 30. května 1945. Proto se budou vedlejší otázky orientovat na vysídlení jako plán, následně jako samotný akt a v poslední řadě na jeho dopady. Třetí skupina vedlejších otázek bude věnována diskurzivním modelům.

Hlavní výzkumná otázka této práce:

- **Jaký byl pohled brněnských poválečných tištěných médií na německé obyvatelstvo a jeho vysídlení z Brna?**

Tři tematické oblasti vedlejších výzkumných otázek:

1. Vedlejší výzkumné otázky zaměřené na mediální obraz Němců:

- a. Jaké jsou v mediálních textech deníků Čin, Rovnost a Slovo národa přisuzovány charakteristiky (vlastnosti, sociální role, vzorce chování) Němcům jako národa?

- b. Jaké jsou v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa přisuzovány charakteristiky německému obyvatelstvu žijícímu na území Československa?
- c. Jaké jsou v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa přisuzovány charakteristiky Čechům?
- d. Rozlišují deníky Čin, Rovnost a Slovo národa německou etnicitu a nacistickou ideologii?
- e. Jaký mediální obraz německých politických a vojenských představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik (vlastností, sociální role, vzorce chování)?
- f. Jaký mediální obraz českých politických představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik (vlastností, sociální role, vzorce chování)?
- g. Jaký mediální obraz sovětských politických a vojenských představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik (vlastností, sociální role, vzorce chování)?

2. Vedlejší otázky zaměřené na vysídlení německého obyvatelstva z Československa:

- a. Přípravovala brněnská média publikum na vysídlení německého etnika?
- b. Jakými prostředky byla v tisku zdůvodňována nutnost odsunu Němců z Brna?
- c. Jak jsou ve vybraných tištěných médiích reprezentováni čeští političtí představitelé a jejich rétorika o vysídlení německého obyvatelstva?
- d. Jak byl v denících Čin, Rovnost a Svobodné slovo zaznamenán průběh vysídlení německého obyvatelstva?
- e. Je rozdíl mezi mediálním diskursem před a po vysídlení německého obyvatelstva z Brna. Pokud ano, jaký?

3. Vedlejší otázky zaměřené na diskurzivní modely:

- a. Jaké diskurzivní modely utváří mediální reprezentaci německého obyvatelstva?
- b. Na co tyto diskurzivní modely poukazují v případě mediálního obrazu německého obyvatelstva a jeho vysídlení?
- c. Které diskurzivní modely jsou při mediální reprezentaci německého obyvatelstva a jeho vysídlení vylučovány?

4. 5 Odůvodnění položených otázek

4. 5. 1 Odůvodnění zvoleného období

Pro provedení diskurzivní analýzy bylo zvoleno krátké období tří měsíců po skončení druhé světové války. Toto období bylo velice dynamické. Společnost se po několika letech života v okupaci snažila vrátit k žití v demokratické společnosti. Politické elity se snažily podpořit československé obyvatelstvo svými projevy. Jejich slova podpory byla spojena také s protiněmeckou propagandou. Německé obyvatelstvo neslo kolektivní vinu za druhou světovou válku. Soužití Čechů s Němci na území Československa nebylo již nadále myslitelné. Na toto téma vedené politické proslovy byly podpořeny v tištěných médiích. V květnu 1945 bylo v Brně rozhodnuto o vysídlení německého obyvatelstva. V Brně byla otázka německé menšiny vyřešena 31. května 1945, kdy došlo k vysídlení třiceti tisíců Němců.

V brněnských tištěných médiích se před odsunem brněnských Němců každodenně vyskytovaly nacionalistické texty, které apelovaly na odsun Němců z území ČSR. Po vykování tohoto plánu se intenzita snížila, jelikož problém s německou menšinou byl vyřešen. Zájem o toto téma ve vybraných brněnských médiích po odsunu Němců z Brna postupně klesal. Periodizace je tedy zvolena s ohledem na první poválečné výtisky Činu, Rovnosti a Slova národa. Mezníkem je pro tuto práci 31. květen 1945, kdy došlo k vysídlení německého obyvatelstva z Brna. Závěr zkoumání mediálních textů je ohraničen počátkem Postupimské konference 17. července 1945, kdy byl odsun Němců z Československa schválen jako nezbytný krok. Ukončení časového úseku je však dáno především nezájmem ze strany brněnských médií, jelikož se poslední autorské texty objevují pouze v měsíci červen.

4. 5. 2 Odůvodnění položených výzkumných otázek

1. Vedlejší výzkumné otázky zaměřené na mediální obraz Němců:

- a. *Jaké jsou v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa přisuzovány charakteristiky (vlastnosti, sociální role, vzorce chování) Němcům jako národa?*

V této části analýzy se zaměřím na konkrétní charakteristiky, kterými jsou v mediálních textech popisováni Němci jako národ. Jelikož se jedná o období po válce, za kterou byli Němci odpovědní, budou se v mediálních textech vyskytovat výrazy charakterizující Němce jako agresory, kteří vyvolali konflikt druhé světové války. Mediální obraz bude podle mého názoru negativní. Němci budou stylizováni do role tyranů, okupantů. Dále předpokládám, že bude označením Němci jako národ žijící na geografickém území

Německa často pojmenována také německá menšina, která na území tehdejšího Československa žila z historického hlediska od 13. století. Němce jako menšinu tedy zohledním v další vedlejší výzkumné otázce.

b. Jaké jsou v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa přisuzovány charakteristiky německému obyvatelstvu žijícímu na území Československa?

Ačkoliv, jak jsem se již zmínila v předchozím odstavci, bývají Němci jako etnikum v Československu a Němci jako národ v některých mediálních textech slučováni, objevuje se v analyzovaných médiích také odkaz právě na tyto etnické Němce. Předpokládám, že německé obyvatelstvo, se kterým vznikaly konflikty již od počátku první republiky, bude médii označováno za zrádce, fašisty, nacisty, viníky války a dalšími výrazy s negativní konotací.

c. Jaké jsou v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa přisuzovány charakteristiky Čechům?

V kontrastu s mediální reprezentací německého obyvatelstva a německého národa budou Češi v mediálních textech glorifikováni. S mediálním obrazem Čechů se budou pojít výrazy oslavující statečnost Čechů, upozorňující na utrpení českého obyvatelstva. Češi budou oslavováni jako ti, kteří se nevzdali a nadále musí bojovat proti Němcům. Kromě oslavy Čechů bude v médiích reprezentována také myšlenka bratrství se Slováky, se Slovany a se Sovětským svazem.

d. Rozlišují deníky Čin, Rovnost a Slovo národa německou etnicitu a nacistickou ideologii?

V této části analýzy se zaměřím na to, zda média rozlišují nacistickou ideologii a Němce jako etnikum. Zde předpokládám, že budou média prezentovat negativní dopady německého národa jako celku a nebudou zde odlišováni Němci a nacisti, kteří páchali zločiny v zájmu nacistické ideologie na ostatních národech, ale také na Češích.

e. Jaký mediální obraz německých politických a vojenských představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa?

Dalším bodem zkoumání bude mediální obraz německých politických a vojenských reprezentantů. Tato vedlejší výzkumná otázka má spojitost s předchozí otázkou zabývající se ideologií a jejím mediálním diskursem. Pokud za viníky války budou v médiích označeni všichni Němci bez rozdílu, zda se jedná o děti, ženy,

starce nebo vojáky, hlavní odpovědnost však ponесou němečtí političtí a vojenští činitelé, kteří ve jménu nacistické ideologie vedli válku. Hlavním viníkem bude, předpokládám, Adolf Hitler. Dále se domnívám, že bude zmiňován i říšský protektor Reinhard Heydrich. V kontextu s Němci může být uveden také zakladatel a vůdce SdP Konrád Henlein a říšský tajemník K. H. Frank.

f. Jaký mediální obraz českých politických představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik?

Brněnská tištěná média prezentují politické projevy a nařízení. Hlavní politickou postavou je prezident Edvard Beneš, ale také komunistický politik Klement Gottwald. Oba tito politici hájili zájmy Československa v průběhu války v zahraničí. V Londýně sídlila exilová vláda Edvarda Beneše a byly zde konstruovány plány na vysídlení německého obyvatelstva. Klement Gottwald našel politický azyl již před válkou v Moskvě. Zde také s Edvardem Benešem vyjednávali o poválečné situaci v Československu a o vojenské pomoci Sovětského svazu. Domnívám se, že na české politické elity bude pohlíženo jako na osvoboditele a zachránce, kteří chtějí pomoc českému obyvatelstvu od problému s německým národem.

g. Jaký mediální obraz sovětských politických a vojenských představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik?

Na osvobození Československa měla sovětská armáda svůj značný podíl. Brno navíc bylo osvobozeno již 26. dubna 1945 Rudou armádou pod velením maršála Malinovského. Sovětský svaz a jeho armáda znamenala tedy pro Brňany a také pro brněnská média osvobození od nacistické nadvlády. Mediální obraz tak bude, dle mého názoru, plný vděku.

2. Vedlejší otázky zaměřené na vysídlení německého obyvatelstva z Československa:

a. Připravovala brněnská média publikum na vysídlení německého etnika?

Předpokládám, že budou média zdůrazňovat nutnost řešení nemožného soužití Čechů s Němci. V textech se budou vyskytovat argumenty, které budou připomínat válečné zločiny a útrapy. Tyto argumenty budou podpořeny negativním obrazem německého národa, ale také brněnské menšiny.

b. *Jakými prostředky byla v tisku zdůvodňována nutnost odsunu Němců z Brna?*

Mediální kampaň zaměřená proti německému obyvatelstvu byla zahájena od Benešova projevu k brněnskému obyvatelstvu 12. května 1945. Od tohoto data se tendence obviňovat Němce zvyšovala a vygradovala tedy 31. května. Poté se výskyt mediálních textů s protiněmeckými tématy začal postupně snižovat. Předpokládám, že byl médií kladen důraz na vysídlení Němců právě v květnových dnech a tato nutnost byla podložena řadou argumentů. Po vysídlení Němců tedy zřejmě nebylo důležité obhajovat správnost vysídlení Němců, ale upozornit na důsledky a výhody Brňanů, které z odsunu vyplývají.

c. *Jak jsou ve vybraných tištěných médiích reprezentováni čeští politici představitelé a jejich rétorika o vysídlení německého obyvatelstva?*

Tato otázka odkazuje na politické proslovy, které byly otištěny v brněnských denících. Jelikož byly proslovy politiků často přebírány z ČTK, budou analyzovány pouze ty, které byly uskutečněny přímo v Brně a autoři z Činu, Rovnosti či Slova národa na ně reagovaly svými komentáři. Předpokládám, že bude v médiích uváděn apel politiků na pomoc při vysídlování Němců. Předpokládám, že nejvíce se budou média věnovat prvnímu proslovu Edvarda Beneše v Brně (12. 5. 1945) a jeho důvodům pro vysídlení Němců, jelikož je Beneš označován za strůjce tohoto návrhu.

d. *Jak byl v denících Čin, Rovnost a Svobodné slovo zaznamenán průběh vysídlení německého obyvatelstva?*

Tato část analýzy bude zaměřena na mediální diskurz odsunu brněnských Němců, který byl proveden 31. května 1945. V sekundárních historických pramenech je uvedeno, že tento odsun obyvatelstva neproběhl v naprostém poklidu a byla porušena lidská práva. Toto vysídlení nepřežilo několik desítek až stovek Němců, které ve sběrném táboře v Pohořelicích zasáhla epidemie úplavice. Předpokládám, že se v mediálních textech nevyskytne žádná lítost nad odsunutým obyvatelstvem, ačkoliv se jednalo o děti, ženy a starce. Práceschopní muži byli internováni v Brně a využíváni na odklizení poválečných škod. Projevená lítost nebo zastávání se Němců bylo v té době chápáno jako prvek kolaborace. Proto předpokládám, že texty budou spíše informativního rázu bez přebytečných publicistických a emoce vyvolávajících prvků.

e. *Je rozdíl mezi mediálním diskursem před a po vysídlení německého obyvatelstva z Brna. Pokud ano, jaký?*

Tuto vedlejší výzkumnou otázku jsem zvolila na základě zjištěné četnosti výskytu mediálních textů v květnu před odsunem a v červnu po odsunu, kdy byla tendence věnovat se tomuto tématu snižující. Proto předpokládám, že se s četností změnil také mediální diskurz. Jelikož došlo k vysídlení, nemusela již média vést protiněmeckou kampaň propagující nutnost německé obyvatelstvo vysídlit.

3. Vedlejší otázky zaměřené na diskurzivní modely:

a. *Jaké diskurzivní modely utváří mediální reprezentaci německého obyvatelstva?*

Pro zodpovězení této vedlejší výzkumné otázky je třeba definovat si tzv. diskurzivní modely, které reprezentují v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa německé obyvatelstvo na území Československa i německý národ jako celek a jeho ideologii, která byla důvodem druhé světové války.

b. *Na co tyto diskurzivní modely poukazují v případě mediálního obrazu německého obyvatelstva a jeho vysídlení?*

V této části práce se zaměřím na opakující se stereotypy, které jsou v mediálních textech spojovány s německými obyvateli.

c. *Které diskurzivní modely jsou při mediální reprezentaci německého obyvatelstva a jeho vysídlení vylučovány?*

V závěru položených vedlejších výzkumných otázek se domnívám, že při mediální reprezentaci německého obyvatelstva a jeho vysídlení je ze sociální reality vyloučen dominantní diskurzivní model, který by se zastával vysídlených Němců nebo by rozlišoval mezi skutečnými viníky druhé světové války a nevinnými německými obyvateli na území Československa.

4. 6 Konstrukce výzkumu

4. 6. 1 Výběr periodik

Pro tuto práci jsem zvolila období, které začalo bezprostředně po skončení druhé světové války. Toto datum je stanoveno na 8. května 1945. V Brně však válku ukončila sovětská vojska již 26. dubna téhož roku. Média v této moravské metropoli tak měla před zbytkem republiky časový náskok.

„Politické strany se začaly znovu organizovat, z nich nejaktivnější činnost vyvíjela hned po osvobození komunistická strana.“²³⁵ KSČ patřila spolu s Československou stranou národně socialistickou a Československou stranou sociálně demokratickou do tzv. Socialistického bloku Národní fronty, proti kterému stál jediný pravicový reprezentant, Československá strana lidová.²³⁶ Pro tuto práci byly vybrány brněnské tiskové orgány tří levicových stran Národní fronty. Lidovecký tisk nebyl do práce zařazen, jelikož prvním brněnským tiskovým orgánem byl týdeník Demokratický hlas, který začal vycházet až po vysídlení německého obyvatelstva z Brna.

Komunisté byli první, kteří v Brně začali vydávat tištěné noviny. Stalo se tak 29. dubna a tisk nesl název Předvoj. Ten byl však 6. května přejmenován. Komunisté se vrátili k předválečnému názvu svého stranického tisku – k **Rovnosti**.²³⁷ Šéfredaktorem Rovnosti byl v té době František Pišek.²³⁸ Tento deník propagoval komunistickou politiku, která byla po válce označována jako vyčkávací. Avšak „již od květnových dnů roku 1945 KSČ ovládala národní výbory, postupně infiltrovala masové organizace (na prvním místě odbory) a v neposlední řadě měla silný vliv v oblasti informačních zdrojů a médií umocněný ovládnutím ministerstva informací“.²³⁹ Rovnost vycházela vyjma pondělí po celý týden na dvou až čtyřech stranách. Obvyklá cena byla jedna koruna, výjimečně však stál výtisk i korunu a padesát haléřů.²⁴⁰ Rovnost reprezentovala v poválečném období tzv. pokrokovou žurnalistiku.²⁴¹ a na brněnské mediální scéně udržela do současnosti.²⁴²

Mezi prvními brněnskými deníky byl také List České sociálně-demokratické strany **Čin**²⁴³, který začal vycházet 8. května 1945. Šéfredaktorem sociálně-demokratického deníku byl Jan Filipínský. Čin vycházel do 30. června roku 1948 a reprezentoval tzv. skupinu středu v sociálně demokratické straně.²⁴⁴ Jelikož byla poválečná sociálně demokratická strana infiltrována komunisty, rozštěpila se v rámci strany na dvě křídla. Komunizující křídlo zastupoval předseda strany Zdeněk Fierlinger a sociálně demokraticky orientovanou skupinu

²³⁵ KUBÍČEK, ŠIMEČEK, 1976, str. 187

²³⁶ BALÍK, 2007, str. 128-129

²³⁷ KUBÍČEK, ŠIMEČEK, 1976, str. 187

²³⁸ Tamtéž, str. 98

²³⁹ BALÍK, 2007, str. 130-131

²⁴⁰ Podrobný přehled v příloze č. 1 - Rovnost

²⁴¹ „Postupně, v těsném kontextu s vývojem vnitropolitické situace i se změnami v politickém systému Československa, se vyhranily dvě základní ideové skupiny – tisk pokrokový a tisk reakční.“ (POSPÍŠIL, RACEK, 1986, str. 142)

²⁴² Nyní Rovnost patří do mediální skupiny Vltava-Labe-Press a není již stranickým listem komunistické strany.

²⁴³ KUBÍČEK, ŠIMEČEK, 1976, str. 98

²⁴⁴ POSPÍŠIL, RACEK, 1986, str. 143

vedl Bohumil Laušman. Čin tak prezentoval brněnským čtenářům středové zájmy strany.²⁴⁵ Čin zpočátku vycházel na dvou stranách a později se rozsah rozšířil na čtyři strany. Výtisk stál obvykle korunu, avšak někdy byla cena změněna na korunu a padesát haléřů.²⁴⁶

Slovo národa jako Orgán československé strany národně-socialistické²⁴⁷ vyšel prvně 9. května 1945. Odpovědným redaktorem Slova národa byl Jaroslav Rejzek.²⁴⁸ Počet stran se pohyboval mezi dvěma a čtyřmi a cena se ustálila na jedné koruně, ačkoliv v několika případech stálo Svobodné slovo také korunu padesát haléřů.²⁴⁹ Tento národně-socialistický list byl zrušen 29. února 1948, tedy záhy po komunistickém převratu v Československu.²⁵⁰ Národní socialisté propagovali politiku, ve které nacházeli shody i s pravicovou Československou stranou lidovou, a tak později vytvořili protikomunistickou frontu.

Deníky Rovnost, Svobodné slovo a Čin přejímaly informace z ČTK, ale měli také své redaktory, kteří se tématu německé menšiny v Brně věnovali. Texty byly kombinací zpravodajství a publicistiky, jelikož zde byl patrný autorův postoj k otázce. Texty jsou podepsány jménem i příjmením, zkratkou či jsou bez signatury. V Rovnosti o německé otázce referovali například Jiří Kořátko a Volod'a Spurný, v Činu redaktor Šulc a v deníku Slovo národa František Loubal.

4. 6. 2 Výzkumný vzorek

V této části práce objasním postup výběru textů pro analýzu. Základem získání mediálních textů byla podrobná rešerše brněnských poválečných médií. Pozornost byla zaměřena nejen na deníky, ale také na týdeníky a měsíčníky různých politických uskupení a zájmových organizací. Nejvyšší výskyt textů zabývajících se tématem odsunu byl objeven v Rovnosti, Činu a ve Slovu národa, a proto byly tyto deníky stran Národní fronty zvoleny pro analýzu.

Použit byl nejprve kvantitativní výběr. Stanovila jsem si období od založení daného titulu (Rovnost – 6. 5., Čin – 8. 5., Slovo národa – 9. 5. 1945) po termín konání Postupimské konference (17. července 1945). Časově jsem se především orientovala na dvě významné události: Benešův první poválečný projev v Brně konaný 12. května 1945 a 30. - 31. květen, kdy došlo k vysídlování Němců z Brna. V tomto časovém úseku bylo vydáno 62 čísel Rovnosti, 60 Činu a 59 čísel deníku Slovo národa (celkově 181).

²⁴⁵ BALÍK, 2007, str. 133

²⁴⁶ Podrobný přehled v příloze č. 3 - Čin

²⁴⁷ KUBÍČEK, ŠIMEČEK, 1976, str. 758

²⁴⁸ Tamtéž

²⁴⁹ Podrobný přehled v příloze č. 2 – Slovo národa

²⁵⁰ KUBÍČEK, ŠIMEČEK, 1976, str. 758

Následně jsem použitím kvalitativního výběru zvolila klíčová slova, podle kterých jsem vybírala konkrétní texty pojednávající o Němcích a jejich odsunu. Vyhledávané mediální texty měly obsahovat v titulku či podtitulku tato klíčová slova a jejich modifikace: Brno, prezident, Beneš, Němci, Hitler, národ, tradice, německý, mučedník, nacismus, fašismus, odsun, vysídlení, řešení, trest, pomsta, odplata, likvidace, odchod, pochod.

Tímto postupem bylo získáno 19 mediálních textů z Rovnosti, 19 z Činu a 22 ze Slova národa. Z takto vybraných textů jsem vyřadila nejprve texty přejaté z ČTK, čímž zůstalo devět autorských textů z Rovnosti, osm z Činu a třináct autorských textů ze Slova národa. Analyzováno tedy bude celkem třicet textů.

5. ANALYTICKÁ ČÁST

V této části práce bude provedena diskurzivní analýza podle sedmibodové metody Jamese Paula Geeho. Mediální obraz Němců a jejich vysídlení z Brna bude také dotvářen pomocí modů operandi Johna B. Thompsona. Zohledněn bude rovněž ideologický čtverec, který v případě dvou opozičních skupin vymezuje Teun van Dijk.

Analýza bude rozdělena na čtyři celky. První tři budou věnovány zkoumání sedmi oblastí jazyka podle Geeho metody v jednotlivých denících *Rovnost*, *Čin* a *Slovo národa*. Čtvrtá část analýzy bude shrnovat tyto jednotlivé poznatky. Syntéza tří deníků představí shodné a odlišné jazykové nástroje, které slouží k vytváření mediálního obrazu odsunu německého obyvatelstva z Československa. Tato syntéza bude sloužit k závěrečné odpovědi na výzkumné otázky.

5. 1 Rovnost – List Komunistické strany československé na Moravě

a) Vytváření důležitosti (zvýznamňování)

Druhá světová válka je v textu Volodi Spurného přirovnána k „šesti letům strašné kalvárie“, čímž je kladen důraz na velké utrpení²⁵¹, které Češi zažívali. Smutek za „nejlepší české lidi umučené, zavražděné a popravené“ je zde vyjádřen „nezměrným mořem slz matek, žen a dětí“. Zdůrazněno je, že byli zabiti ti „nejlepší lidé“ a především „Češi“. Což autor uzavírá poznámkou, že „ty životy se už nevrátí a ničím nenahradí!“, čímž zdůrazňuje nenahraditelnou a velkou ztrátu pro český národ. Dále je pomocí těchto jazykových prostředků zvýznamněno utrpení, které Češi prožili během války, čímž je **legitimizován**²⁵² návrh autora, že „všichni Němci, kteří jsou vinni ať přímo nebo nepřímo těmito vraždami nebo popravami – což je v podstatě totéž – musí být pro zajištění tak draze vykoupené svobody a pro zajištění radostného života našich dětí potrestáni.“²⁵³ Zaměříme se na slovní spojení „pro zajištění radostného života našich dětí“. Kontrast násilného a přísného potrestání je v zájmu radosti dětí a jejich budoucího života. V případě „všech přímo nebo nepřímo vinných Němců“ se jedná o **unifikaci**²⁵⁴, kdy je standardizováno chování určité skupiny bez rozdílu na odlišnosti, v tomto případě bez ohledu na skutečné provinění.

²⁵¹ Výraz kalvárie se používá pro místo velkého utrpení. (KRAUS, 2005, str. 383)

²⁵² THOMPSON, 1990, str. 61

²⁵³ Viz. Spurný, Volodě. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁵⁴ THOMPSON, 1990, str. 64-65

Zvýznamňováno je osvobození Rudou armádou výrazy jako „veliké vypětí sil“, „vojenské umění“ či „grandiosní vítězství nad německou zběsilostí“. Zde dochází ke zvýznamňování Rudé armády a jejích činů, ale také se zde vyskytuje binární opozice²⁵⁵, kdy proti sobě stojí „vojenské umění a grandiosní vítězství“ Rudé armády a „německá zběsilost“ armády německé.²⁵⁶ Tato diferenciací zvýznamňuje rozdíly mezi vojáky ze Sovětského svazu a německými vojáky. Zde dochází ke **fragmentaci**²⁵⁷. Vděčnost je po Sovětském svazu vyjádřena také Velké Británii a Spojeným státem, avšak tento vděk disponuje skromnějšími výrazy a je upozaděn umístěním za SSSR. Stejná hierarchie je zachována také v této větě: „Vzpomínáme vděčně Stalina, Churchilla a Roosevelta za všechno to, co pro lidstvo v této válce vykonali (...).“²⁵⁸ I tímto způsobem řazení dochází ke zvýznamnění pozice Sovětského svazu.

Prostřednictvím adjektiv a adverbíí popisuje autor atmosféru publika při prvním poválečném prezidentském projevu v Brně. Použitím slovních druhů jako „nepopsatelná bouře nadšení“, „volání na pozdrav jako mořský příboj“, které evokují sílu přírodních živlů, a výrazy „spontánní a srdečné ovace“, „strhující a nezapomenutelné okamžiky“ je vyjádřen význam prezidentského projevu pro brněnské publikum. Významnost tohoto okamžiku vytváří také zachycení svolávání publika v textu popsané jako „nekonečné volání ‚My vás máme rádi‘ a spontánní a srdečné ovace“.²⁵⁹

Prvním mediálním textem, který v *Rovnosti* pojednává o vysídlení německého obyvatelstva, byl vydán již 12. května 1945. Titulek hlásá „Nekompromisní řešení německé otázky“. Ke zvýznamnění dochází použitím slova „nekompromisní“²⁶⁰, což je výraz, který zvýznamňuje radikálnost a zásadovost řešení. V textu je také připomínána „nejbrutálnější germanisace“. Poněmčení, které Čechům za války hrozilo, je zde zvýznamněno výrazem „nejbrutálnější“. Samotná germanizace měla pro Čechy znamenat vysídlení z území údajně na Sibiř, rozsáhlé popravy a také odebírání dětí vhodných k poněmčení.²⁶¹ Proto již výraz „germanizace“ obsahuje brutální zákrok proti lidským právům. V tomto kontextu hrozby stojí téma odplaty, aby „německá otázka mohla být řešena

²⁵⁵ VAN DIJK, 1998, str. 33

²⁵⁶ „(...) nemohu než vyslovit vděčnost národům Sovětského Svazu za ohromné oběti, které i pro nás v této veliké válce přinesly, jsme vděční Rudé armádě za veliké vypětí sil a vojenské umění, které jí umožnilo dosáhnout tak grandiosního vítězství nad německou zběsilostí.“ (Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9)

²⁵⁷ THOMPSON, 1990, str. 65

²⁵⁸ Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

²⁵⁹ 13. 5. 1945. „Pan prezident k svému lidu.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

²⁶⁰ Výraz nekompromisní je ve Slovníku cizích slov vysvětlen jako zcela nesmlouvavé a zásadové jednání. (KRAUS, 2005, str. 550)

²⁶¹ Více viz BRÜGEL, 2008, str. 122-148

důsledně“. I zde je kladen důraz na „důsledné řešení“,²⁶² tedy řešení, při kterém nesmí být nic a nikdo opomenuto. Ke zvýznamňování také dochází při **legitimizaci**²⁶³ v případě zabránění území po Němcích Čechy: „uvolnění všech německých ostrovů na Moravě a předání získaného prostoru do českých rukou“. Tato legitimizace spočívá ve výstavbě celého textu, ve kterém je kladen důraz na provinění Němců (viz „nejbrutálnější germanizace“), čímž je nárok na odplatu obhájen. Zde proti sobě stojí podle vzoru ideologického čtverce²⁶⁴ Teun van Dijka Němci (oni), kteří za války připravovali Čechy o jejich majetek, a Češi (my), kteří trpěli a nyní si zaslouží navrácení majetku. Přičemž použití tropu „do českých rukou“ lze určit jako **disimulaci**,²⁶⁵ jelikož se jedná o vyjádření prostřednictvím synekdochy, kdy výraz „ruce“ vyjadřují vlastnictví, opatrovnictví, tedy že dojde k navrácení majetku Čechům.

Význam je kladen také na výraz „půda“ v textu ze 13. května 1945. Substantivum půda nese jistou symboliku kolektivní identity a jedná se tak o Thompsonovu **unifikaci**²⁶⁶. Již titulek uvádí: „Navždy osvobodíme půdu českého venkova“. Zde bychom se měli pozastavit u adverbia „navždy“, které vyjadřuje definitivnost a zvýznamňuje tak akt „osvobození české půdy“. Tato „půda“ je symbolem pro veškerý majetek, který vlastnilo německé etnikum. V celém textu se slovo půda se v různých tvarech vyskytuje celkem dvaadvacetkrát.²⁶⁷ Zdůrazněna je zde binární opozice²⁶⁸ my vs. oni. Ve větě „Němci musí p r y č z č e s k é p ů d y, český venkov musí být od nich d ů k l a d n ě a d e f i n i t i v n ě o č i š t ě n!“²⁶⁹ je prostřednictvím znakového systému zvýznamněno označení „česká půda“, ale je také zdůrazněna důležitost „očisty“ od Němců, která musí být v Československu nutně zrealizována a Němci musí být odsunuti z republiky.

b) Vytváření děje (jednání)

Z obsahu mediálních textů Rovnosti vyplývá, že vysídlení německých obyvatel z Brna bylo zapříčiněno jejich chováním. Jednání Čechů vůči Němcům je **legitimní**,²⁷⁰ jelikož si jej Němci zasloužili svým jednáním k Čechům za války.

²⁶² Viz ža. 12. 5. 1945. „Nekompromisní řešení německé otázky.“ Pp. 2 in Rovnost, r. 1945, č. 5

²⁶³ THOMPSON, 1990, str. 61

²⁶⁴ VAN DIJK, 1998, str. 33

²⁶⁵ THOMPSON, 1990, str. 62

²⁶⁶ Tamtéž, str. 64-65

²⁶⁷ Viz Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in Rovnost, r. 1945, č. 6

²⁶⁸ VAN DIJK, 1998, str. 33

²⁶⁹ Viz Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in Rovnost, r. 1945, č. 6

²⁷⁰ THOMPSON, 1990, str. 61

Autor textu „Německá otázka v Brně rozřešena“ **legitimizuje**²⁷¹ tento postup tím, že čtenářům objasňuje, jaké příčiny a procesy vedly k odsunu Němců z Brna: „Chování Němců v posledních dnech v Brně jitrilo české obyvatelstvo. Němci se zřejmě domnívali, jak to říkali už dříve, když věděli, že budou poraženi, že to ‚těch pár dní‘ vydrží, zůstanou na svých místech, otřepou se a za deset, dvacet roků začnou znovu svou rozkladnou činnost.“²⁷² Tato autorova domněnka o myšlení a poválečném jednání Němců je zároveň komunikací se čtenářem, kterého upozorňuje na nebezpečí soužití s Němci a nabádá k vyřešení tohoto „chování Němců“, které „jitří české obyvatelstvo“. Jako první trest pro Němce můžeme být chápáno rozhodnutí nasadit „500 Němců“ na odklizení poválečných škod v ulicích Brna. „Musí uvést naše město sami do původního stavu“,²⁷³ **legitimizuje**²⁷⁴ Spurný nucené odklízecí práce, které Němci po válce vykonávali. Tyto odklízecí práce mohou být symbolem napravením napáchaných škod německým národem, které zde Němci před odsunem za trest musí odklidit. Pokud bychom v tom však namísto symboliky chtěli hledat praktický důvod, byli Němci použiti jako levná pracovní síla, která bez mzdy denně vykonávala těžké práce. Jak autor dodává: „Nebudou zadarmo ujídat náš chléb. Ten si těžko musí zasloužit prací.“²⁷⁵

Většina mediálních textů, které se zabývají otázkou Němců v Československu, řeší jejich vysídlení do Německa. Toto jednání je vyjádřeno pomocí pasivizace, která je strategií **reifikace**²⁷⁶ a slouží k upozadění aktéra. Příkladem této pasivizace je vyjádření: „prostor bude dán do českých rukou“.²⁷⁷ Dalším označením řešení problému s německým etnikem je verbum v aktivní formě, kdy aktérem bude autorem oslovená skupina my („v republice uděláme pořádek“)²⁷⁸, nebo rozkaz „Němci musí zmizet z české půdy!“²⁷⁹ Jednání, jehož cílem je vysídlit Němce, může být také skryto do sofistikovaného opisu: „Půjde o vybudování nového politického života, nutno vylikvidovat Němce v zemích českých a Maďarska na Slovensku, musíme definitivně odgermanisovat náš život kulturní, hospodářský a politický (...).“²⁸⁰ Prezident Edvard Beneš po prohlídce Kounicových kolejí, kde byli během války internováni, popraveni a mučeni zadržované osoby, které se protivily nacistické ideologii, prohlásil: „Je vám i nám všem jasno, že likvidace Němců bude úplná.“

²⁷¹ THOMPSON, 1990, str. 61

²⁷² Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁷³ Viz. Spurný, Volodě. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁷⁴ THOMPSON, 1990, str. 61

²⁷⁵ Viz. Spurný, Volodě. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁷⁶ THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

²⁷⁷ Viz ža. 12. 5. 1945. „Nekompromisní řešení německé otázky.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 5

²⁷⁸ Viz Kofátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

²⁷⁹ Tamtéž

²⁸⁰ Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

Tímto výrokem seznámil Beneš veřejnost s jednáním, které bude následovat ve vztahu k Němcům. K prvnímu poválečnému prezidentskému projevu v Brně je uveden titul „Pan prezident k svému lidu“. Tímto lidem je myšlen lid český a slovenský, jelikož se celý projev zabývá řešením problému s Němci žijícími v Československu. Beneš uvádí, že „budeme dělat pořádek mezi námi, zejména také i zde v městě Brně s Němci a všemi ostatními“ a navazuje prohlášením, že „otázku německou musíme v republice vylikvidovat“. Autor se také snažil popsat atmosféru, která při tomto projevu panovala. Uvádí, že „české Brno děkovalo“,²⁸¹ čímž popisuje reakci Brňanů na Benešův návrh k řešení německé otázky a dochází zde ke zvýznamnění, jelikož je zdůrazněno, že se jedná o české Brno, tedy Brno, ze kterého budou brzy Němci odstraněni.

V textech se vyskytuje opoziční vztah skupiny my vs. oni, kdy jsou Češi oběťmi a Němci agresory. Jednání Čechů je formou odplaty za činy, které zde Němci prováděli za války. Establishment k aktivitám spojeným s vysídlením přistupoval rázně, avšak promyšlenými kroky: „Národní výbor pro Velké Brno po poradě se zemským Národním výborem moravskoslezským se rozhodl provést okamžitě v celém Velkém Brně rozhodnou čistku, při níž budou všichni Němci v městě zajištěni a soustředěni“ a následně „pohnáni ke všem pracím, jichž bude v Brně zapotřebí“.²⁸² První aktivitou byla „porada“, následně „rozhodnutí“ a na závěr „zajištění“ a „soustředění“ Němců za účelem „práce“, ke které budou „pohnáni“. Tento postup evokuje slovní spojení, kdy je zvěř hnána na porážku. Výrazy „zajištění a soustředění“ jsou také příkladem **reifikace**.²⁸³ Tímto jednáním opět dochází k **unifikaci**,²⁸⁴ jelikož se nařízení vztahovalo na všechny Němce bez ohledu na provinění. Výraz „rozhodná čistka“²⁸⁵ evokuje akt násilné likvidace. Veškeré plánované procesy s německým etnikem mají negativní konotaci.

Autor textu s titulkem „Nejen Němci...“ Volod'a Spurný popsal jednání Národních výborů, kterými byla dána „pravomoc zajistit a zneškodnit všechny aktivní nacisty a zabavit jejich majetek.“²⁸⁶ Dne 31. května 1945, kdy byl v Rovnosti otištěn tento článek, bylo v Brně skutečně zahájeno jednání proti německému etniku, tedy k jeho propagované „úplné

²⁸¹ Viz 13. 5. 1945. „Pan prezident k svému lidu.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

²⁸² Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁸³ THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

²⁸⁴ Tamtéž, str. 64-65

²⁸⁵ Termín čistka je spojován s odstraňováním politických protivníků a jinak nepohodlných členů organizací v SSSR a jeho satelitech, čistka je spojena také s represemi různého stupně až po fyzickou likvidaci. (KRAUS, 2005, str. 148)

²⁸⁶ Viz. Spurný, Volod'a. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

likvidaci“.²⁸⁷ Jednání na popud instituce je vyjádřeno výrazy „zajistit“, „zneškodnit“ a „zabavit“, což evokuje ráznost děje.

Modus operandi **reifikace**²⁸⁸ může sloužit ke zbavení se veškeré odpovědnosti za jednání právě použitím nominalizace a pasivizace. Příkladem je titulky z 31. května 1945, který oznamuje čtenářům: „Německá otázka v Brně rozřešena“. Toto jednání je vyjádřeno velice stroze za použití pasivizace, tedy strategie **reifikace**.²⁸⁹ Dalším příkladem je text z 1. června 1945 s titulkem „Brno konečně vyčištěno od Němců“. Zde jsou použita verba, při kterých nelze určit aktéra jako „vyčištěno“ či „vyčišťování Brna od Němců“, „Němci byli z části vyvedeni za obvod města Brna a z části soustředěni na obvodu města a přidrženi k neodkladným pracím v městě“, „všichni Němci bez výjimky byli seřazeni a pochodovali na příslušná shromaždiště“. Tento postup je **legitimizován**²⁹⁰ výrokem, že toto „radikální opatření si vlastně přivodili němečtí příslušníci sami svým chováním“.²⁹¹ Je zde jasně daná kauzalita: Němci se chovali nevhodně, a tudíž byli seřazeni a odvedeni z Brna.

Akteři vysídlení brněnských Němců jsou určeni v podtitulku mediálního textu, který přímo informuje: „Nakonec zasáhli sami dělníci.“ V textu je dále objasněno, že „dělnictvo si vynutilo rázný zákrok“.²⁹² V tomto případě je doplněno, jakým jednáním došlo k „rozřešení“. „Zákrok“ byl „rázný“, tzn. odhodlaný a rozhodný a navíc „vynucený“,²⁹³ což znamená, že došlo k určitému nátlaku a povolení „rázného zákroku“ bylo nedobrovolné.²⁹⁴

Metaforicky je vyjádřen kauzální vztah Čechů a kolaborantů. Toto jednání je přirovnáno ke hraní karet. „vsadili na německou kartu, vsadili na fašistické vítězství“, dali se tedy na špatnou stranu a chvíli, vyjádřeno karetní terminologií, držely trumfy v ruce. Po porážce Němců se však tzv. karta obrátila: „český lid jim nesmí dovolit tyto falešné karty zahodit z rukou a musí je donutit nést důsledky porážky Německa.“²⁹⁵

²⁸⁷ Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁸⁸ THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

²⁸⁹ Tamtéž

²⁹⁰ Tamtéž, str. 61

²⁹¹ Viz rt. 1. 6. 1945. „Brno konečně vyčištěno od Němců.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 21

²⁹² Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁹³ Synonymem ke slovu „vynucený“ je nucený, povinný, nedobrovolný, násilný, nepřírozený. Zdroj: ABZ slovník českých synonym, 6. 12. 2013, <http://www.slovník-synonym.cz/web.php/slovo/nuceny>

²⁹⁴ „Zástupci podnikové rady brněnské Zbrojovky naléhali na rychlý odsun Němců. Komunisty vedená delegace se objevila u komunistického primátora Matuly a otevřeně tomuto poněkud bezbrannému muži vyhrožovala. Pokud prý státní orgány nezačnou okamžitě jednat, provedou vysídlení Němců sami dělníci z továren. Starosta svolal mimořádnou schůzi Národního výboru Velkého Brna. Tam pak poprvé zazněla poznámka, že by německé obyvatelstvo mělo být vyvedeno směrem k rakouským hranicím.“ (GLOTZ, 2006, str. 147)

²⁹⁵ Viz Spurný, Volodě. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

c) Vytváření identity

V deníku *Rovnost* jsou vytvořeny identity spojené s Němci jako agresory a ničiteli míru a tyto německé identity mají negativní konotaci. V opozici k Němcům je identita Čechů jako mučedníků. Další identitou je vztah Čechů a Slováků. Uvedena je také identita kolaborantů, jelikož jsou v *Rovnosti* spojováni s Němci.

i) Identita Němců

Autor v *Rovnosti* otištěného proslovu „Navždy osvobodíme půdu českého venkova“ Jiří Kořátko vytvořil pro pojmenování kolaborantů a zrádců, kteří dovolili, aby byly od Československa odebrány tzv. Sudety, složeninu ze tří slov a nazval je termínem „velkozeměhryzové“.²⁹⁶ S identitou „háhovských velkozeměhryzů“ se takto označení dostávají na roveň Němců. Dochází zde opět k **fragmentaci**, kdy je ze společnosti diferenciovaná skupina oni. Němci jsou dále označováni jako „zrupní Germáni“.²⁹⁷ Jejich negativní identitu dotváří také „bestialita nacistických stvůr“,²⁹⁸ označení Němců za „nespolehlivé“ a „miliony nepřátel a záškodníků z Československa“.²⁹⁹ Výraz bestialita³⁰⁰ navíc zastupuje označení pro nelidské chování a zvířeckou ukrutnost, tedy pro chování, které je mimo lidské chápání.

Další vytvořená identita patří „německému selskému živlu“, který se „v národnostních enklávách vyznačoval vždy největší protičeskou úporností, byl vždy pevnou základnou germanizace a německého výboje (...), za okupace ohniskem protičeského teroru a kádrem pro SS a SA“.³⁰¹ Proti sobě stojí identita Čechů, kteří byli násilně připraveni o půdu a byli za války omezováni (my) a Němci, v tomto případě konkrétně sedláky, kteří Čechy o půdu připravily a byli agresory (oni). Z tohoto Dijkova ideologického čtverce následně vyplývá Thompsonova **legitimizace**,³⁰² jelikož je z textu čitelné, že půda patří Čechům, a proto jim musí být navracena jakýmkoli prostředky.

²⁹⁶ „Háhovští ‚velkozeměhryzové‘ spojili svůj osud s Němci — proč by se s jejich půdou mělo zacházet jinak než s půdou německou.“ Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6)

²⁹⁷ Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

²⁹⁸ Viz P. 27. 6. 1945. „S fašismem sůčtujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43

²⁹⁹ Tamtéž

³⁰⁰ KRAUS, 2005, str. 106

³⁰¹ Viz Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6)

³⁰² THOMPSON, 1990, str. 61

V mediálních textech jsou Němci prezentováni negativně. Jsou označováni za „německý neřád“, „okupanty“, kteří musí být ze země „vymeteni železným koštětem“.³⁰³ Železné koště je metaforou zbraně či použití hrubé síly. Identita Němců jako etnika je tedy vytvářena tak, aby bylo možné **legitimizovat**³⁰⁴ její násilné vysídlení. Propagována je myšlenka, že „Němci musí zmizet z české půdy!“³⁰⁵

Celý květen se v Rovnosti vyskytovala prohlášení o „vyčištění Brna od Němců“, a myšleno bylo od „všech Němců bez rozdílu“³⁰⁶. Tento přístup vytváří identitu kolektivní viny všech Němců, čímž dochází k jejich **unifikaci**.³⁰⁷

V mediálním textu z 26. června 1945 s titulkem „S fašismem sčítujeme“ již však dochází k **fragmentaci**³⁰⁸ Němců, kteří by měli být potrestáni a vysídleni: „Rozumí se samo sebou, že tu nejde o Němce, kteří prokázali svoji věrnost republice a bojovali proti hitlerovcům. Takoví Němci nepodléhají vystěhování. Československo se chce zbavit těch Němců, kteří byli záštitou germánského fašismu.“³⁰⁹ Vzniká tak identita Němců, kteří se neprovinili vůči Čechům a naopak bojovali proti vlastnímu národu. V této fázi však daná diference neměla význam, jelikož se v první vlně odsunu bral zřetel pouze na národnost.

ii) Identita Čechů

Pokud se zaměříme na identitu Čechů, ta vystupuje v opozici k identitě Němců. Češi jsou tak stavěni do role utiskovaných, což potvrzuje příklad z textu Volodi Spurného: „tisíce a desetitisíce těch nejlepších českých lidí umučených, zavražděných a popravených“,³¹⁰ čímž je vytvořena identita poškozených válkou, která byla vyprovokována německým národem. V tomto vztahu vzniká Dijkův ideologický čtverec, kdy proti sobě stojí Němci jako agresori (oni) a poškození Češi (my).

³⁰³ Viz Koťátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

³⁰⁴ THOMPSON, 1990, str. 61

³⁰⁵ Viz Koťátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

³⁰⁶ Například Spurný, Volodě. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

³⁰⁷ THOMPSON, 1990, str. 64-65

³⁰⁸ Tamtéž, str. 65

³⁰⁹ Viz P. 27. 6. 1945. „S fašismem sčítujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43

³¹⁰ „Jsou však škody, které nikdy není možné napravit. To je šest let strašné kalvárie, kterou náš národ musil procházet, to jsou tisíce a desetitisíce těch nejlepších českých lidí umučených, zavražděných a popravených.“ (Viz. Spurný, Volodě. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20)

iii) Identita česko-slovenská

V roce 1939 se Slovensko odtrhlo pod vlivem nacistické ideologie od Československa a osamostatnilo se jako Slovenská republika. Po skončení druhé světové války se však tyto mezinárodní vztahy opět urovnaly a bylo obnoveno Československo. S novým politickým uspořádáním bylo zapotřebí propagovat opět jednotu československého národa, a proto byla tato česko-slovenská identita v médiích prezentována: „Češi a Slováci znovu začínají společnou životní práci v duchu svých velkých tradic, v duchu své velké historie.“, „jednota Československa byla znovu utvrzena“, „z ů s t a n e m e v ž d y c k y v ě r n í t r a d i c í m č e s k ý m a s l o v e n s k ý m (...)“.³¹¹ Zde také dochází ke zvýznamnění³¹² prostřednictvím znakového systému,³¹³ kdy je „věrnost československým tradicím“ zdůrazněna zvětšenými mezerami mezi písmeny.

iv) Identita kolaborantů

Další identita náleží specifické skupině, která uškodila Československu a jeho obyvatelům. Je tvořena „nejenom Němci, nejenom přímými spolupracovníky gestapa, SA, SS a SD“, ale i těmi, „kdo se slézali v těch hnusných organizacích Vlajek, Lig proti bolševismu, Kuratoria, fašistických skupin, agrárních svazů a organisací“, těmi „kdo za třicet stříbrných prodávali krev a slzy českých lidí, kdo za pomoci českého jazyka a českého tisku hanobili český národ“.³¹⁴ Tato skupina vytváří identitu pro osoby české státnosti, které škodily vlastní zemi pro svůj prospěch. Jejich spojitost s českým národem je vyjádřena metaforou „byli kojeni mateřským mlékem“, ale protože zradili, „přestali být příslušníky českého národa“. Identitu kolaborantů dotváří uvedené přísloví: „Poturčenec horší Turka.“³¹⁵ Upozornění na tuto skupinu bychom mohli zařadit k modu operandi **fragmentace**,³¹⁶ jelikož se jedná o strategii upozorňující na negativní, nepřátelské a ohrožující organizace. Novou identitou je tzv. Quisling, tedy vlastizrádce či kolaborant. Takto byl označen Henlein – „první Quisling v Evropě“.³¹⁷

³¹¹ Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

³¹² GEE, 2011, str. 88

³¹³ Tamtéž, str. 91

³¹⁴ Viz. Spurný, Volodá. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

³¹⁵ Tamtéž

³¹⁶ THOMPSON, 1990, str. 65

³¹⁷ Viz P. 27. 6. 1945. „S fašismem sůčtujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43

d) Vytváření vztahů

Autoři textů v Rovnosti se snaží navázat se svými čtenáři kontakt a vnuknout jim myšlenku, že pokud nebudou Němci vysídleni z Brna, bude se za několik let opakovat stejná situace jako za druhé světové války.³¹⁸

Jiří Kořátko, autor textu „Navždy osvobodíme půdu českého venkova“, již v titulku předpokládá, že se do aktu „osvobození“ zapojí on i čtenáři a všichni Češi, proto volí formu první osoby množného čísla (my „osvobodíme“ a my „v republice uděláme pořádek“).³¹⁹

V textu s titulkem „S fašismem súčtujeme“ vytváří autor vztah se čtenáři ve větách: „V tom můžeme právem žádat podporu přátelských velmocí, které byly včas informovány o záměrech naší vlády vystěhovat nespolehlivé Němce.“ Tímto autor ubezpečuje čtenáře, že on i oni se mohou spolehnout na přátelské velmoci, které pomohou řešit problém s německou menšinou. Dále pokračuje: „Víme, že tím sloužíme nejen sobě, nejen budoucnosti našeho státu a nových pokolení našeho národa, ale i obecnému dílu míru.“ Takto předpokládá, že čtenáři Rovnosti souhlasí s odsunem Němců a navíc to stejně jako autor chápou jako službu budoucím generacím, jelikož díky tomuto řešení bude navždy zaručen mír.

e) Vytváření názorů (politika)

V poválečném období bylo potřeba sjednotit myšlení společnosti především v případě vypořádání se s německým obyvatelstvem na území Československa. Dále byl propagován přátelský vztah k Sovětskému svazu a znovuobnovený vztah se Slováky.

i) Vytváření názoru na Němce

Zájmem vládnoucí moci je propagovat svou politiku, tedy své názory a ideje, které jsou společností chápány jako sociální zájem. V mediálním textu „Navždy osvobodíme půdu českého venkova“ je, jak už z titulku vyplývá, snaha obhájit odebrání půdy Němcům a kolaborantům a její předání Čechům. Poselství textu je jasné: „Němci musí zmizet z české

³¹⁸ „Chování Němců v posledních dnech v Brně jitiřilo české obyvatelstvo. Němci se zřejmě domnívali, jak to říkali už dříve, když věděli, že budou poraženi, že to „těch pár dní“ vydrží, zůstanou na svých místech, otřepou se a za deset, dvacet roků začnou znovu svou rozkladnou činnost.“³¹⁸ Tato autorova domněnka o myšlení a poválečném jednání Němců je zároveň komunikací se čtenářem, kterého upozorňuje na nebezpečí soužití s Němci a nabádá k vyřešení tohoto „chování Němců“, které „jitiř české obyvatelstvo“. (Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20)

³¹⁹ Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

půdy!³²⁰ Sociálním zájmem je rozdělení a navrácení půdy mezi ty, kteří za války trpěli nejvíce, kterým bylo ze strany Němců nejvíce ublíženo.³²¹

Na závěr textu, ve kterém popisuje administrativní postupy akce vysídlení, autor předpokládá: „Rázný krok dělnictva uvítá jistě veškeré české brněnské obyvatelstvo jako jediné možné řešení německé otázky.“³²² Můžeme se tedy domnívat, že kdo s tímto postupem proti brněnským Němcům nesouhlasí, není pravý a oddaný český obyvatel Brna. V této části textu dochází k **legitimizaci**,³²³ konkrétně k racionalizaci postupu dělníků proti Němcům.

„Zákaz styku s Němci“ je titulek krátké úřední zprávy otištěné v Rovnosti, který dává velice jasně najevo sociální vyloučení Němců. Česká veřejnost je „důrazně upozorněna“, že jakékoliv napomáhání a vztahy s „německými státními příslušníky bude přísně stíháno“.³²⁴

ii) Vytváření názorů na Sovětský svaz

Vojska ze Sovětského svazu spolu americkými osvobodila Československo po šesti letech okupace od německé nadvlády. Vděk tedy patřil všem zainteresovaným armádám. Avšak politický směr, který se po Benešových jednáních v Moskvě začal ze západu ubírat na východ, měl za následek zvýznamňování Ruska, Stalina, Rudé armády a Sovětského svazu. Proto se v mediálních textech vyskytovaly tyto projevy vděku: „jsme vděčni Rudé armádě za veliké vypětí sil a vojenské umění“.³²⁵ „(...) z ů s t a n e m e v ě r n í b r a t r s t v í v e l i k é m u n á r o d u r u s k é m u a o s t a t n í m n á r o d ů m s l o v a n s k ý m“.³²⁶ Prezident Beneš uvedl v proslovu: „nemohu než vyslovit vděčnost národům Sovětského Svazu za ohromné oběti, které i pro nás v této veliké válce přinesly“,³²⁷ či „president nastínil

³²⁰ Viz Koťátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

³²¹ „Vlastenci — bojovníci z partyzánských čet a z národních družin, rodiny popravených a umučených v koncentračních táborech i ve vězeních (...) — hle čeští lidé, kterým se musí půdy vyvlastněné Němcům dostat v prvním pořadí.“ (Viz Koťátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6)

³²² Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

³²³ THOMPSON, 1990, str. 61

³²⁴ „Národní výbor pro Velké Brno a ředitelství Národní bezpečnosti v Brně upozorňuje důrazně českou veřejnost, že jakékoliv poskytování přístřeší, šatstva a potravin německým státním příslušníkům bude přísně stíháno. Rovněž tak poskytování potravin německým státním příslušníkům, kteří ze sběrných táborů jsou na práci na vykázaných pracovištích, jest zakázáno.(...)“ (Viz úř. 22. 6. 1945. „Zákaz styku s Němci.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 39)

³²⁵ Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

³²⁶ Tamtéž

³²⁷ Tamtéž

(...) zásady osvobozeného hnutí a naší prosovětské ideologie.“³²⁸ Z těchto výroků jasně plyne, že by společnost v Československu měla projevovat tímto směrem vděčnost za osvobození od německé nadvlády.

iii) Vytváření názorů na Slovensko

V roce 1939 se Slovensko odtrhlo pod vlivem nacistické ideologie od Československa a osamostatnilo se jako Slovenská republika. Po skončení druhé světové války se však tyto mezinárodní vztahy opět urovnaly a bylo obnoveno Československo. S novým politickým uspořádáním bylo zapotřebí propagovat opět jednotu československého národa, a proto byl tento vztah v médiích prezentován: „Češi a Slováci znovu začínají společnou životní práci v duchu svých velkých tradic, v duchu své velké historie.“, „Jednota Československa byla znovu utvrzena“, „Z ů s t a n e m e v ž d y c k y v ě r n i t r a d i c í m č e s k ý m a s l o v e n s k ý m (...)“.³²⁹

f) Vytváření souvislostí (propojení)

V textu ze 12. května 1945 s titulkem „Nekompromisní řešení německé otázky“ dochází k propojení soužití s Němci, které vygradovalo roku 1938 a situace současné (tedy z května 1945). Autor apeluje, aby „německá otázka mohla být řešena důsledně“, a tak nedošlo k opakování událostí z roku 1938, kdy bylo od Československa na základě Mnichovské dohody odňato pohraničí.³³⁰

Odkazováno je v Rovnosti nejen na zločiny nacismu, ale tento režim je spojen v jedné větě s německou šlechtou a také se starou rakouskou šlechtou.³³¹ Nacistické zločiny a českým národem vnímaná zrada prezidenta Háchy a jeho ministrů v Československu za druhé světové války jsou srovnávány s politickým režimem první republiky a s poměry státního útvaru Rakousko-Uhersko. Tato formulace je typickým příkladem procesu zbavení se ostatních, tedy **fragmentací**.³³²

³²⁸ „President nastínil pak historii války a přípravy vojenské i politické organizace naší v zahraničí, zásady osvobozeného hnutí a naší prosovětské ideologie.“ (Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9)

³²⁹ Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

³³⁰ „Sudetská otázka, která nás dohnala k roku 1938, nebude se již u nás v žádné formě opakovat.“ (Viz ža. 12. 5. 1945. „Nekompromisní řešení německé otázky.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 5)

³³¹ „Z české půdy musí pryč německá šlechta — stará rakouská i nová nacistická.“; „Železným koštětem musí být vymeteno z české půdy vše, co na ní zůstalo německé ze starého Rakouska a z republiky, i všechn německý neřád, nanesený okupanty a háčovci.“ (Viz Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6)

³³² THOMPSON, 1990, str. 65

Titulek „Pravda přece jen zvítězila“ ze 17. května 1945 odkazuje na historické heslo „Pravda vítězí“, které je umístěno na prezidentské standartě. V textu je proslov Edvarda Beneše, který pronesl 16. května 1945 v Praze, čímž navázal na téma, které otevřel při svém proslovu v Brně o čtyři dny dříve. Beneš se v proslovu věnoval navázání vztahů Čechů a Slováků, které mezi národy byly za první republiky: „Češi a Slováci znovu začínají společnou životní práci v duchu svých velkých tradic, v duchu své velké historie. Odkaz na heslo „Pravda vítězí“ však nevychází z projevu Beneše, ale je dílem autora textu. Celý text je zakončen zvýrazněným heslem: „**P r a v d a v í t ě z í!**“³³³

Ve vztahu ke kolaborantům, kteří pocházeli z řad Čechů a organizovali se „v těch hnusných organizacích Vlajek, Lig proti bolševismu, Kuratoria, fašistických skupin, agrárních svazů a organizací“, použil autor přirovnání: „Poturčenec horší Turka“. Zde je zřejmě poukazováno na podobnost kolaborujících Čechů a tzv. janičářů, což byli islamizovaní muži ze zemí dobytých Osmany, kteří se přidávali do turecké armády a pokračovali ve výbojích. Bojovali tedy proti evropskému obyvatelstvu, ke kterému původně také patřili.³³⁴ Toto vyjádření může mimo jiné také znamenat, že se kolaborující Češi chovali hůře k Čechům než někteří Němci. Upozornění na tuto skupinu bychom mohli zařadit k modu operandi **fragmentace**,³³⁵ jelikož se jedná o strategii upozorňující na negativní, nepřátelské a ohrožující organizace.³³⁶

V souvislosti s kolaboranty je odkazováno také na Bibli: „kdo za třicet stříbrných prodával krev a slzy českých lidí“.³³⁷ Tím jsou kolaboranti přirovnáváni k Jidášovi, který za tuto cenu zradil Ježíše Krista, který byl následkem jeho zrady posléze ukřižován.

g) Vytváření znakových systémů a systémů vědění

Jedním z nejvýraznějších znakových prvků je na první pohled rozpoznatelné ztučnění písma v případě přímé řeči či zachycení proslovů politických představitelů.³³⁸ Dalším z grafických prvků je použití mezer mezi písmeny ve slovech, čímž dochází ke zvýraznění textu,

³³³ Tímto grafickým odlišením (ztučněním a mezerami mezi písmeny) a také zakončením pomocí vykřičníku dochází ke zvýraznění tohoto hesla a zároveň symbolu první republiky. (Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9)

³³⁴ HLÁVKA, Pavel, *Osmanská říše*, 16. 12. 2013, zdroj: http://www.valka.cz/clanek_11128.html (17. 5. 2005)

³³⁵ THOMPSON, 1990, str. 65

³³⁶ Osmanské invaze sužovaly Evropu a její obyvatelstvo od roku 1526. Roku 1541 se po vítězství u Pešti staly Uhry tureckou provincií. Turci byli známí svou dobytčností a agresivitou na podmaněných územích (Bulharsko, Srbsko, Albánie, Bosna). S Turky bojovali po dvě staletí také Habsburkové (roku 1683 obléhali Osmané neúspěšně také Vídeň). (Viz TEEPLE, 2004, str. 276, 277, 299, 314, 315)

³³⁷ Viz. Spurný, Volodě. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

³³⁸ Příkladem může být takto graficky oddělený proslov prezidenta Beneše v Brně, kdy autor reportážně zachycuje atmosféru publika při proslovu a následně je této popis proložený prezidentovým projevem, který je psán tučným písmem. Viz 13. 5. 1945. „Pan prezident k svému lidu.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

a tak je kladen vyšší důraz na vyjádření. „Němci musí p r y č z č e s k é p ů d y, český venkov musí být od nich d ů k l a d n ě a d e f i n i t i v n ě o č i š t ě n!“³³⁹ V textu se také vyskytuje mnoho interpunkčních znamének. Nejčastěji je pro zdůraznění věty používán vykřičník. Objevuje se zde také výpustka v podobě tří teček a uvozovky.³⁴⁰

5. 2 Čin – List české sociálnědemokratické strany

a) Vytváření důležitosti (zvýznamňování)

V textech sociálně demokratické Činu je použito zvýznamnění v případě zdůraznění německé agresivity, dále je upozorňováno na důležitost spojenců, kteří osvobodili Československo od německé nadvlády. Zvýznamněno je také utrpení, které Němci Čechům způsobili.

Celé téma odsunu se odvíjí od „historické chvíle“,³⁴¹ která je významným mezníkem a označuje okamžik, kdy skončila válka a skončila nadvláda Němců. Na tuto „historickou chvíli“ je upozorňováno proto, že už se nikdy nebude opakovat. Tato „historická chvíle“ je okamžikem, kdy se Češi mohou vypořádat s Němci a tím „zbavit svou vlast největšího nebezpečí“. Ze substantiva „vlast“ bychom mohli odvodit adjektivum vlastní, které vyjadřuje jisté vlastnictví, tedy vlastní zemi, vlastní národ. Ačkoliv bylo Československo vlastní i pro Němce, nyní se má tento stav změnit a Němci již do vlastní Čechů patřit nemají. Důvodem je, že jsou pro českou vlast chápáni jako „největší nebezpečí“. Nic není tedy pro Čechy nebezpečnější než Němci. Tato „likvidace Němců musí být úplná“.³⁴² Adverbium „úplná“ zdůrazňuje kompletnost likvidace. Žádný Němec se „likvidací“ nevyhne. Již termín „likvidace“ však evokuje úplné odstranění, dokonce i usmrcení.

V mediálních textech Činu autoři spojují negativní výrazy s německým etnikem, čímž se snaží zdůraznit německou agresivitu. Například německé válečné jednání bylo označeno za „fanatický boj“.³⁴³ Tím je zvýznamněna jistá posedlost Němců, se kterou za války bojovali v zájmu nacistické ideologie. Zdůrazněno je také to, že německý národ „přestal být

³³⁹ Koťátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

³⁴⁰ „Česká půda musí patřit jedině českému národu, českému lidu! Tento generální úklid na české půdě je první, co musíme na českém venkově vykonat ...“; „žádný nový ‚par.20a‘ přídělového zákona, který ponechával šlechtě půdu k udržování ‚historických památek a přírodních krás‘, (...)“ (Viz Koťátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6)

³⁴¹ „(...) a máme-li klidně žít, musíme se zde doma zbavit Němců. Nikdy jsme neměli takovou příležitost jako nyní. Evropa poznala Němce na své kůži a jistě nám nikdo na celém světě nebude zablýbat, že jsme této historické chvíli, kdy můžeme zbavit svou vlast největšího nebezpečí, plně nevyužili. Nesmíme otálet, nesmíme váhat!“ (Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8)

³⁴² Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

³⁴³ 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

vůbec lidským³⁴⁴ v chápání Čechů, ale také zbytku Evropy, která byla válkou zasažena. Množství mrtvých a způsoby vyvražďování byly označeny za nehumánní. Dalším prostředkem pro zvýznamnění je použití několika za sebou následujících adjektiv v kontextu s německou armádou. Příkladem je spojení „pyšná, drzá a nadutá německá armáda“³⁴⁵. Tento výčet negativních charakteristik je možné zařadit také k identitě Němců či jejich armády. Zde je zdůrazněna ona „drzost“ a „nadutost“, se kterou Němci při invazi do cizích zemí přistupovali k lidem a majetku, aniž by si připouštěli, že by válku mohli prohrát.

Dále je agresivita Němců vyjádřena synekdochou pars pro toto: „Evropa poznala Němce na své kůži“.³⁴⁶ Toto obrazné vyjádření znamená, že každý obyvatel Evropy pocítil dopady války. Ať už se jednalo o rodiny, které musely omezit přísun potravin a jiného spotřebního zboží, či o vojáky, vězně nebo civilní oběti, nebo rodiny, které přišli ve válce o příbuzné či majetek. V titulku „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje“³⁴⁷ je krev metaforou pro život, o který byli připraveni vojáci a lidé, kteří bojovali proti Německu a jeho nacistické ideologii. Prvek zvýznamnění je využit také ve vztahu se symbolikou. Pozornost také upoutá výraz „mučedník“, který zvýznamňuje utrpení, kterému museli za války lidé čelit.

V opozici k německé armádě stojí armády spojenecké, které osvobodily Československo. Pro zvýznamnění ve větě „aby naň spojenecká autorita vojenská položila svou trestající ruku“³⁴⁸ je použit básnický nikoliv publicistický či zpravodajský výraz. Zde je formulací „položit trestající ruku“ vyjádřeno potrestání Němců za použití násilí. Tímto modem operandi, při kterém je použita eufemizace popisovaných situací či jsou použity básnické tropy, je **disimulace**.³⁴⁹

Další formou vytváření důležitosti je řazení podle významnosti. Vždy když je v textu pojednáváno o spojeneckých armádách či zahraničních politických činitelích, na prvním místě

³⁴⁴ 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁴⁵ Tamtéž

³⁴⁶ Viz -dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40

³⁴⁷ Tamtéž

³⁴⁸ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁴⁹ THOMPSON, 1990, str. 62

bývá uváděn Sovětský svaz, Rudá armáda³⁵⁰, Stalin³⁵¹. Prvkem zvýznamňování může být také použití odlišné gramatiky, kdy je Sovětský svaz psán s velkými počátečními písmeny.³⁵²

b) Vytváření děje (jednání)

Jednání bychom mohli rozdělit na dva tematické oddíly, z nichž první by pojednával o jednání, které činili Němci ve vztahu k Čechům, a druhou skupinou by bylo jednání Čechů vůči Němcům, které lze shrnout tímto vyjádřením: „S Němci se žít nedá!“³⁵³

V případě německého vytváření děje vůči Čechům se jedná o tyto výrazy: „až do poslední chvíle hnal německý lid do fanatického boje“³⁵⁴, „tento německý lid šel do krvavého vraždění jako slepý a hluchý, nevzepřel se, nezamyslel se, nezastavil se; šel a dával se tupě anebo fanaticky zabíjet a zabíjel“³⁵⁵, „rodiny rozmetala a přišlápla nacistická bota“³⁵⁶ či armáda, která „zabíjela a vraždila, rozkazovala, nařizovala a poroučela!“³⁵⁷ V mediálních textech je jednání Němců popisováno prostřednictvím sloves s negativní konotací. Dále je jednání (tedy verbum) doplněno o přídavná jména, která vyjadřují agresivitu Němců: „A jak nám zpupně odpovídali a nestoudně se hrnuli do vlastní své záhuby?“³⁵⁸ Němci tedy přecenili své síly a možnosti a jednali bez sebekritiky, čím si sami zavinili trest, který je za jejich chování čeká, tedy odsun.

Nyní si výše zmíněný výčet slovních spojení podrobněji rozebereme. Verbum „hnal“ poukazuje na spěch, na rychlost, důraznost, se kterou Němci šli do boje. Do „krvavého vraždění šel jako hluchý a slepý“, německý národ jednal jako smyslů zbavený, bez přemýšlení, aniž by viděl následky agresivního chování, což vyjadřuje také slovní spojení „dával se tupě zabíjet a zabíjel“, tedy nepřemýšlel nad tím, co dělá a „fanatismus“ se kterým k vraždění přistupoval, ochromil jeho myšlení natolik, že byl ochoten se pro nacistickou

³⁵⁰ Viz „Byl to slavný den a když byla skončena přehlídka Rudé armády a armády československé (...).“ (-dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40)

³⁵¹ „Budme vděčni za pomoc, jíž se nám v tak hojně míře dostalo od Sovětského Svazu a od ruské armády, od Velké Británie a od Spojených Států amerických. (...) budme vděčni Stalinovi, Churchillovi a Rooseveltovi.“; „A společně s Ruskem, s Anglií a Amerikou nedopustíme (...).“ (13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

³⁵² „Zůstaneme věrni své družbě a spolupráci se **Sovětským Svazem** a nové společné naší politice slovanské.“; „Budme vděčni za pomoc, jíž se nám v tak hojně míře dostalo od **Sovětského Svazu** a od ruské armády, od Velké Británie a od Spojených Států amerických.“ (pozn.: Sovětský Svaz i Spojené Státy jsou psány s velkými písmeny v textu – nejedná se z mé strany o gramatickou chybu) 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁵³ Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

³⁵⁴ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁵⁵ Tamtéž

³⁵⁶ Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

³⁵⁷ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁵⁸ Tamtéž

ideologii sám nechat zabít. Metaforu „rodiny rozmetala a přišlápla nacistická bota“ bychom mohli interpretovat jako stopy, které za sebou Němci zanechali, tedy stopy v rodinách, kterým členové odešli do války nebo byli zabiti. Pomyslné přišlápnutí bychom mohli vyložit jako omezení svobody, omezení životních možností.

Naopak jednání Čechů vůči Němcům by se dalo charakterizovat jako apelační: „Vzpomínáte, jak jsme se v r. 1938 pokoušeli naše Němce přesvědčit, přemluvit a získat k tomu, aby se s námi dohodli, aby nepřipravovali zradu, aby neničili svůj stát a svůj blahobyt?“³⁵⁹ Zde je vytvořena opozice jednání Čechů (skupiny my) v porovnání s jednáním Němců (skupina oni). Češi ve vztahu k Němcům zvolili přesvědčovací taktiku, která jim byla oplacena ničením a zradou ze strany Němců.

Pokud je psáno o vysídlení německého obyvatelstva (druhá skupina jednání), bývá toto připravované jednání označováno jako „definitivní vylikvidování německého problému“.³⁶⁰ Další formulací protiněmeckého jednání je „vyřízení otázky Němců v republice“,³⁶¹ či že „tento národ musí stihnout za to všechno veliký a přísný trest“.³⁶² Jasný postoj k tématu vyjadřuje již titulek „likvidace Němců musí být úplná“.³⁶³ Autor apeluje na čtenáře, že „máme-li klidně žít, musíme se zde doma zbavit Němců“. Tato formulace je jasným vyjádřením, že Němci vnáší do života Čechů neklid, a proto se s nimi nedá žít v jednom státě. Zajímavé je však toto upozornění: „Nikdy jsme neměli takovou příležitost jako nyní“ a „jistě nám nikdo na celém světě nebude zazlívát, že jsme této historické chvíle, kdy můžeme zbavit svou vlast největšího nebezpečí, plně nevyužili. Nesmíme otálet, nesmíme váhat!“³⁶⁴ Zde je znát jistý autorův neklid, že pokud nebude řešen problém s Němci okamžitě, hrozí zde riziko, že nebude vyřešen nikdy. V této situaci, kdy jsou Němci postaveni mimo společnost a je na ně svalena kolektivní vina, nikdo nebude přemýšlet o způsobu, jakým budou z Československa odsunuti, a nikdo se jich nezastane, pokud bude k vysídlení použito násilí. Proto musí Češi „plně využít“ tuto „historickou chvíli“ a „vylikvidovat Němce úplně“.³⁶⁵

³⁵⁹ 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁶⁰ „Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.“ (13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

³⁶¹ -dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40

³⁶² 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁶³ Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

³⁶⁴ Tamtéž

³⁶⁵ Viz titulek in Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

c) Vytváření identity

Jelikož tato práce pojednává o vysídlení Němců po druhé světové válce, kterou německý národ vyvolal, je předem zřejmé, že diskurz identity Němců bude negativní. V opozičním vztahu bude identita utlačovaných Čechů. Vzniká zde tedy ideologický čtverec Teuna van Dijka,³⁶⁶ kdy proti sobě stojí skupina oni (Němci jako agresori) a skupina my (Češi jako oběti), ačkoliv po válce se tato pozice otočila. V květnu a v červnu 1945 bralo mnoho Čechů spravedlnost do vlastních rukou a za pomoci sovětské armády docházelo k vyhánění a trestání osob německé národnosti, tudíž v roli agresorů, tedy těch vyhánějících byli Češi a identitu vyháněných získali Němci. Tento vztah je však legitimizován právě tím, co činili Němci za války.

Němci jsou v Činu prezentováni jako ti, „kteří se chtěli zmocnit celé Evropy, být pány nad národy, nepracovat a žít z práce porobených národů“, což doplňuje tvrzení „že vedle nich je možná jen smrt“.³⁶⁷ Takto je vyjádřena identita Němců jako pánů a Němců jako vrahů. V mediálních textech je vytvářen negativní obraz Němců, kteří jsou označováni jako „veliká lidská nestvůra“.³⁶⁸ Označení „veliká lidská nestvůra“ je oxymóronem, jelikož nestvůry nejsou lidské bytosti, ale jsou stvořené mimo lidské světy, jedná se o zrůdy a netvory. S těmito bájnými postavami se setkáváme ve strašidelných příbězích, tudíž i Němci jsou vyjádřením „veliká lidská nestvůra“ označeni za zlo, za něco z čeho jde strach.

Dále jsou Němci označováni jako „světem vládnoucí Herrenvolk“,³⁶⁹ tedy nadřazená rasa, a jako „generálové, gauleiteři, nacističtí vůdci“, což jsou vojenské, nacistické a politické hodnosti, které v tomto případě mají získat negativní charakter. Vytvořena je také identita Němců jako „ničitelů světového míru, kteří pro český národ znamenali zkázu“.³⁷⁰

Chování Němců je definováno jako „pusté, pohanské a barbarské“.³⁷¹ Označením „pohan“³⁷² je německý národ přirovnáván k původním germánským kmenům, ale také k bezvěrcům, kteří se provinili proti božímu přikázání „nezabiješ“.

³⁶⁶ VAN DIJK, 1998, str. 33

³⁶⁷ Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

³⁶⁸ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁶⁹ „To byl ten světem vládnoucí Herrenvolk (nadřazená rasa), jenž se zde ukázal v celé své katastrofě, v celé své zkáze a v celém svém bídném pádu.“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

³⁷⁰ „(...) už nedopustíme, aby byl tak pustě, pohansky a barbarsky ničen mír a demokratický řád světa.“; „(...bude třeba nově organizovat celý náš kulturní život, který za posledních šest let se dožil takových **zkáz a spoust**, jaké jen Němci byli s to opravdu v našem životě **napáchat**.“ (13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

³⁷¹ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

³⁷² Označením někoho za pohana upozorňujeme na jeho vyznávání mnohobožství, tedy že vyznává nekřesťanské náboženství. (KRAUS, 2005, str. 631)

Označení „barbar“³⁷³ odkazuje na německou krutost a hrubost, ale také nevzdělanost. Tím má být vytvořena identita nevzdělaných a agresivních Němců, která se však liší od identity, kterou si vybudovali Němci v osmnáctém a devatenáctém století jako národ velkých spisovatelů básníků, hudebních skladatelů a myslitelů.

Podřadnou skupinou jsou také „zrádové, vlajkaři, fašisté a kolaboranti“³⁷⁴ a quislinkovští zrádové“.³⁷⁵ Opořehováno je tedy Čechy, kteří se přidali na stranu Němců, a tudíž patří do opoziční skupiny Dijkova ideologického čtverce.³⁷⁶ Tento proces oddělení skupiny obyvatelstva, která se nějakým způsobem morálně provinila, může být chápán také jako tzv. zbavení se ostatních, tedy modus operandi **fragmentace**.³⁷⁷

Vztah mezi Čechy a Němci je typickým příkladem binární opozice³⁷⁸ podle Teuna van Dijka. Vytvářena je identita Čechů jako ublížených, utlačovaných,³⁷⁹ obětí nacistického teroru, jako „mučedníků“,³⁸⁰ kteří jsou „známí svou holubičí povahou a (...) nemístnou humanitou“.³⁸¹

Avšak je zde také identita Čechů trestajících. Těch Čechů, kteří „nesmí otálet, nesmí váhat a musí se zbavit Němců“, což je citace z mediálního textu s všeřikajícím titulkem „likvidace Němců bude úplná“.³⁸² Tímto výrokem je utvářena identita „likvidace“, kterou Češi potrestají Němce za utrpení, které prožívali v Protektorátu Čechy a Morava.

d) Vytváření vztahů

Vztah autora a čtenáře je utvářen sdílením problému či jeho řešením. Autor za pomoci verb v první osobě množného čísla navozuje pocit sounáležitosti. Stanislav Šulc, který je autorem textu s titulkem „Likvidace Němců musí být úplná“ v Činu 16. května 1945, apeluje na čtenáře: „(...) a máme-li klidně žít, musíme se zde doma zbavit Němců. Nikdy jsme neměli

³⁷³ KRAUS, 2005, str. 98-99

³⁷⁴ „Druhým úkolem našim bude očista českého života od zrádců, vlajkařů, fašistů a kolaborantů, máme-li se jeden druhému dívati poctivě do očí.“ (Viz -dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40)

³⁷⁵ „Jednotliví generálové, gauleiteři, nacističtí vůdci, quislinkovští zrádové padali o překot do zajetí (...).“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

³⁷⁶ VAN DIJK, 1998, str. 33

³⁷⁷ THOMPSON, 1990, str. 65

³⁷⁸ VAN DIJK, 1998, str. 33

³⁷⁹ „Není možno, aby ještě dnes jedna Němka obývala třípokojevý byt a česká rodina se čtyřmi dětmi se tísnila v jednopokojevém sklepním bytě.“ (Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8)

³⁸⁰ Viz -dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40; Šek. 15. 6. 1945. „Jezdili naši mučedníci také v kočáře?“ Pp. 2 in *Čin* 1945, r. I, č. 33

³⁸¹ Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

³⁸² Tamtéž

takovou příležitost jako nyní. Evropa poznala Němce na své kůži a jistě nám nikdo na celém světě nebude zazlívát, že jsme této historické chvíli, kdy můžeme zbavit svou vlast největšího nebezpečí, plně nevyužili. Nesmíme otálet, nesmíme váhat!“³⁸³ Autor zde přímo nabádá čtenáře, aby se spolu s ním zapojili do protiněmeckých násilných akcí. Násilné chování, ke kterému by mohlo při „úplné likvidaci Němců“ docházet, omlouvá tím, že svět naše (společné) chování jistě pochopí a bude je tolerovat, čím dochází k **legitimizaci**³⁸⁴ tohoto potenciálního násilného chování.

Autoři v Činu apelují na čtenáře, aby spolu s nimi podpořili myšlenku vysídlení a vyřešení situace s německým obyvatelstvem: „Nesmíme přistupovati k svévolným činům, ale nesmíme také váhat. Snažme se pracovat podle slov pana presidenta: Likvidace Němců bude úplná.“³⁸⁵ Autor odkazuje na autoritu prezidenta Beneše, čímž dává čtenáři najevo, že i samotný prezident s tímto postupem proti Němcům souhlasí. Tímto způsobem jednání propagují názory své, politické postoje deníku Čin, ale také vládní politiku, čímž utváří nebo alespoň ovlivňují veřejné mínění. Čtenáři tento názor považují za skupinový a snáze jej přijmou za vlastní.

e) Vytváření názorů (politika)

Geeho vytváření názorů (*politics*) slouží k distribuci sociálních statků. Prostřednictvím tohoto specifického jazykového nástroje dochází k určování postavení těchto sociálních statků ve společnosti. Tyto statky jsou určeny především stratifikací moci a významu ve společnosti. V případě tématu vysídlení německého obyvatelstva je tento jazykový nástroj využíván k propagaci myšlenky vysídlení v médiích.³⁸⁶

V deníku Čin se v prvních květnových dnech objevují v kontextu s vysídlením Němců silné výrazy jako „definitivně vylikvidovat“, „tento národ musí stihnout za to všechno veliký a přísný trest“, „aby naň spojenecká autorita položila svou trestající ruku“, „likvidace našich Němců musí být úplná“. Těmito silnými výrazy je apelováno na obyvatelstvo, že je nezbytné zbavit se německého obyvatelstva. Na vysídlení německých žen, dětí a starých osob z Brna, které se uskutečnilo 31. května 1945, dnes pohlížíme jako na nehumánní, jelikož došlo k násilí a také k případům úmrtí. Proto je zajímavé pozorovat, jak texty o nutnosti vysídlit Němce, které se objevovaly v deníku Čin od června, změnily znatelně díky. Autor Stanislav Šulc vytváří v první mediální reakci na vysídlení konstrukci reality tohoto odsunu. Již titul

³⁸³ Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

³⁸⁴ THOMPSON, 1990, str. 61

³⁸⁵ Viz -dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40

³⁸⁶ GEE, 2011, str. 90

„rozloučení s Němci“ vyvolává dojem lítosti nad tím, že dobrovolně odcházejí z Brna. Dále autor uvádí: „Po slovech přišel čin. Značná část Němců odešla z Brna. Loučíme se s nimi v dobrém a nepřejeme jim nic zlého“.³⁸⁷ Což píše stejný autor textu s titulkem „Likvidace Němců bude úplná“ o dva týdny později. Dále dodává, že v sobě Češi musí „potlačit známou holubičí povahu a nesmí se ohánět nemístnou humanitou“. Verba, která se vyskytují po vysídlení Němců, jsou v trpném rodě. Dochází tedy k pasivizaci, kdy je aktér upozaděn. Tímto modem operandi je **reifikace**,³⁸⁸ která v tomto případě odnímá odpovědnost za odsun Němců z aktérů, kteří tuto akci provedli.

Zájmem brněnské samosprávy bylo po válce také řešení nedostatku bytů pro brněnské obyvatelstvo.³⁸⁹ Ve chvíli, kdy bylo vysídleno německé obyvatelstvo, uvolnily se jejich byty. V Činu bylo řešení této bytové otázky prezentováno dvakrát. V pátek 22. června 1945 apeluje autor pod zkratkou flk. na čtenáře a zájemce o bydlení již v titulku „Jen trpělivost: V Brně není bytová nouze“. Podtitulek nese statistické informace: „60.000 Němců již opustilo Brno a uvolnilo 15.000 bytů“. Autor v textu přináší institucionální informace. Jednou z nich je také zmínka o využití internovaných němců na odklízecí práce ve městě.³⁹⁰ Druhý informativní článek o poskytování bytů po německém obyvatelstvu byl otisknut 29. června 1945. Měsíc po vysídlení německého obyvatelstva z Brna bylo již obsazeno 15 800 bytů po Němcích. Dochází zde k **legitimizaci**³⁹¹ znárodnění majetku.³⁹² Zdůrazněno je především to, že byty dostanou přednostně osoby, které byly poškozeny válkou, kterou vyvolal německý národ. Dále je uvedeno, že byty dostanou „potřebné rodiny, bez rozdílů třídních a sociálních“ a „v otázce bytové bude zastáván princip lidové demokracie na nejširších základech“.³⁹³

V Činu je také utvářen názor na Sovětský svaz, kterému je v textech vyjadřována vděčnost, jelikož nejenže sovětská vojska osvobodila Československo, ale také přislíbila pomoc při vysídlování německého obyvatelstva. Zdůrazňována je také myšlenka slovanství, která je využívána k legitimizaci vlivu sovětské politiky. Myšlenka slovanství má utvářet

³⁸⁷ Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

³⁸⁸ THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

³⁸⁹ V Brně nastala bytová nouze, jelikož po válce byl „každý druhý dům zasažen a 1278 úplně zdemolováno“. (VÁLKA, 2004, str. 150)

³⁹⁰ „Denně pracuje na odklízovacích pracích 1100 až 1300 Němců a jednotky specialistů.“ (Viz flk. 22. 6. 1945. „Jen trpělivost: V Brně není bytová nouze.“ Pp. 2 in *Čin* 1945, r. I, č. 39)

³⁹¹ THOMPSON, 1990, str. 61

³⁹² „Byty jsou nyní poskytovány především vybombardovaným, vrátivším se z koncentračních táborů a jiným obětem persekuce.“ (Viz -li-. 29. 6. 1945. „V Brně obsazeno 15.800 bytů po Němcích.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 45)

³⁹³ Viz -li-. 29. 6. 1945. „V Brně obsazeno 15.800 bytů po Němcích.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 45

vztah mezi Čechy, Slováky a Rusy.³⁹⁴ V případě využití teorie modí operandi Johna Thompsona, je toto vytváření vztahů s Ruskem, Stalinem a celým Sovětským svazem **unifikací**³⁹⁵. Symbolizací jednoty může být například zpívání hymny československé, na kterou navazuje následně hymna sovětská.³⁹⁶ V textu „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje“ z 23. 6. 1945 citují „presidenta Osvoboditele“:³⁹⁷ „Budu se na vás dívat, jak to vedete. I náš velký bratr slovanský na východě se bude na nás dívat, jak to vedeme. On nebude se do našich věcí vměšovat, ale hroby jeho synů u nás jsou nám stejně drahé a zavazují nás. Jeho hrdinové vyhráli nám válku, s nimi vyhrajeme mír.“³⁹⁸ Ačkoliv z tohoto textu není poznat, kde citace prezidenta Osvoboditele končí, důležité je poselství tohoto textu. Čtenář si má uvědomit, že při osvobození Československa zemřelo mnoho ruských vojáků, a proto by měla být Sovětskému svazu³⁹⁹ prokazována úcta. Je zde tedy propagován téměř rodinný vztah a sounáležitost.

Propagováno je také obnovení vztahu mezi Čechy a Slováky. Čtenářům bývá připomínán bratrský vztah Čechů a Slováků, kteří byli rozděleni druhou světovou válkou. Demonstrací této jednoty a síly ve spojení dvou národů má být odvaha bojovat s německými nepřáteli.⁴⁰⁰ V Činu je vytvářen názor, že pro německé etnikum není v ČSR již místo: „Československá republika bude státem Čechů a Slováků!!“⁴⁰¹

f) Vytváření souvislostí (propojení)

Prvním příkladem vytváření souvislostí je poválečné obviňování politického systému první republiky, který měl nést svůj díl viny za to, co zde Němci činili za války, ale také od roku 1935, kdy se silně projevila jejich jednota při volbách. Henleinova Sudetoněmecká strana

³⁹⁴ „Zůstaneme věrni své družbě a spolupráci se Sovětským Svazem a nové společné naší politice slovanské.“ (13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

³⁹⁵ THOMPSON, 1990, str. 64-65

³⁹⁶ „Tento velký svátek obyvatelstva města Brna byl zakončen **zahráním hymny československé**, kterou obyvatelstvo spontánně zapělo s sebou **jakožto i hymny sovětské**. (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

³⁹⁷ Pod označením prezident Osvoboditel je známý T. G. Masaryk, ale krátce po válce byl takto označován také Edvard Beneš (toto označení se objevuje například zde: Encyklopedie historie města Brna – Projev Edvarda Beneše v Brně. Studentský záznam. Aktualizováno 27. 10. 2011. internetový zdroj: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=3368, 5. 12. 2013)

³⁹⁸ Viz -dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40

³⁹⁹ Velký bratr slovanský je opis pro Rusko.

⁴⁰⁰ „Dohodli jsme se dále o budoucí úpravě svých věcí především také se Slováky. Vytvoříme si nový poměr mezi Čechy a Slováky, upravíme si svůj vztah ve smyslu plné rovnoprávnosti a rovnocennosti. Na Slovensku si své věci budou řídit a spravovat Slováci, v zemích českých Češi.“ (13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

⁴⁰¹ „Jeden národ, jedna země! To není akt msty, ale spravedlnosti! Jsme to povinni sami sobě a bezpečnosti těch, kteří přijdou po nás! Československá republika bude státem Čechů a Slováků!!“ (Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8)

získala 67% volebních hlasů německého etnika žijícího v ČSR a v roce 1938 dokonce 90% těchto hlasů.⁴⁰² Osoba, která byla spojována s první republikou a s prvním československým prezidentem Masarykem, Edvard Beneš při svém brněnském projevu otevřeně kritizuje tuto „starou politiku“, která má dle jeho vyjádření spojitost s „německým problémem“, který bude muset být „vylikvidován“.⁴⁰³

V případě druhé spojitosti jsou vzpomínány Lidice a Ležáky, které se staly symbolem německé krutosti. V rubrice *Různé* byla otištěna stížnost autora označeného zkratkou Šek, který v titulku pokládá otázku: „Jezdili naši mučedníci také v kočáře?“. Autor si zde stěžuje na to, že jsou internovaní němečtí muži na odklízecí práce voženi. Snaží se připomenout zacházení s českými vězni v době války a apeluje: „*Vzpomínáme Lidic, vzpomínáme Ležáky, vzpomínáme a pamatujeme také na naše bratry a sestry, které v zimě převáželi na otevřených vagonch a které ještě položivé – polozmrzlé házeli jako dříví na hromadu.*“⁴⁰⁴ Text má tedy upozornit na chování Němců vůči Čechům za války. Text spojuje události z nedávné minulosti a vyvolává dojem autorovi žádosti, aby se Češi chovali k Němcům srovnatelným způsobem, jako oni jednali právě ve zmiňovaných Lidicích.

g) Vytváření znakových systémů a systémů vědění

Jedním z nejfrekventovanějších znakových systémů je interpunkční znaménko vykřičník (!), který je používán pro zdůraznění myšlenky ve větě. Pro kladení většího důrazu se také objevují věty zakončené také dvěma vykřičníky.⁴⁰⁵

Dalším často používaným znakovým systémem je tučný text, který slouží k oddělení proslovů od autorského textu. Pro zdůraznění jsou používány zvětšené mezery mezi písmeny („T a k k o n č í s v o u v á l k u n a c i s m u s.“).⁴⁰⁶ V textu byl také použit německý výraz pro zdůraznění německé identity („ten Herrenvolk“).⁴⁰⁷ Dalším ze zajímavých znakových systémů byl použit při psaní názvu „Sovětský Svaz“. Svaz je psán s velkým počátečním

⁴⁰² srov. VÁLKA, 2004, str. 14 a KÁRNÍK, 2002, str. 496-501

⁴⁰³ „Ne, tu starou politiku, tu starou svou zkušenost už opakovat nebudeme. Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

⁴⁰⁴ Text uvedený v rubrice *Různé* je psán kurzívou, čímž je využit jeden z Geeho sedmi jazykových nástrojů – **znakový systém**. Dále je zde **vztah autora a publika**, jelikož autor čtenáře informuje a zároveň žádá jistou nápravu daného stavu. Mučedníci a vzpomínka na Lidice a Ležáky je také symbolem a tedy **unifikací**. (Viz Šek. 15. 6. 1945. „Jezdili naši mučedníci také v kočáře?“ Pp. 2 in *Čin* 1945, r. I, č. 33)

⁴⁰⁵ „Československá republika bude státem Čechů a Slováků!!“ (Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8)

⁴⁰⁶ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6; dále „J e v á m j a s n o a n á m v š e m, ž e l i k v i d a c e N ě m c ů b u d e ú p l n á!“ (Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8)

⁴⁰⁷ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

písmenem. Může se jednat o nezáměrnou gramatickou chybu nebo naopak zdůraznění velikosti svazu socialistických států.⁴⁰⁸

V mediálních textech činu jsou také uváděna nacistická hesla v německém jazyce. Redakce tedy předpokládala, že za války se tato hesla stala všeobecně známá a každý čtenář bude jejich výrazu rozumět: „Herrenvolk“⁴⁰⁹, »Wir danken unsérem Führer«, nebo »Ein Volk, ein Reich, ein Führer.«⁴¹⁰ Zajímavým znakovým systémem jsou také zde použité uvozovky (» «). V textu „Rozloučení s Němci“ z 1. června 1945 je použit pro označení jednotek SS runový znak **卐**, který sloužil také jako znak této organizace.⁴¹¹

Proslov prezidenta Edvarda Beneše v Brně dne 12. května 1945 přinesly všechny tři analyzované deníky v totožné formě. Prezidentův projev byl znakově oddělen tučným písmem. Publicistický styl v deníku Čin, který byl použit k vykreslení bouřlivé a nadšené atmosféry, doprovázející projev, je znatelný prostřednictvím neztučněných závorek, ve kterých jsou zachyceny zvukové projevy publika.⁴¹²

Rubrika Různé⁴¹³ se odlišuje od ostatních textů písmem. Použita je kurzíva. Ta je aplikována na celý text i titulěk. Nápis rubriky *Různé* je graficky odlišen také kurzívou a navíc je zvýrazněn podtržením.

⁴⁰⁸ „Zůstaneme věrni své družbě a spolupráci se **Sovětským Svazem** a nové společné naší politice slovanské.“; „Budme vděčni za pomoc, již se nám v tak hojně míře dostalo od **Sovětského Svazu** a od ruské armády, od Velké Británie a od Spojených Států amerických.“ 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

⁴⁰⁹ „To byl ten světem vládnoucí Herrenvolk (nadřazená rasa), jenž se zde ukázal v celé své katastrofě, v celé své zkáze a v celém svém bídném pádu.“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

⁴¹⁰ Překlad: „Děkujeme našemu vůdci“, nebo „Jeden lid, jedna říše, jeden vůdce“ (Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21)

⁴¹¹ Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

⁴¹² „**Děkuju vám upřímně a srdečně za opravdu vřelé a dojemné uvítání při mém návratu do vlasti. A mohu vám říct, že jsem upřímně rád, že už jsem doma.** (Potlesk, volání: »My také!«) (...) **A budeme dělat pořádek mezi námi, zejména také i zde ve městě Brně s Němci a všemi ostatními.** (Potlesk). **Můj program je – a já to netajím – že otázku německou musíme v republice vylikvidovat.** (Potlesk, výborně) (...)“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

⁴¹³ „Vzpomínáme Lidic, vzpomínáme Ležáků, vzpomínáme a pamatujeme také na naše bratry a sestry, které v zimě převáželi na otevřených vagonech a které ještě položivé – polozmrzlé házeli jako dříví na hromadu.“ (Šek. 15. 6. 1945. „Jezdili naši mučedníci také v kočáře?“ Pp. 2 in *Čin* 1945, r. I, č. 33)

5. 3 Slovo národa – Orgán Československé strany národně socialistické

a) Vytváření důležitosti (zvýznamňování)

Symbolem druhé světové války a její krutosti jsou v Brně Kounicovy koleje a jejich popraviště. Právě toto místo navštívil po ukončení války prezident Beneš, který se setkal s vězni a vyslechl všechny jejich prožitky, popsal autor při této příležitosti eufemicky jako „místo hluboko prosáklé českou krví“.⁴¹⁴ Tím nevyjádřil pouze symbolicky, že zde umírali čeští vězni, ale také skutečnost, že se do země opravdu vsakovala krev popravených zastřelením.⁴¹⁵ Dále je zdůrazněno násilí, které bylo praktikováno na uvězněných. Jedná se o „mučení, týrání, střílení a věšení“, což je násilné chování, které způsobuje utrpení a bolest fyzickou, ale dlouhodobě také psychickou, a následkem „střílení a věšení“ je smrt. Dále je zdůrazněno, kdo byly oběti německého mučení. Vytvářena je identita nevinných obětí: „byli mučeni, týráni, střílení a věšení nevinní čeští studenti, mladí i staří lidé, důstojníci i poddůstojníci, profesori, lékaři, nejlepší lidé českého národa, zde obětovali své životy“.⁴¹⁶ Tato identita „nevinných, mladých i starých“ a především „nejlepších českých lidí“ má zdůraznit ztrátu, jako Němci způsobili českému národu, jelikož je připravili o inteligentní osoby (profesori, lékaři), ale také o budoucí inteligenci (studenti). Dále je zdůrazňováno, že Němcům nezáleželo na věku. Zabíjeli mladé lidi, kteří měli celý život před sebou.

Dále je v textu s titulkem „President Beneš nás volá do práce“ citován Edvard Beneš, který označil druhou světovou válku jako „jednu z nejstrašnějších katastrof, jakou kdy lidstvo zažilo“ a také jako „nejtěžší katastrofu v celé své vlastní historii“.⁴¹⁷ Tímto označením „nejstrašnější katastrofa“ Beneš vyjadřuje ničivý rozsah války, kterou nemůže již předčít žádná jiná událost. Druhou světovou válku tak Beneš řadí označením „nejstrašnější katastrofa“ například na roveň pandemie moru či výbuchu sopky.

Tyto události, které za války Češi prožili, jsou označeny jako „strašné zkušenosti, jichž se Češi a Slováci dožili s německou a maďarskou menšinou“,⁴¹⁸ tedy to nejhorší, co kdy Češi a Slováci zažili. Tato „zkušenost“ na nich navíc zanechá dlouhodobé následky.

⁴¹⁴ Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁴¹⁵ „Popravy v Brně byly zahájeny od samého 28. září a od 1. října 1941 se staly děsivým panoptikem, nejen pro maření životů samých, ale i pro středověkou atmosféru, která popravy provázela. Mezi dvěma budovami Kounicových kolejí byly postaveny tři šibenice a ve strašlivém paradoxu byla trámy obložena část zdi k popravám střelbou přímo pod sgrafitem sv. Václava, patrona země.“ (VÁLKA, 2004, str. 71)

⁴¹⁶ Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁴¹⁷ Viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁴¹⁸ Viz ar. 16. 6. 1945. „Jakschův protest proti řešení německé otázky u nás.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č.

Může se však jednat také o zvýznamnění této „strašné zkušenosti“ ve smyslu, že tato sdílená zkušenost spojí Čechy se Slováky. Tyto válkou rozdělené národy se mohou opět spojit a bojovat proti společným nepřítelům, proti Němcům a Maďarům.

Nacistická ideologie je v jednom z textů označována jako „režim hrobaře Adolfa Hitlera“⁴¹⁹ Výrazem „hrobař“ je zde zdůrazněna skutečnost, že za války zemřelo následkem této propagované ideologie šest milionů Židů, ale také miliony civilistů a vojáků všech bojujících států. Počet obětí druhé světové války tak přesáhl hranici šedesáti dvou milionů.⁴²⁰ Proto jsou Němci označováni za „nejbestiálnějšího nepřítele“⁴²¹. Nikdo není tak surový a nechová se tak brutálně jako Němci. V tomto případě dochází k **unifikaci**,⁴²² jelikož ne všichni Němci následovali ideologii Adolfa Hitlera. Byli zde Němci, kteří se o politiku nezajímali, ale také ti, kteří proti Hitlerovi a nacismu bojovali.

Jako zvýznamnění by se dal označit popis odchodu Němců z Brna, které proběhlo podle autora textu „za jasné a teplé májové noci klidně a bez valného zájmu českého obyvatelstva“.⁴²³ Tato reportážně zachycená poklidná atmosféra se liší od výpovědí pamětníků.⁴²⁴ Stejně tak jako se od výpovědí liší i tento popis: „Na celé cestě fungovala stále zdravotní služba a hlídky dbaly, aby odcházející Němci se nedostali nikde do styku s českým obyvatelstvem.“⁴²⁵ K tomuto popisu vysídlení stojí v opozici výrazy jako „definitivní vylikvidování německého problému“,⁴²⁶ „radikální řešení“ či „konečné řešení německé otázky“,⁴²⁷ tedy definitivní odsun Němců z Československa. Navíc termín „konečné řešení“ a „definitivní vylikvidování“ evokuje nacistickou rétoriku.

b) Vytváření děje (jednání)

Vytváření děje bychom mohli rozdělit na jednání Čechů vůči Němcům a jednání Němců vůči Čechům a to především za války. Opoziční vztah Čechů a Němců je však tvořen jistou

⁴¹⁹ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴²⁰ TEEPLE, 2004, str. 414-415

⁴²¹ „(...)požádal, aby směl políbit panu presidentovi ruku. Činil tak za celý národ a za všechny ty trpící pod německou okupací a vzdal tak velký dík muži, který vynaložil všechny své síly, aby československý národ byl vyrván ze spárů nejbestiálnějšího nepřítele a zachráněn novému životu.“ (Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7)

⁴²² THOMPSON, 1990, str. 64-65

⁴²³ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴²⁴ „Až 30 000 německých obyvatel bylo krátce po válce z města a okolních obcí vyhnáno, aby po ‚odsunu‘, spíš však pochodu smrti, zůstal u Pohořelic masový hrob.“ (VÁLKA, 2004, str. 152); Výpovědi pamětníků jsou zachyceny například v těchto historických publikacích: HERTL, Hanns. 2001. *Němci ven!: brněnský pochod smrti 1945 : dokumentace*; GLOTZ, Peter. 2006. *Vyhnání: České země jako poučný případ*; SPURNÝ, Matěj. 2006. *Sudetské osudy*.

⁴²⁵ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴²⁶ Viz G. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁴²⁷ Viz 31. 5. 1945. „Nařízení o vystěhování Němců.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

kauzalitou. Jednání Němců za války totiž přináší trest v podobě jednání Čechů po válce. A právě uvedené negativní jednání Němců **legitimizuje**⁴²⁸ následný trest.

Příkladem může být věta: „Československý národ byl vyrván ze spárů nejbystaliějšího nepřítele“⁴²⁹, těmito slovy je popsáno osvobození Československa od německé agresivní nadvlády a od Němců, kteří „až k bezživotí mučili a trýznili tisíce nevinných obětí“⁴³⁰. Proto muselo dojít také k agresivnímu „vyrvání“, jehož činitelem byl prezident Beneš, který za války diplomaticky jednal o tomto „vyrvání“ především s Velkou Británií a se Sovětským svazem.⁴³¹ Prezident Beneš je zde v pozici zachránce každého obyvatele Československa, jelikož „činil tak za celý národ a za všechny ty trpící pod německou okupací“, aby dokázal zachránit český národ, „vynaložil všechny své síly“. Těmito výrazy je popsáno obrovské snažení, které Beneš vykonal pro záchranu Československa a jeho jednání je zvýznamněno.

Následkem jednání Němců za války je úvaha, „jak nakládat s Němci“. Verbum „nakládat“ je příkladem **reifikace**⁴³², jelikož je s Němci jednáno jako s věcmi, nikoliv jako s lidmi.⁴³³ Tento první dojem z titulku však vyvrací v mediálním textu uvedené směrnice, které rozdělují Němce do skupin a navrhují způsoby trestu. Příkladem může být směrnice č. 5, ve které je navrženo, že „s Němci bude nakládáno tvrdě, ale lidsky a spravedlivě.“⁴³⁴ Tento text byl otištěn 26. května 1945, tedy měsíc po osvobození Brna a čtyři dny před vysídlením brněnských Němců. Z těchto směrnic tedy vyplývá, že měsíc bylo s internovanými Němci zacházeno bez jakýchkoli pravidel. Lze také předpokládat, že směrnice vycházejí z přímé zkušenosti s poměry v internačních táborech a reagují tak na jednání, které by mělo být danými směrnicemi zastaveno.

V mediálním textu s titulkem „Němci musí odejít z Brna“ je popsáno prohlášení Národního výboru pro Velké Brno, který „rozhodl ve středu na opětovné naléhání české veřejnosti o radikální řešení německé otázky“.⁴³⁵ Dochází tak k **legitimizaci**⁴³⁶ následovných ustanovení, jelikož „Národní výbor“, tedy veřejně činné osoby, toto jednání

⁴²⁸ THOMPSON, 1990, str. 61

⁴²⁹ „(...)požádal, aby směl políbit panu presidentovi ruku. Činil tak za celý národ a za všechny ty trpící pod německou okupací a vzdal tak velký dík muži, který vynaložil všechny své síly, aby československý národ byl vyrván ze spárů nejbystaliějšího nepřítele a zachráněn novému životu.“ (Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7)

⁴³⁰ Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁴³¹ Tamtéž

⁴³² THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

⁴³³ Viz re. 26. 5. 1945. „Jak nakládat s Němci.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 16

⁴³⁴ Tamtéž

⁴³⁵ Viz re. 31. 5. 1945. „Němci musí odejít z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴³⁶ THOMPSON, 1990, str. 61

provedly na základě veřejného nátlaku. Odpovědnost přebírá „česká veřejnost“. Prostřednictvím verb v pasivní formě je popisováno zacházení s Němci v Brně. Pasivizace je strategií modu operandi **reifikace**,⁴³⁷ při které nelze určit aktéra jednání,⁴³⁸ jako v případě této věty: „Především budou všichni příslušníci německého národa v zájmu klidu a bezpečnosti českých občanů (...) ihned zajištěni pod řádným dozorem a skoncentrováni. Němců bude použito k řádné práci.“⁴³⁹ Němci jsou také **fragmentováni**⁴⁴⁰ na práce schopné a neschopné, přičemž je stále dodržována pasivizace: „Němci práce neschopní a ženy s dětmi budou hned odsunuty mimo Velké Brno.“⁴⁴¹

V mediálních textech, které pojednávají o vysídlení Němců je použito mnoho výrazů s negativní konotací jako „konečné řešení německé otázky“, „radikální řešení“, s Němci bude „nakládáno tvrdě, ale spravedlivě“, „budou odsunuti za hranice města“, proto je překvapivé užití verba „evakuovat“⁴⁴², které se používá především v případech, kdy hrozí obětem ohrožení, a evakuaci⁴⁴³ tak bývají zachráněni.

Ve Svobodném slovu byl otištěn 1. 6. 1945 text s titulkem „Odchod Němců z Brna“. Verbum „odchod“ evokuje dobrovolné opuštění. Němci však byli vysídleni na základě vyhlášek a nařízení, které tuto akci dlouhodobě připravovaly. Němci byli z Brna vysídleni nátlakem a svoje domovy opustili nedobrovolně. Stejný dojem dobrovolného a poklidného odchodu vytváří podtitulek: „Město opustilo v noci na čtvrtek téměř 20.000 osob německé národnosti.“⁴⁴⁴

c) Vytváření identity

V mediálních textech Slova národa je vytvářeno několik skupin identit. Jedná se především o identitu Čechů, která by mohla být rozdělena na identitu Čechů jako mučedníků a na identitu Čechů trestajících. Další identity vytváří Němci jako agresori, jako trestaní a také němečtí političtí představitelé. Samostatnou identitu pak vytváří Češi, kteří se přidali na stranu Němců.

⁴³⁷ THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

⁴³⁸ Dalším příkladem může být výraz „budtež z města vyvedeni“, „budtež skoncentrováni na práce k očištění a odstranění škod v městě Brně a označení velkým ‚N‘“. (Viz 31. 5. 1945. „Nařízení o vystěhování Němců.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20)

⁴³⁹ Viz re. 31. 5. 1945. „Němci musí odejít z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴⁴⁰ THOMPSON, 1990, str. 65

⁴⁴¹ Viz re. 31. 5. 1945. „Němci musí odejít z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴⁴² „Podle našich informací bude z Brna evakuováno asi 12.000 osob německé národnosti.“ (Viz 31. 5. 1945. „Nařízení o vystěhování Němců.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20)

⁴⁴³ Význam slova evakuace je vysvětlován jako vystěhování obyvatelstva z ohrožené oblasti (evakuování raněných). (KRAUS, 2005, str. 221)

⁴⁴⁴ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

Slovo národa otisklo, stejně jako předchozí dvě analyzovaná média, první poválečný projev prezidenta Beneše v Brně.⁴⁴⁵ Při této příležitosti je uveden také úvodní text redaktora se zkratkou G., ve kterém je reportážně zachycena atmosféra projevu. Autor zde vytváří identitu českého národa, který popisuje jako „malý, mírumilovný lid, který nezlomen zvítězil pomocí velkých spojenců nad vetřelci a násilníky“.⁴⁴⁶ Jsou zde uvedeny tři identity. První skupina je charakterizována jako „malá“ a „mírumilovná“. Češi zde získávají identitu bezbranných, kteří násilí nevyvolali a jsou tedy oběťmi. Druhou identitou jsou „velcí spojenci“. Do této skupiny patří Sovětský svaz, Velká Británie a Spojené státy americké, jejichž armády se podílely na osvobození Československa a pomohly „mírumilovnému lidu“ porazit nepřítel, tedy „vetřelce a násilníky“. Dochází zde ke **fragmentaci**,⁴⁴⁷ jelikož jsou zde prostřednictvím jazykových výrazů s negativní konotací označeni Němci jako ohrožující skupina, čímž jsou vyloučeni ze společnosti.⁴⁴⁸

Příkladem identity trestajících Čechů, kteří trestem reagují na agresivní chování Němců za války, je institucionální proces Národního výboru pro Velké Brno. Zde je příklad **reifikace**⁴⁴⁹ vytvořené strategií naturalizace generovým rozdělením Němců a Němek: „podle tohoto usnesení budou z táborů propuštěny Němky s výjimkou hodnoty vyšší nežli Blockleiterin a těch případů, které patří před Lidový soud“.⁴⁵⁰ Došlo zde tedy ke stereotypnímu rozdělení na muže a ženy. Avšak i skupina žen byla **fragmentována**,⁴⁵¹ jelikož „Němky s vyšší hodnotí než Blockleiterin“ jsou na stejné úrovni jako muži. Což naopak způsobuje **unifikaci**,⁴⁵² jelikož jsou němečtí muži, kteří neměli s nacistickou ideologií nic společného a nikdy se neprovinili proti Čechům, na stejné úrovni jako ženy, které pracovaly pro NSDAP.⁴⁵³ Dále zde došlo také k fragmentaci, jelikož bylo specifikováno, jaké další skupiny osob budou i nadále drženy a které propuštěny.⁴⁵⁴ Určeno bylo také to, že „budou Němci dáni k dispozici jako pracovní síly“. Čímž opět dochází k **reifikaci**,⁴⁵⁵ jelikož Němci nejsou chápáni jako lidé, ale je vytvořena jejich identita

⁴⁴⁵ Tento proslov k Brňanům je totožný jako v předchozích dvou denících. Je graficky oddělen tučným písmem. (Viz G. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6)

⁴⁴⁶ Viz G. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁴⁴⁷ THOMPSON, 1990, str. 65

⁴⁴⁸ pozn. strategie zbavení se ostatních (modus operandi fragmentace)

⁴⁴⁹ THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

⁴⁵⁰ Viz ru. 17. 5. 1945. „Otázka internovaných Němců a Němek v Brně.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 9

⁴⁵¹ THOMPSON, 1990, str. 65

⁴⁵² Tamtéž, str. 64-65

⁴⁵³ UNGER, 1974, str. 99

⁴⁵⁴ „Osoby starší 60 let a děti do 14 let budou propuštěny. Mužové od 14 do 60 let, pokud nebudou lékařsky uznáni za neschopné práce, budou přes den nuceni k práci a přes noc budou internováni.“ (Viz ru. 17. 5. 1945. „Otázka internovaných Němců a Němek v Brně.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 9)

⁴⁵⁵ THOMPSON, 1990, str. 65 - 66

„pracovní síly“. Prostřednictvím pasivizace verba „dání“ nemůže být určen aktér, a tak je zbaven případné odpovědnosti.

V mediálním textu Františka Loubala „Co s Němci?“ je vytvořena identita německých SS. Jsou zde popisováni jako agresori, kteří „ještě několik vteřin před dvanáctou, tj. před svou konečnou porážkou, neváhali se krutě pomstít“.⁴⁵⁶ Následně dochází k **unifikaci**,⁴⁵⁷ jelikož násilné postupy členů Schutzstaffel jsou spojovány se všemi Němci, což dokazuje tato citovaná věta: „A přece jediné možné a nutné řešení je, abychom se v naší vlasti zbavili Němců vůbec.“⁴⁵⁸ Také v tomto případě se zde vyskytuje modus operandi **unifikace**,⁴⁵⁹ konkrétně ve spojení „zbavili Němců vůbec“, jelikož se jedná o všechny Němce, bez ohledu na jejich provinění. Rozhodujícím faktorem pro vysídlení je národní příslušnost. I takto je utvářena identita Čechů trestajících v kauzálním vztahu s Němci agresory.

Kromě identity „Němci agresori“ je výrokem „Němci se ničemu nenaučili po prvé světové válce, nenaučili se ničemu ani dnes“ vytvářena identita Němců jako těch nepoučitelných, těch, kteří stále opakují chyby, ale také pomstychtivých. Toto tvrzení doplněno dalším výrokem: „Myšlenka odvety a nadlidství jim bude strašit tak dlouho v hlavách, dokud se nepodaří různými prostředky převychovat aspoň jednu generaci.“ Termínem „nadlidství“ je zde zřejmě připomínána nacistická ideologie, která vytvořila rasovou teorii vymezující čistou árijskou rasu,⁴⁶⁰ čímž by mohla být definována identita Němců jako nadlidí.

V mediálním textu „Konečné řešení“ dochází k vytváření negativní identity Němců. Popisováni jsou jako německá menšina, která se „z velké části stala povolným nástrojem dobovačné politiky proti republice“. Autor zdůrazňuje „zejména československé Němce“, jelikož se provinili tím, že se „propůjčili přímo vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu“, tedy proti těm, se kterými sdíleli život v Československu. Tito Němci, kteří převážně žili v Sudech, jsou také označováni jako „sudeťáci“. Toto negativní označení bylo použito ve větě: „aby zase jednou pro nějakého sudeťáka nevznikla nová světová válka.“⁴⁶¹ Zde dochází k unifikaci, jelikož výraz „sudeťák“ označuje všechny Němce žijící v Československu, kteří jsou kolektivně viněni, že způsobili válku.

⁴⁵⁶ Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in Slovo národa 1945, r. I, č. 17

⁴⁵⁷ THOMPSON, 1990, str. 64-65

⁴⁵⁸ Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in Slovo národa 1945, r. I, č. 17

⁴⁵⁹ THOMPSON, 1990, str. 64-65

⁴⁶⁰ HUTTON, 2010, str. 150

⁴⁶¹ Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in Slovo národa 1945, r. I, č. 17

Negativní německou identitu vytváří označení „vetřelci a násilníci“.⁴⁶² Identitu viníků získávají Němci také výrokem: „Němci, kteří přivodili Mnichov a vše, co po něm následovalo“.⁴⁶³ Vytvořena je také negativní identita Němců jako „zběsilých susedů“,⁴⁶⁴ „německých pochopů“,⁴⁶⁵ jejich chování je popisováno jako „pustá nacistická štvanič“, ale také jako „nelidské, pohanské a barbarské řádění“, „zvířecosti napáchané v kolejích“⁴⁶⁶ „všechna ta masová řádění a vraždění, jakých dosud naše historie nikdy nepoznala“.⁴⁶⁷ Těmito výrazy jsou Němci přirovnáváni k lovcům, kteří „štvou“ svou kořist. Nelidské chování spojené s označením „barbar“ a „pohan“ odkazuje na divoké až divošské chování kmenů ve starověku. Označení „pohan“ má také spojitost s bezvěřectvím. Němci tedy svým chováním nectí křesťanské desatero, jelikož „nelidsky“ zabíjejí a kradou. Toto násilí ze strany Němců dosáhlo takových rozměrů, že překonali války, které Evropu sužovaly ve středověku.

Nad všemi mrtvými pak symbolicky stojí identita „hrobaře Adolfa Hitlera“,⁴⁶⁸ který jako hlavní německý politický představitel nese hlavní vinu za miliony zabitých, za miliony zmařených lidských životů. Dalším zmiňovaným německým politickým představitelem je K. H. Frank. Budována je identita Karla Hermana Franka jako zástupce všech Němců v ČSR. K. H. Frank byl sudetský Němec a „poslanec československého parlamentu“, který „vyvolal a osobně řídil (...) protistudentský masakr ze 17. listopadu 1939“.⁴⁶⁹ Identita K. H. Franka na sebe váže stereotypní představu o chování všech sudetských Němců, kteří nesou vinu za smrt a útisk Čechů: „to byl zase K. H. Frank, který sestavil seznam vynikajících českých spisovatelů, umělců a vědců, kteří byli potom popraveni na výstrahu bez jakéhokoliv formálního obvinění, a že to byl spolu s ostatními Němci z Československa zase K. H. Frank, v jehož hlavě se zrodila strašná myšlenka na zničení Lidic.“⁴⁷⁰ Výrazem „vynikající“ je zvýznamněna ztráta těchto lidí pro československý národ. Opět zde dochází k postavení do tzv. ideologického čtverce.⁴⁷¹ V binární opozici⁴⁷² je zde strůjce „masakru“ K. H. Frank (skupina oni) a „vynikající čeští spisovatelé, umělci a vědci, kteří byli popraveni“ (skupina my).

⁴⁶² Viz G. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁴⁶³ Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁴⁶⁴ Viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁴⁶⁵ Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 17

⁴⁶⁶ myšleno Kounicovy koleje v Brně

⁴⁶⁷ Vše viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁴⁶⁸ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴⁶⁹ Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁴⁷⁰ Tamtéž

⁴⁷¹ VAN DIJK, 1998, str. 33

⁴⁷² Tamtéž

Jen okrajově zmíním také identitu zrádců. V textu z 1. června 1945 je uvedena identita „t. zv. Brňáků“. Jak je v textu vysvětleno, do této skupiny náleží „lidé zvláštního, ryze brněnsky vyhrazeného typu, kteří vždy měnili svou národnost podle konjunktury, až se nyní ocitli ve společných řadách s Němci a musí sdílet s nimi jejich osud do všech důsledků.“ Dále jsou tito „t. zv. Brňáci“ dysfemicky označeni za „brněnský vřed, který hlodal na těle českého Brna celé generace“.⁴⁷³

d) Vytváření vztahů

Aby redaktor Slova národa František Loubal navázal kontakt se čtenářem, již v titulku pokládá otázku „Co s Němci?“ Tím vyzývá čtenáře, aby mu pomohli vyřešit problém s Němci, který trápí jeho stejně jako čtenářské publikum Slova národa. Aby bylo toto řešení legitimizováno, nejprve Loubal vytváří negativní obraz německého etnika: „ještě několik vteřin před dvanáctou, tj. před svou konečnou porážkou, neváhali se krutě pomstít“ a připomene symbol největší agresivity Němců, osud vesnic Lidice a Ležáky. Následně autor navrhuje trest a uvádí verba v první osobě čísla množného: „Viníky musíme potrestat bez milosti a nebát se při to trestů smrti sebepočtenějších.“⁴⁷⁴ Tímto je čtenář seznámen s racionálním řešením situace, které přijímá jako **legitimní**.⁴⁷⁵ Dále autor uklidňuje čtenáře, že pokud dojde k usmrcení Němců při vysídlování, že se toho nemusí obávat, jelikož všichni stojí společně proti Němcům jako skupina.

e) Vytváření názorů (politika)

Po druhé světové válce byly společnosti prezentovány především názory, že Němci jsou hrozícím nebezpečím, a proto je nutné toto obyvatelstvo co nejrychleji vysídlit a vyřešit tak tento problém. Dalším zájmem českých politických představitelů byla prosovětská orientace společnosti, vytváření slovanské sounáležitosti a obnovení vztahu se Slovenskem.

První ukázkou protiněmecké propagace a apelace na jejich vysídlení je ukázka z prvního brněnského projevu prezidenta Beneše, který nejprve shrnul publiku vše,⁴⁷⁶

⁴⁷³ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁴⁷⁴ Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 17

⁴⁷⁵ THOMPSON, 1990, str. 61

⁴⁷⁶ „Pamatujete se, jak od jara r. 1938 se Hitler na nás připravoval? Pamatujete se na to, co od roku 1934 dělal Henlein a Frank a celá jejich strana, mající ve svých řadách minimálně 80 až 90 procent německého lidu v Československu? Pamatujete se na ty pusté nacistické štvánice proti nám na norimberském sjezdu v září r. 1938? Pamatujete se, jak mně Hitler dne 26. září 1938 sprostě spílal a do veřejnosti jarmarečně vyvolával, že mezi mnou a jím musí býti definitivně rozhodnuto? Pamatujete se na všechny ty jeho válečné řeči od pádu Polska, k obsazení Norska, Belgie a Holandska, k pádu Francie, k pokusu obsazení Anglie, k útoku na Rusko, k ohlašování, že Rusko je rozdrčeno, ruská armáda neexistuje, Balkán je obchvácen a Kavkaz a Afrika že bude zabrána? A pamatujete se na jeho válečné řeči, v nichž už kdekoho porazil a všechny své odpůrce zničil,

co předcházelo druhé světové válce. Touto připomínkou si předem připravil prostor pro následnou **legitimizaci**⁴⁷⁷ plánů „definitivně vylikvidovat německý problém v republice“.⁴⁷⁸

Velice zajímavá je pasáž, která popisuje situaci, kdy je Benešovi položen při návštěvě Kounicových kolejí dotaz, zda je možné rozlišit Němce na „demokratické a nedemokratické“. Beneš na tuto myšlenku „jasným a přísným hlasem“ odpovídá: „Je vám jasno a nám všem, že likvidace Němců bude úplná.“⁴⁷⁹ Tím dochází k **unifikaci** Němců a Beneš dává jasně najevo názory na německé obyvatelstvo na území Československa a současně prozrazuje politický záměr s Němci.

Unifikační⁴⁸⁰ postoj se objevuje také v případě mediálního textu, který reaguje na projev sociálně-demokratického politika Wenzela Jaksche, který se za války i po ní zastával práv nevinných Němců žijících na území Československa. Jakschův postoj k odsunu Němců je podle autora „pozoruhodný“ a Jaksche nazývá „zástupcem t. zv. demokratických Němců“.⁴⁸¹ Námitky k vysídlení, které Jaksch zaslal vládám spojenců, jsou označeny jako „mnohmluvné“. Autor tak zesměšňuje Jaksche a jeho politické zájmy. „Budeme stručnější než pan Jaksch. Připomeneme mu jen volby z roku 1938.“⁴⁸² Autor zde upozorňuje na skutečnost, že Němci volili dobrovolně cestu s Henleinem a tedy i s hitlerovským Německem, a dále argumentuje: „Němci z pohraničí tím nepokrytě projeví svoji nenávisť vůči Čechům a Moravě, tedy oné vlasti, v níž by nyní tak rádi zůstali. Tehdy se demokratičtí Němci neozvali. I pan Jaksch mlčel.“ Zde autor svými argumenty přesvědčuje publikum, že vinni jsou všichni Němci a dochází k **unifikaci**.⁴⁸³ Připomíná, že „my, Češi a Slováci jsme nezažehli světový požár války“, což doplňuje závěrečným prohlášením: „A nemají-li se opakovat, pak musí být úplně a bez výhrad vyřešena německá otázka.“⁴⁸⁴ Tím je opět prosazován zájem mocenské skupiny, který je distribuován společností. Tímto

a kdy jeho nacistická říše se připravovala, že přetrvá celé tisíciletí? (Viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6)

⁴⁷⁷ THOMPSON, 1990, str. 61

⁴⁷⁸ Viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁴⁷⁹ Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁴⁸⁰ THOMPSON, 1990, str. 64-65

⁴⁸¹ Viz ar. 16. 6. 1945. „Jakschův protest proti řešení německé otázky u nás.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 34

⁴⁸² „Byly to tehdy volby tajné, svobodné, každý mohl projevit svou vůli, jak chce mít složenou svou vládu. Volby byly také zkušebním kamenem toho, jaký mají vztah k republice Němci z pohraničí. A výsledek? Mnohde až 98% odevzdaných hlasů pro Henleinovu SDP.“ (Viz ar. 16. 6. 1945. „Jakschův protest proti řešení německé otázky u nás.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 34)

⁴⁸³ THOMPSON, 1990, str. 64-65

⁴⁸⁴ Viz ar. 16. 6. 1945. „Jakschův protest proti řešení německé otázky u nás.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 34

celospolečenským zájmem je, aby byli Němci odsunuti z našeho území: „Nejde totiž o odstranění tisíců nebo desetitisíců, ale odstranění milionů nepřátel a záškodníků z naší půdy.“⁴⁸⁵ Opakovaně je v mediálních textech uváděno, že se musí vyřešit problém s Němci, jako argument je popsáno „pravé jádro německého problému u nás“, jelikož „všichni Němci se provinili neodpuštělně na našem národě a proto všichni Němci musí opustit naši znovu osvobozenou republiku“. Tento celospolečenský zájem je odůvodněn tím, že všichni Němci musí být vysídleni, „má-li být tato republika skutečně silná, svobodná, nezávislá a pilířem nového řádu a míru v Evropě“.⁴⁸⁶

Autor v textu kritizující Jakschovy námitky k vysídlení německého obyvatelstva z Československa⁴⁸⁷ vytváří opoziční vztah mezi Čechy a Němci (my vs. oni) ve spojitosti s lhostejností s osudem národa. Připomíná volby v roce 1938, kdy Němci projeví zájem o nacistickou ideologii tím, že hlasovali v 90% pro Henleinovu SdP. „Němci svými hlasy při volbách prohlásili naprosto jasně, že jim je osud Čech a Moravy lhostejný“, komentuje autor situaci a jako symbol odplaty dodává: „Nám je nyní úplně lhostejný osud Němců, kteří od nás odejdou.“⁴⁸⁸ Z výroku „Strašné zkušenosti, jichž se Češi a Slováci dožili s Německou a maďarskou menšinou“⁴⁸⁹ vyplývá, že vztah Čechů a Němců je v médiích propagován jako silně negativní. Proto zde také dochází k propagaci postupů vedoucích k odplatě: „Očišťování českých zemí od německého živlu se provádí s veškerou rozhodností, ale přesto musíme přiznat, že toto vše ještě zdaleka nestačí.“⁴⁹⁰

Provinění ze strany Němců je pro Čechy rozsáhlé, a proto musí být rozsáhlý i trest. Ten musí být však přijat celou českou společností za legitimní, a proto jsou v médiích propagovány tyto vyhrocené česko-německé vztahy, kdy jsou Němci (skupina oni) popisováni prostřednictvím negativních výrazů a jsou opakována jejich provinění během války. Německá vina je pak unifikována, a tak vztažena na všechny Němce bez ohledu na pohlaví, věk a provinění. Češi (skupina my) jsou popisováni jako ti, kteří trpěli a nyní si zaslouží, také v zájmu připomínaného celosvětového míru, provést na německém národu trest. Proto je uvedeno, že Němci budou potrestáni za „hroznou historickou vinu německého národa“, jelikož spáchali „nesmazatelný a neodpuštělný hřích“, což bude „zle dopadat na všechny jeho osudy v příštích — myslím, že dlouhých — letech jeho pykání za všechny tyto

⁴⁸⁵ Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁴⁸⁶ Tamtéž

⁴⁸⁷ Viz ar. 16. 6. 1945. „Jakschův protest proti řešení německé otázky u nás.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 34

⁴⁸⁸ Tamtéž

⁴⁸⁹ Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁴⁹⁰ Tamtéž

viny.⁴⁹¹ Zde opět dochází k **unifikaci**,⁴⁹² jelikož trest nemá postihnout jen Němce, kteří v době války žili, ale i nadcházející generace.

Hlavním tématem většiny mediálních textů, které jsou v této práci analyzovány, je tzv. „Řešení německého problému“, které bylo završeno vysídlením brněnských Němců. Stejný název nese i text z 24. května 1945, který obsahuje směrnice, jejichž autorem byl předseda vlády Klement Gottwald, což je také uvedeno následně v podtitulku. Autor textu však pochází z redakce Svobodného slova, jelikož je pod textem podepsán zkratkou fl. Tento text přináší **fragmentaci**⁴⁹³ osob německé národnosti. Dochází zde k diferenciaci na „říšské Němce“, „protektorátní Němce“, „Němce, kteří se neprovinili“, „německé antifašisty“, ale také na „Čechy, kteří se přihlásili za okupace za Němce“, také je zde řešen problém s „Židy“.⁴⁹⁴ Tato směrnice má za úkol rozdělit společnost na Němce a Čechy. Ze skupiny Němci jsou vyjmuti antifašisté a Židé. Němci říšští, protektorátní, ti, kteří se neprovinili a Češi, kteří se za války přihlásili k německé národnosti, jsou skupinou, která bude potrestána (skupina oni). Antifašisté (skupina my) jsou stejně jako Češi „rovnoprávními občany republiky“. Židé jsou i zde rozděleni na české a německé a s německými se mělo zacházet jako s Němci, a tudíž se zde opět vyskytuje případ **unifikace**. Do stejné skupiny spadají říšští němci i němečtí Židé, které chtěli právě říšští Němci vyhladit.

Zájmem poválečných politických činitelů na celostátní i lokální úrovni bylo „konečné řešení německé otázky“, jak je tento úkol nazván ve Svobodném slovu 26. května 1945. Použití spojení „konečné řešení“ evokuje nacistickou rétoriku, jelikož nacisté plánovali a posléze realizovali konečné řešení pro Židy. Plány na konečné řešení byly připraveny také pro Čechy.⁴⁹⁵ „Konečné řešení německé otázky“ je ve Svobodném slovu obhajováno slovy, že „je to opravdu ve veřejném a národním zájmu“. Avšak jak doplňují uvedené směrnice, české „konečné řešení německé otázky“ bude mít humánní pravidla, kde „týrání nebo mučení a šikanování skoncentrovaných osob je nepřijatelné“. Dochází zde i k **fragmentaci**,⁴⁹⁶ jelikož tyto směrnice se v případě německých žen a dětí musí „dodržovati zvláště přísně“.⁴⁹⁷ Což poukazuje na možnost, že tyto směrnice nebudou striktně dodržovány v případě internovaných Němců.

⁴⁹¹ Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁴⁹² THOMPSON, 1990, str. 64-65

⁴⁹³ Tamtéž, str. 65

⁴⁹⁴ Viz fl. 24. 5. 1945. „Řešení německého problému.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 14

⁴⁹⁵ Viz „Návrhy na přípravu přenárodnění [Umvolkung] v Protektorátu Čechy a Morava“ (BRÜGEL, 2008, str. 130)

⁴⁹⁶ THOMPSON, 1990, str. 65

⁴⁹⁷ Viz re. 26. 5. 1945. „Jak nakládat s Němci.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 16

Text Františka Loubala „Co s Němci“ reaguje na chování Němců za války a propaguje návrh na řešení vztahů mezi Čechy a Němci takto: „A přece jediné možné a nutné řešení je, abychom se v naší vlasti zbavili Němců vůbec. To musíme provést za všech okolností a to i tehdy, kdyby se snad některému humanistovi světa zdálo, že je to řešení nesprávné.“ Na což autor navazuje tímto názorem: „Humanita znamená lidství a právě v zájmu našeho národního lidství jest, abychom se Němců zbavili.“ Mezinárodní dopad tohoto řešení pak autor **legitimizuje**⁴⁹⁸ takto: „Je to však i zájem lidství světového, neboť jen tak se zbavíme do budoucnosti každého překvapení, aby zase jednou pro nějakého sudeťáka nevznikla nová světová válka, která by stála snad ještě více obětí, než válka právě minuvší.“ Zde dochází k **disimulaci**,⁴⁹⁹ jelikož je zde odvedena pozornost od českého zájmu vysídlit Němce ze svého území. Toto řešení, které má uspokojit zájmy Československa, je popsáno jako zájem, který má pomoci celému světu. V závěru tohoto mediálního textu autor uvádí další sociální zájem, který se zabývá řešením problému s německými spoluobčany: „Samozřejmě, že všechny Němce a Němky nebudeme moci odsoudit na smrt, ale v tom nám nemůže nikdo bránit, abychom je neposlali tam, kam patří.“⁵⁰⁰ Takto je tedy v médiích prezentován tento sociální zájem, týkající se vysídlení všech Němců bez ohledu na provinění z Československa.

Redakce Slova národa vydala text „Němci musí odejít z Brna“, který oznamuje vysídlení německých žen, dětí a práce neschopných Němců. Je zde prezentován celospolečenský zájem a také obhajováno jednání mocenské skupiny. Autor či autoři textu předpokládají uznání těchto postupů společností za **legitimní**.⁵⁰¹ „Česká veřejnost, která tato opatření jako samozřejmá očekávala s rostoucí netrpělivostí, přijme je jistě s uspokojením a úlevou jako rozhodující krok ke konečnému řešení otázky Němců u nás.“ K tomuto předpokladu je doplněn závěrečný argument: „Němci sami svým chováním v posledních dnech jen znovu potvrdili, že jiného řešení nezasluhují.“⁵⁰² Čímž opět dochází k **legitimizaci**,⁵⁰³ ale také k **unifikaci**,⁵⁰⁴ jelikož si tento trest zasluhují všichni Němci bez rozdílu.

Alegoricky je vyjádřeno uspokojení nad vyvlastněním majetku a půdy „Němců a zrádců“, jak je uvedeno v titulku: „Jsme zase pány ve vlastním domě, sami si budeme

⁴⁹⁸ THOMPSON, 1990, str. 61

⁴⁹⁹ Tamtéž, str. 62

⁵⁰⁰ Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 17

⁵⁰¹ THOMPSON, 1990, str. 61

⁵⁰² Viz re. 31. 5. 1945. „Němci musí odejít z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁵⁰³ THOMPSON, 1990, str. 61

⁵⁰⁴ Tamtéž, str. 64-65

vládnout, sami si budeme hospodařit. A budeme si vládnout a hospodařit dobře.“⁵⁰⁵ Tímto jinotajem je projevena radost nad koncem německé anexe. Slibem o dobrém vládnutí pak prezentuje mocenská skupina sociální zájem. Vyvlastnění je zde prezentováno jako spravedlivé a tudíž **legitimní**: „Dějiny jsou spravedlivé, ač někdy dny plné spravedlnosti dají na sebe dlouho čekat“.⁵⁰⁶ Tímto citátem je obhajováno zabavení německého majetku, jelikož Němci zabavili majetek Čechům, zabrali jim jejich území a nyní si jej Češi berou zpět, jelikož jim náleží. Tento akt mají Češi chápat jako spravedlnost.

Kromě Němců je vytvářen také negativní obraz prvorepublikové politiky. Té je novými mocenskými elitami vyčítáno, že problémy s Němci na území Československa neřešila radikálně, jako je radikálně řešena po válce. Společnosti tak prostřednictvím médií distribuují zprávu o tom, že „politiku zrady a rozvratu nikdy trpět nebudeme. (...) Nebudou se opakovat omyly staré republiky“,⁵⁰⁷ což znamená, že již nebude německá menšina součástí Československa.

Po vysídlení se však dalším sociálním zájmem stává problém s Němci, kteří se do Brna začali vracet. Jelikož hrozí, že by mohli chtít navrátit majetek a mohli by na něj mít nárok. Proto se objevuje na stránkách deníku Slovo národa řešení problému. Označeno titulkem „Proč se vracejí?“. Vysvětleno je, že se jedná se o následek **fragmentace**⁵⁰⁸ odsunutých osob. Tato fragmentace se vztahuje ke skupině Čechů, kteří se „za okupace přihlásili do řad Němců“. S těmito Čechy bude dle stanovených norem „zacházeno jako se zrádci“. Dále se zde řeší otázka smíšených manželství a zohledněny jsou také německé „ženy krátce po porodu“, „lidé přestárlí a práce neschopní, mrzáci apod.“ Takto je veřejnosti vysvětleno, že návrat Němců není chybou politiků, ale jedná se dočasný stav. Také je v tomto textu zdůvodněn návrat Němců, kteří „byli sami obětí hitlerovského režimu, pracovali v ilegality“.⁵⁰⁹ Čímž je zdůrazněn vztah my vs. oni, kdy skupinou oni jsou Němci, kteří škodili aktivně či pasivně českému národu a skupinou my jsou Češi, ale také Němci, kteří se připojili na stranu Čechů.

Další skupinou vytváření názorů ve společnosti je utvoření kladného vztahu k Sovětskému svazu. Prezident Beneš ve svém projevu v Brně požádal publikum o projev úcty: „Budme vděční za pomoc, již se nám v tak hojné míře dostalo od Sovětského svazu

⁵⁰⁵ Viz ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁵⁰⁶ Tamtéž

⁵⁰⁷ Tamtéž

⁵⁰⁸ THOMPSON, 1990, str. 65

⁵⁰⁹ Viz ar. 5. 6. 1945. „Proč se vracejí?“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 24

a od ruské armády, od Velké Británie a od Spojených států amerických.“ Dále Beneš žádá o projev vděčnosti „Stalinovi, Churchillovi a Rooseveltovi“.⁵¹⁰ Tímto seřazením je dávana najevo důležitost Sovětského svazu⁵¹¹ a Stalina, jelikož je v obou případech umístěn na prvním místě. Dále Beneš buduje obraz Československa jako nepostradatelného politického spojence, jelikož projev uzavírá tímto příslibem: „A společně s Ruskem, s Anglií a Amerikou už nedopustíme, aby byl tak pustě, pohansky a barbarsky ničen mír a demokratický řád světa.“⁵¹² Zatímco myšlenka i proces vysídlení německého obyvatelstva z Československa byla podpořena zástupci Sovětského svazu, který je označován jako „náš velký spojenec“, v opozici k Sovětskému svazu, který „plně chápe“ odsun Němců, stojí „západní velmoci“, u kterých je třeba, aby tyto procesy „rychle pochopily (...) a toto nezbytné řešení německého problému nám aspoň neztěžovaly“.⁵¹³ Vytvořením této opozice dochází k **legitimizaci**⁵¹⁴ sílicího vztahu se Sovětským svazem, jelikož ten podporuje politické kroky československé vlády a napomáhá k řešení problematické situace s Němci. „Po boku Sovětského svazu musíme zajistit budoucnost republiky. Sláva slavné Rudé armádě a jejímu velikému vůdci maršálu Stalinovi!“⁵¹⁵ Propagace přátelských vztahů se Sovětským svazem je podporována projevy vděku. Také je ve spojitosti s Rudou armádou, Sovětským svazem a Stalinem připomínána jejich velikost. V porovnání s ním je Československou malou zemí, a tak se po boku s tímto velkým spojencem mohou Češi cítit bezpečně.

Také je ve Slovu národa propagován vztah Čechů a Slováků. Příkladem této propagace je mediální text z 19. června 1945 s titulkem „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady“. Obnovení vztahu mezi Čechy a Slováky je vyjádřeno rodinným vztahem, tedy vztahem dvou bratrských národů: „(...) už nikdy se nesmí opakovat bratrovražedný boj a slovenský národ nechce být už nikdy odloučen od bratrského národa českého.“⁵¹⁶ „Bratrovražedným bojem“ je zřejmě naráženo na osamostatnění Slovenska v roce 1939. Ze strany Čechů však dochází ke smíření s bratrským národem, což je zde prezentováno jako velkorysost. Prosazován je tedy názor, že Československo se musí opět obnovit a vytvořit pevný vztah Čechů a Slováků.

⁵¹⁰ Viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁵¹¹ Pozn.: Ve Svobodném slovu je psán název Sovětský svaz gramaticky správně

⁵¹² Pozn.: I zde je Rusko uvedeno na prvním místě (Viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6)

⁵¹³ Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁵¹⁴ THOMPSON, 1990, str. 61

⁵¹⁵ Viz ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č.

36

⁵¹⁶ Tamtéž

f) Vytváření souvislostí (propojení)

V kontextu s nadvládou Německa za druhé světové války je vytvářena souvislost s bitvou na Bílé hoře a s tzv. dobou pobělohorskou, která pro Čechy znamenala ze strany Němců období útlaku, a tudíž je zde vnímána spojitost s okupací nacistickým Německem. Konec druhé světové války a odsun Němců z Československa je pak vnímán takto: „Tímto skutkem nebyla odčiněna jen křivda posledních šesti let nacistické okupace, ale celých tří set let od Bitvy na Bílé hoře. (...) Do rukou českého národa se vrací půda, která po 300 let byla v rukou cizácké šlechty, půda, která byla zbrocena potem a krví českého lidu zemědělského.“⁵¹⁷

Souvislost je vytvářena také s Kounicovými studentskými kolejemi, které sloužily za války jako německé vězení a bylo „za německé nadvlády nejhroznější gestapáckou mučírnou a pravou golgotou českého národa“.⁵¹⁸ Vězni, kteří zde byli popraveni a mučeni jsou autorem výrazem „golgota“ přirovnávání k osudu Ježíše Krista, který byl zrazen, pro svou víru mučen a na hoře Golgota ukřižován.⁵¹⁹

Další symbolickou spojitost má umístění sídla Gestapa do budovy Právnické fakulty v Brně, což autor označil za úmyslnou „potupu československého práva“, a stejnou symboliku „pro zhanobení, výsměch a potupu vyvolilo [Gestapo] kolej vysokoškolských studentů za jedno z popravišť, na nichž měl vykrváct celý český národ“.⁵²⁰ Prostory určené vysokoškolákům, které měly původně sloužit pro rozvoj a výchovu budoucí generace vzdělané skupiny národa, byly za války použity jako místa, kde byli tito studenti spolu s brněnskou inteligencí zatýkáni, vyslýcháni, mučeni a popravováni.

František Loubal ve svém textu s názvem „Co s Němci“ spojuje zničení Lidic a Ležáků⁵²¹ se všemi Němci v Československu. Dochází tak k **unifikaci**,⁵²² jelikož není rozlišován rozdíl mezi těmi, kteří dali pokyn k odstranění těchto vesnic, těm, kteří tento čin vykonali a těmi, kteří se pouze hlásí k německé státní příslušnosti.

Autor popisující atmosféru při prvním prezidentském projevu v Brně přirovnává „jednotné, nadšené volání (...) jako by to nesmírný orchestr hrál velké české dílo, připadalo

⁵¹⁷ Viz ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁵¹⁸ k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁵¹⁹ Bible, Evangelium Jana, verš 19:17, 10. 12. 2013. Zdroj: <http://www.bible-online.cz/#> verš J 19:17

⁵²⁰ Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁵²¹ „Lidice a Ležáky i jiní německými pochopy pobiti a utrápení čeští lidé jsou důkazem, jak to uměli Němci snadno a rychle provádět.“ (Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 17)

⁵²² THOMPSON, 1990, str. 64-65

nám, že slyšíme Mou vlast v nejužasnějším provedení“.⁵²³ Pokud přihlédneme k historii vzniku tohoto cyklu symfonických básní, kterou Smetana zkomponoval inspirovaný českými dějinami a národním obrozením, mohl autor tuto podobnost vidět v symbolice vzkříšení českého jazyka, který byl upozaděn jazykem německým. Lze však také předpokládat, že autor nehledal spojitost s Bedřichem Smetanou a národním osvobozením, ale spojil název cyklu Má vlast s atmosférou po osvobození Československa, tedy s euforií z osvobození vlasti Čechů a Slováků od Němců.

Dalším příkladem, ve kterém se vyskytuje spojitost, je touha Němců po jednom národě. Vysídlením všech Němců na území Německa tak Češi zrealizují jen to, co Němci sami chtěli: „Co se nakřičeli a naheilovali: jeden vůdce, jedna říše a jeden národ. Tedy ať si jen pěkně jdou tam, kde mohou býti vskutku jedním národem.“ Tato ironická poznámka však slouží opět jako příklad **legitimizace**⁵²⁴ jednání.

g) Vytváření znakových systémů a systémů vědění

Jedním z dominantních a na první pohled patrných znakových systémů je tučné písmo, které je použito ke zvýraznění a oddělení prvního projevu prezidenta Edvarda Beneše v Brně. Tučným písmem je tak jeho citovaný projev graficky oddělen od reportážního úvodu.⁵²⁵ Dalším často se opakujícím znakovým systémem je vykřičník, který slouží ke zdůraznění a ke zvýznamnění prohlášení.

Frekventovaným znakovým systémem, prostřednictvím něhož je text zdůrazněn, jsou také zvětšené mezery mezi písmeny.⁵²⁶ V textu, který vyšel 31. května 1945 s titulkem „Nařízení o vystěhování Němců“, využívá ve dvou případech tohoto zdůraznění prostřednictvím zvětšených mezer mezi písmeny. Vyhláška byla zveřejněna 30. května a v ní uvedené postupy byly také realizovány. Příkladem může být tato zvýrazněná část: „(...) aby se připravili n a d n e š n í den, t. j. 3 0. k v ě t n a 1 9 4 5 — 2 2 h o d. k odchodu z Velkého Brna.“⁵²⁷ Jelikož je tato informace zastaralá, slouží jako informace pro české čtenářské publikum. Další takto zdůrazněnou informací, kterou autor či autoři textu pokládali za podstatnou je tato: „N e s m ě j í s s e b o u b r á t i k l e n o t y a v k l a d n í k n í ž k y.“⁵²⁸ Čím je především oznámeno Čechům, že Němci opustili Brno bez finančních

⁵²³ Viz G. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁵²⁴ THOMPSON, 1990, str. 61

⁵²⁵ Např.: Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁵²⁶ Např.: „Vyšetřující komise takové případy musí přezkoumat a vyříditi i h n e d přede všemi ostatními žádostmi.“ (Viz re. 26. 5. 1945. „Jak nakládat s Němci.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 16)

⁵²⁷ Viz 31. 5. 1945. „Nařízení o vystěhování Němců.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁵²⁸ Tamtéž

prostředků a tento majetek jim bude odebrán, zabaven a zůstane v Československu, které s ním bude disponovat.

5. 4 Shrnutí poznatků z analyzovaných deníků

V této části analýzy shrnu všechny výše uvedené poznatky z mediálních textů deníků Rovnost, Čin a Slovo národa, na které jsem aplikovala sedm jazykových oblastí Jamese Paula Geeho, ale také ideologický čtverec Teun van Dijka a modi operandi Johna B. Thompsona.

Analyzováno bylo devět textů z komunistické Rovnosti, osm ze sociálně demokratického Činu a třináct mediálních textů z národně socialistického Slova národa. Právě Slovo národa se tématem, který řešil situaci s Němci žijícími v Československu a jejich následné vysídlení, zabýval ze všech tří deníků nejvíce. V období mezi proslovem prezidenta Beneše v Brně (12. května 1945) a odsunem Němců z města (31. května 1945) o řešení tzv. německé otázky referovalo Slovo národa čtyřikrát v textech „Otázka internovaných Němců a Němek v Brně“,⁵²⁹ „Řešení německého problému“,⁵³⁰ „Jak nakládat s Němci“⁵³¹ a „Co s Němci?“⁵³² čímž častěji upozorňovalo své čtenáře na toto téma.

Všechna tři tištěná brněnská média uvedla první poválečný projev prezidenta Beneše, který pronesl na balkoně brněnské radnice 12. května 1945. Zde propagoval myšlenku trestu pro celý německý národ. Všechny tři deníky otiskly celý projev prezidenta a použily tučné písmo pro zdůraznění významu, ale také pro grafické oddělení od případných komentářů, nebo v případě deníku Slovo národa od úvodu reportážního typu vlastního redaktora. V Činu byly reakce publika vepisovány do závorek mezi text prezidentova projevu. Do proslovu byl vložen také krátký komentář a popis atmosféry. Stejně tak Rovnost, která uvedla zkrácený text projevu a použila především hlavní a protiněmecky zaměřené výňatky z projevu prezidenta, doplnila tento projev úvodním i závěrečným textem redakce. Všechny tři deníky také otiskly 29. května 1945 plné znění Benešových dekretů, ty však nejsou do analýzy zařazeny, jelikož je zaměřena pouze na autorské texty brněnských deníků. Výjimkou je Benešův projev z 16. května 1945, který pronesl prezident publiku v Praze. Zařazen je do analýzy komunistického deníku Rovnost, ačkoliv byl otisknut také ve Svobodném slovu. Důvodem je opět připojený úvod a závěr redakce Rovnosti k prezidentskému projevu. Ve Svobodném slovu byl tento projev pouze převzat a zůstal redakcí neokomentován.

⁵²⁹ Viz ru. 17. 5. 1945. „Otázka internovaných Němců a Němek v Brně.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 9

⁵³⁰ Viz fl. 24. 5. 1945. „Řešení německého problému.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 14

⁵³¹ Viz re. 26. 5. 1945. „Jak nakládat s Němci.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 16

⁵³² Viz Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 17

Hlavním tématem vybraných tištěných médií byl odsun Němců z Brna. Deníky *Rovnost* a *Svobodné slovo* referovaly již 31. května 1945 o tom, že je „německá otázka v Brně rozřešena“⁵³³ a že „Němci musí odejít z Brna“⁵³⁴. Slovo národa navíc pro své čtenáře otisklo také „Nařízení o vystěhování Němců“⁵³⁵. Tento text přinesl den starou informaci, jelikož jsou zde primárně uvedeny pokyny pro Němce, které byly vykonány již 30. května. Lze se tedy domnívat, že je tento text určen jako informace pro české obyvatelstvo Brna o zákroku proti Němcům. Zvolená forma tohoto mediálního článku odpovídá otištění nařízení, která byla vydána pro Němce.

Na vysídlení Němců z Brna pak reagovaly všechny deníky 1. června 1945. *Rovnost* se k této události vyjádřila titulkem „Brno konečně vyčištěno od Němců“⁵³⁶, což evokuje úlevu a radost. Konstatováno je, že si toto „radikální opatření přivodili němečtí příslušníci sami svým chováním“.⁵³⁷ Také verbum v pasivní formě „vyčištěno“ odkazuje na postavení Němců, kteří představovali odpad či špínu, kterou bylo třeba vyčistit. Slovo národa v titulku lakonicky oznámilo „Odchod Němců z Brna“⁵³⁸, jelikož o tomto tématu informovalo den předtím ve dvou mediálních textech. Nejprekvapivější reakci přinesl *Čin*, který uvedl hned dva texty oznamující, že „20.000 Němců opustilo Brno“⁵³⁹ a následně připojil text Stanislava Šulce „Rozloučení s Němci“.⁵⁴⁰ Mediální texty v *Činu* evokují, že Němci odešli dobrovolně, poklidně a Češi se s nimi v míru rozloučili.

Po odsunu se dikce použitá v kontextu s Němci v *Činu* umírnila a byla řešena bytová otázka. Také Slovo národa informovalo o vyvlastňování německého majetku.⁵⁴¹ Nejradikálnější byla rétorika deníku Slovo národa, které otisklo text „Konečné řešení“.⁵⁴² Připomenuty jsou nacistické zločiny, popravy, mučení, vyhlazení Lidic. Obvinění jsou všichni Němci vedení Hitlerem a v Československu K. H. Frankem, čímž je legitimizováno zmiňované konečné řešení pro Němce v ČSR. Slovo národa také přináší reakci na obhajobu demokratických Němců Wenzelem Jakschem. Zde jsou připomenuty volební výsledky z roku 1938 a to, že tito demokratičtí Němci před válkou pro Československo nic neudělali, a proto v nečinnosti zůstane nyní i české obyvatelstvo a trest postihne všechny Němce

⁵³³ Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

⁵³⁴ Viz re. 31. 5. 1945. „Němci musí odejít z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁵³⁵ Viz 31. 5. 1945. „Nařízení o vystěhování Němců.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁵³⁶ Viz rt. 1. 6. 1945. „Brno konečně vyčištěno od Němců.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 21

⁵³⁷ Tamtéž

⁵³⁸ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁵³⁹ Viz vk. 1. 6. 1945. „20.000 Němců opustilo Brno.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

⁵⁴⁰ Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

⁵⁴¹ Viz ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č.

36

⁵⁴² Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

bez rozdílu. Rovnost měsíc po odsunu otiskla text „S fašismem sůčtujeme“,⁵⁴³ i zde jsou připomínány zločiny spáchané Němci v Lidicích, v Ležákách a dochází k legitimizaci aktu vysídlení.

Zájem vybraných médií o téma řešení německé otázky v Brně upadá nejprve ve Slově národa (poslední text 19. 6. 1945), poté v Rovnosti (27. 6. 1945) a nejdéle se tímto tématem zabýval Čin (do 29. 6. 1945). Toto téma bylo zmíněno také v červenci, kdy se konala Postupimská konference. Texty byly však přebírány z ČTK a zabývaly se vysídlením Němců z celého Československa. S největší intenzitou bylo téma Němců v Brně řešeno právě v květnu a v červnu. Jelikož byl problém s německým etnikem vyřešen, nebylo již třeba o něm nadále referovat.

a) Vytváření důležitosti (zvýznamňování)

Deníky Rovnost, Čin a Slovo národa shodně zvýznamňují první projev prezidenta Beneše v Brně. Shodně zachycují euforickou atmosféru. Beneš je vnímán kladně (okomentované provolání publika: „My vás máme rádi“). V několika textech je také připomínáno Benešovo prohlášení: „že otázku německou musíme v republice vylikvidovat“⁵⁴⁴ Zachycen je zde ideologický čtverec Němců (skupiny oni) a Čechů (skupina my). Zvýznamňováno je především negativní chování Němců nejen za války. Všechny deníky zmiňují Lidice jako symbol nejhoršího provinění, kterého se Němci dopustili na českém národě. Se stejným důrazem je upozorňováno na popravy a mučení Čechů („nejlepší české lidi umučené, zavražděné a popravené“).⁵⁴⁵ Při charakterizování Čechů je zvýrazňována jejich „holubičí povaha“⁵⁴⁶ a mírumilovnost.⁵⁴⁷

b) Vytváření děje (jednání)

Vytváření děje lze rozdělit do dvou oddílů. První se věnuje jednání Němců vůči Čechům především za druhé světové války. V případě německého vytváření děje se jedná o tyto výrazy: „až do poslední chvíle hnal německý lid do fanatického boje“⁵⁴⁸, „tento německý lid šel do krvavého vraždění jako slepý a hluchý, nezepřel se, nezamyslel se, nezastavil se;

⁵⁴³ Viz P. 27. 6. 1945. „S fašismem sůčtujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43

⁵⁴⁴ Viz 13. 5. 1945. „Pan president k svému lidu.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6; Spurný, Voloděa. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20; Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8; Viz k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁵⁴⁵ Viz Spurný, Voloděa. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

⁵⁴⁶ Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

⁵⁴⁷ Viz P. 27. 6. 1945. „S fašismem sůčtujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43; také viz G. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁵⁴⁸ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

šel a dával se tupě anebo fanaticky zabíjet a zabíjel“,⁵⁴⁹ „rodiny rozmetala a přišla pla nacistická bota“,⁵⁵⁰ „pyšná, drzá a nadutá německá armáda, která (...) zabíjela a vraždila, rozkazovala, nařizovala a poroučela!“⁵⁵¹ S touto dikcí a v takovém rozsahu popisují jednání Němců vůči Čechům redaktoři v Činu. Naopak ve Slovu národa je spíše prezentováno jednání Čechů vůči Němcům výrazy jako „konečné řešení německé otázky“, „radikální řešení“, s Němci bude „nakládáno tvrdě, ale spravedlivě“, „budou odsunuti za hranice města“,⁵⁵² „budou evakuováni“.⁵⁵³ Aktivita Čechů se zaměřuje především na trest Němců. Jednání Němců by se dalo shrnout jako agresivní a nehumánní ve všech třech citovaných médiích. Vyskytují se verba s negativní konotací a zdůrazňována je německá brutalita. Jednání Čechů je legitimizováno jako trest za německé kolektivní provinění. Proto je překvapivé, že se v textech vyskytují termíny silně evokující nacistickou rétoriku, jako příklad mohou sloužit tato spojení: „úplná likvidace“,⁵⁵⁴ „rozhodná čistka“,⁵⁵⁵ či „konečné řešení“.⁵⁵⁶

Další zajímavostí je dikce, s jakou je o vysídlení psáno před samotnou událostí a po ní. Úderná slova jako „vylikvidovat“ nahradila 1. června 1945 při reportážním zachycení odsunu brněnských Němců verba typu „odešli“. V Činu dokonce autor popsals tento „odchod“ Němců jako poklidnou atmosféru: „Loučíme se s nimi v dobrém a nepřejeme jim nic zlého“.⁵⁵⁷

Komunistická Rovnost kladla na rozdíl od Slova národa a Činu důraz na jednání dělnictva z Brněnské Zbrojovky, které dalo podnět k rychlému řešení problému s Němci a velice aktivně se zapojilo na jejich vysídlení z Brna.

c) Vytváření identity

V případě vytváření identity jsou vykazovány shodné prvky, kdy je vytvářena binární opozice identit Čechů (skupina my) a Němců (skupina oni). Identita Čechů je kladná. Charakterizováni jsou jako „známí svou holubičí povahou a (...) nemístnou humanitou“.⁵⁵⁸

⁵⁴⁹ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

⁵⁵⁰ Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

⁵⁵¹ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

⁵⁵² Viz re. 31. 5. 1945. „Němci musí odejít z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁵⁵³ . „Podle našich informací bude z Brna evakuováno asi 12.000 osob německé národnosti.“ (Viz 31. 5. 1945. „Nařízení o vystěhování Němců.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20)

⁵⁵⁴ Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

⁵⁵⁵ Tamtéž

⁵⁵⁶ Viz re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁵⁵⁷ Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

⁵⁵⁸ Viz Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

Ve vztahu k Němcům jsou však popisováni jako „mučedníci“,⁵⁵⁹ přičemž bylo „tisíce a desetitisíce těch nejlepších českých lidí umučených, zavražděných a popravených“.⁵⁶⁰

V kontrastu s tím je německá identita negativní. Němce charakterizují výrazy jako „zrupní Germáni“,⁵⁶¹ „nacistické stvůry“,⁵⁶² „veliká lidská nestvůra“,⁵⁶³ „světem vládnoucí Herrenvolk“,⁵⁶⁴ „zběsilí sousedé“.⁵⁶⁵

Vyskytuje se zde také identita zrádců, kteří jsou označováni jako „zrádčové, vlajkaři, fašisté a kolaboranti“, dále „quislingové“⁵⁶⁶ a „t. zv. Brňáci“ dysfemicky označení za „brněnský vřed, který hlodal na těle českého Brna celé generace“.⁵⁶⁷ Použit je také novotvar „háčovští velkozeměhryzové“.⁵⁶⁸

d) Vytváření vztahů

Vztahy, které jsou vytvářeny mezi autorem textů a jeho čtenářským publikem jsou specifickým nástrojem. Autoři v poválečném období měli zdánlivou svobodu, jelikož nebyla nastavena žádná pravidla omezující tištěná média. Bylo tedy na autorovi, zda bude psát pod vlivem autocenzury. Jelikož se jednalo o stranická média, která se orientovala na levicové čtenáře, bylo předpokládáno, že autor bude propagovat názory strany, která periodikum vlastnila. Poválečná euforie navíc mohla ovlivnit kritický přístup redaktorů k tématům. Brno bylo osvobozeno vojáky ze Sovětského svazu, a tak byl vděk a nadšení oprávněný. Sovětský svaz ve vnímání brněnské společnosti ukončil německou totalitu. Mimo to se měl zapojit i do odsunu Němců z Československa.

V Rovnosti o německé otázce referovali například Jiří Kořátko a Volod'a Spurný, v Činu redaktor Šulc a v deníku Slovo národa František Loubal. Další autoři byli označováni

⁵⁵⁹ Viz -dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40; Šek. 15. 6. 1945. „Jezdili naši mučedníci také v kočáře?“ Pp. 2 in *Čin* 1945, r. I, č. 33

⁵⁶⁰ „Jsou však škody, které nikdy není možné napravit. To je šest let strašné kalvarie, kterou náš národ musil procházet, to jsou tisíce a desetitisíce těch nejlepších českých lidí umučených, zavražděných a popravených.“ (Viz. Spurný, Volod'a. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20)

⁵⁶¹ Viz rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

⁵⁶² Viz P. 27. 6. 1945. „S fašismem sůčtujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43

⁵⁶³ Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

⁵⁶⁴ „To byl ten světem vládnoucí Herrenvolk, jenž se zde ukázal v celé své katastrofě, v celé své zkáze a v celém svém bídném pádu.“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

⁵⁶⁵ Viz Beneš, Edvard. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

⁵⁶⁶ Viz P. 27. 6. 1945. „S fašismem sůčtujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43 nebo 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

⁵⁶⁷ Viz re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

⁵⁶⁸ „Háčovští ‚velkozeměhryzové‘ spojili svůj osud s Němci — proč by se s jejich půdou mělo zacházet jinak než s půdou německou.“ (Viz Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6)

zkratkami a vyskytovaly se také texty signované redakcí. Tito autoři zprostředkovávali čtenářům veškeré informace o dění ve válkou zničeném Brně. Jednotně v rámci tzv. Socialistického bloku psali o Němcích negativně, vytvářeli dojem, že pokud nebudou vysídleni, bude se válka znovu opakovat. Prezentovali všechny Němce jako viníky války, jako hrozbu a jako podřadné lidi, kteří si zaslouží pouze trest. Apelovali na čtenáře, aby Němcům nepomáhali, aby je nelitovali a dokonce, aby se sami zapojili při odsunu. Nabádali také k použití násilí. K této činnosti vůči Němcům povzbuzovali autoři za použití verb v první osobě, čísla množného, tedy apelovali na čtenáře, že autor i oni jako jedna skupina my budou bojovat proti Němcům.

e) Vytváření názorů (politika)

Témata, kterými jsou utvářeny názory společnosti, by se dala rozdělit do několika skupin. Hlavním tématem pro tuto práci je vysídlení německého obyvatelstva. Této otázce se věnují všechna média, což je samozřejmě zapříčiněno výběrem mediálních textů i období. Dalším významným tématem je také budování vztahu se Sovětským svazem a se Slovenskem. Okrajově se média věnují také tématu první republiky, jejíž politika je viněna z problémů, které měli Češi a Slováci s Němci před válkou, za války, ale také po válce.

Vysídlení německého obyvatelstva je hlavním sociálním zájmem, který je v médiích řešen. Vztahy s Němci by se daly shrnout jako negativní. Ve vybraných článcích se informuje o řešení německé otázky, o likvidaci německého problému, ale také o znárodnění majetku. Čechům je v médiích vysvětlována nutnost chovat se ke všem Němcům jako k viníkům války. Prezentovány jsou formy trestu jako internace, nucené práce, zabavení majetku a odsun.

Vždy, když je v denících psáno o spojencích, je Sovětský svaz uváděn na prvním místě.⁵⁶⁹ V Činu a Rovnosti je navíc psán s velkými počátečními písmeny („Sovětský Svaz“). V tomto případě se může jednat o zdůraznění velikosti a významnosti Sovětského svazu. Vděčnost je v médiích projevoována také Stalinovi a Rudé armádě. Stalin je označen jako veliký: „Sláva slavné Rudé armádě a jejímu velikému vůdci maršálu Stalinovi (...)!“⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ „Zůstaneme věrni své družbě a spolupráci se Sovětským Svazem a nové společné naší politice slovanské.“; „Budme vděční za pomoc, již se nám v tak hojně míře dostalo od Sovětského Svazu a od ruské armády, od Velké Británie a od Spojených Států amerických.“ (pozn.: Sovětský Svaz i Spojené Státy jsou psány s velkými písmeny v textu – nejedná se o gramatickou chybu) 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6; Stejná hierarchie je zachována také v této větě: „Vzpomínáme vděčně Stalina, Churchilla a Roosevelta za všechno to, co pro lidstvo v této válce vykonali (...).“ (Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9)

⁵⁷⁰ Viz ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

Zmíněna je i jednotná myšlenka Slovanstva, které bylo po válce v rámci vztahů s Ruskem a Slovenskem budováno.⁵⁷¹

Kromě Sovětského svazu měl být českým spojencem také slovenský národ, který se z původního Československa před válkou odtrhl. Čechy a Slovensko se však politicky znovu spojily a Československo bylo obnoveno. Tento médií prezentovaný bratrský vztah měl být propagován a publikem přijat jako něco samozřejmého: „Češi a Slováci znovu začínají společnou životní práci v duchu svých velkých tradic, v duchu své velké historie.“, „Jednota Československa byla znovu utvrzena“.⁵⁷² Slovo národa tuto skutečnost prezentovalo jako velkorysost, kterou Češi Slovákům prokazují, jelikož Slovo národa hlásalo: „(...) už nikdy se nesmí opakovat bratrovražedný boj a slovenský národ nechce být už nikdy odloučen od bratrského národa českého.“⁵⁷³

V médiích se po válce začala objevovat také kritika politiky první republiky. Plánem poválečné vlády bylo, aby se již neopakovaly chyby, které by vedli znovu k válce či omezení autonomie Československa. Proto Jiří Kořátko v *Rovnosti* uvádí: „Železným koštětem musí být vymeteno z české půdy vše, co na ní zůstalo německé ze starého Rakouska a z republiky, i všechen německý neřád, nanesený okupanty a háčovci.“⁵⁷⁴ Dokonce Edvard Beneš, který politiku první republiky spoluvytvářel, se od ní po válce distancoval a kritizoval při svém brněnském projevu tuto „starou politiku“.⁵⁷⁵

f) Vytváření souvislostí (propojení)

Propojení, která se ve vybraných stranických denících vyskytují, jsou různorodá. Vyskytuje se zde odkaz na první republiku, ať už kritický nebo nostalgický. Kritiku první republiky přináší *Čin*⁵⁷⁶. *Rovnost* naopak připomněla několikrát heslo „Pravda vítězí“, které bylo umístěno na standardu prezidenta a které odkazuje na první republiku v kladném kontextu.⁵⁷⁷ Odkazováno je v textech také na Bibli.

⁵⁷² Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

⁵⁷³ Viz ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

⁵⁷⁴ Viz Kořátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

⁵⁷⁵ „Ne, tu starou politiku, tu starou svou zkušenost už opakovat nebudeme. Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

⁵⁷⁶ „Ne, tu **starou politiku**, tu **starou svou zkušenost** už opakovat nebudeme. Řekli jsme si, že **německý problém** v republice **musíme definitivně vylikvidovat**.“ (Viz 13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6)

⁵⁷⁷ Viz 17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

Souvislosti však sahají hlouběji do historie a vzpomínána je v deníku Slovo národa bitva na Bílé hoře a také tzv. doba pobělohorská. Tato doba náboženského útlaku je v textu přirovnávána protektorátnímu období, kdy byli Češi utlačováni ze strany Německa.⁵⁷⁸

Odkazováno je také na Bibli. Spojitost je vytvořena přirovnáním vězňů v Kounicových kolejích k Ježíši Kristovi, jelikož tyto koleje byly podle Slova národa „za německé nadvlády nejhroznější gestapáckou mučírnou a pravou golgotou českého národa“⁵⁷⁹. Také v Rovnosti je odkaz na utrpení Ježíše Krista. Život v Protektorátu Čechy a Morava je přirovnán k „šesti letům strašné kalvárie“, kterou si museli projít Češi. Kalvárie má stejný význam jako Golgota, jelikož se jedná o místo, kde byl ukřižován Ježíš Kristus. Oba výrazy pak v českém jazyce slouží k definování utrpení.

g) Vytváření znakových systémů a systémů vědění

Ze znakových systémů je nejčastěji používáno interpunkční znaménko vykřičník, který slouží ke zdůraznění výroku. Také se shodně vyskytovalo ztučněné písmo, které sloužilo k oddělení citací z politických proslovů. Všechny tři deníky tento znakový systém použily v prvním proslovu prezidenta Edvarda Beneše v Brně. Třetím znakovým prvkem, který se shodně vyskytoval ve všech denících, jsou zvětšené mezery mezi písmeny. Ač byla velikost písma zachována, mezery napomohly k optickému zvětšení slov, čímž na první pohled upoutaly v textu čtenářovu pozornost.⁵⁸⁰

System vědění se vyskytoval především v Činu, který používal německý jazyk. Nacistická hesla, se kterými se obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava setkávali po celou dobu války, byla v textu v původním znění. Tento jazykový prostředek měl sloužit ke zvýraznění obsahu. Příkladem jsou provolávaná hesla »Wir danken unsérem Führer«, nebo »Ein Volk, ein Reich, ein Führer«.⁵⁸¹ Neobvyklý znakový systém byl v Činu použit také v případě otisknutí symbolu SS runovým písmem (卐).

⁵⁷⁸ „Tímto skutkem nebyla odčiněna jen křivda posledních šesti let nacistické okupace, ale celých tří set let od Bitvy na Bílé hoře. (...) Do rukou českého národa se vrací půda, která po 300 let byla v rukou cizácké šlechty, půda, která byla zbrocena potem a krví českého lidu zemědělského.“ (Viz ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36)

⁵⁷⁹ k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

⁵⁸⁰ Příklad: „Němci musí p r y č z č e s k é p ů d y, český venkov musí být od nich d ů k l a d n ě a d e f i n i t i v n ě o č i š t ě n! (Kotátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6)

⁵⁸¹ Překlad: „Děkujeme našemu vůdci“, nebo „Jeden lid, jedna říše, jeden vůdce“ (Viz Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21)

6. ZÁVĚR

V této práci jsem se zaměřila na téma vysídlení německého obyvatelstva z Brna a na jeho prezentaci v médiích. Současně s vysídlením utvářela média také obraz Němců. Hlavní výzkumná otázka této práce se ptala, **jaký byl pohled brněnských poválečných tištěných médií na německé obyvatelstvo a jeho vysídlení z Brna?** Abych mohla zodpovědět, vybrala jsem si nejprve tři stranické brněnské deníky, komunistickou Rovnost, sociálně demokratický Čin a národně socialistické Slovo národa. Zkoumané období bylo ohraničeno prvním vydáním periodika a počátkem Postupimské konference. Hlavním časovým úsekem byl však konce května a začátek června roku 1945, kdy došlo k vysídlení Němců z Brna. Měsíc po konci války bylo více než dvacet tisíc Němců bez jakýchkoli institucionálních pravidel a příprav odvedeno směrem k rakouským hranicím. Na základě této události jsou vytvořeny vedlejší výzkumné otázky, na které jsem za pomoci diskurzivní analýzy hledala ve vybraných mediálních textech odpovědi. Pro analýzu jsem použila metodu sedmi jazykových oblastí Jamese Paula Geeho v kombinaci s ideologickými modi operandi Johna Thompsona a ideologickým čtvercem Teuna Van Dijka.

Nejvíce se tématem odsunu a řešením problému s Němci v Brně zabývalo národně socialistické Slovo národa. V období před a po odsunu pravidelně každý jeden či dva dny informovali redaktoři Slova národa o nařízeních, která byla ve vztahu k Němcům vydána, nebo se alespoň nad problémem spoluzití s Němci zamýšleli. Diskurz Němců jako národa i menšiny v Česku je negativní, ačkoliv jsou texty spíše zaměřeny na potrestání Němců ze strany Čechů.

Naopak sociálně demokratický Čin prezentuje mediální diskurz popisným stylem jednání Němců za války. Využívá k tomu verba s negativní konotací. Příkladem jsou slovní spojení jako „německý lid šel do krvavého vraždění jako slepý a hluchý, nevzepřel se, nezamyslel se, nezastavil se; šel a dával se tupě anebo fanaticky zabíjet a zabíjel“ či „rodiny rozmetala a přišlápla nacistická bota“. Tímto způsobem je v Činu vytvářen negativní obraz Němců. Překvapivý byl diskurz vysídlení, který byl zvolen autorem Stanislavem Šulcem, který vytvářel dojem, že Němci odchází dobrovolně, navíc Šulc na odsun reagoval slovy „loučíme se s nimi v dobrém a nepřejeme jim nic zlého“.

Komunistická Rovnost se k tématu postavila podobně jako Slovo národa a Čin. Diskurz Němců a jejich chování byl negativní. Otázku Němců chtěla řešit nekompromisně již před prvním projevem prezidenta Beneše v Brně. Přístup Rovnosti k tématu bych označila jako nejradiálněji. Zdůrazňován byl také zásah dělníků ze Zbrojovky, kteří měli podle

Rovnosti velkou zásluhu na aktu vysídlení. Také je v Rovnosti nejvíce prezentován bratrský vztah se Sovětským svazem a projevován vděk Rudé armádě a Stalinovi.

Toto krátké závěrečné shrnutí nyní rozvedu níže v odpovědích na vedlejší výzkumné otázky.

Tři tematické oblasti vedlejších výzkumných otázek:

1. Vedlejší výzkumné otázky zaměřené na mediální obraz Němců:

a. Jaké jsou v mediálních textech deníků Čin, Rovnost a Slovo národa prisuzovány charakteristiky (vlastnosti, sociální role, vzorce chování) Němcům jako národa?

Charakterizováni jsou Němci převážně výrazy s negativní konotací. Označováni jsou za agresory, vrahy a ničitele míru. V Činu jejich válečné chování shrnul autor Stanislav Šulc slovy, že je vedle nich možná jen smrt, jelikož se Němci chtěli zmocnit celé Evropy, podrobit si všechny národy a žít z práce těchto porobených národů. Chování Němců je charakterizováno jako zpupné a nestoudné. Ve všech třech periodicích si autoři textů dávají záležet, aby byl mediální obraz Němců co možná nejvíce negativní. Německý národ byl v Činu označen jako zběsilý soused. V médiích se vyskytují výrazy jako nacistická bestialita či německé stvůry. Němci jsou přirovnáváni k pohanům a barbarům a zpupným Germánům, což charakterizuje jejich primitivní a nekřesťanské chování. Prezentováno je mučení a zabíjení Čechů, vyhlazení Lidic. Zajímavé je, že se ani v jednom ze stranických deníků nevyskytuje kritika na vyhlazení židovského etnika. Všechna tři periodika přináší informace o utrpení lidí v Československu. Zahraniční dopady války a židovská genocida jsou mimo zájem těchto brněnských deníků. Vybraná média přináší obraz střetu Čechů (skupiny my) s Němci (skupina oni), kdy Němci jsou v postavení agresora. Navíc je na Němce svalena kolektivní vina za všechny válečné zločiny, ale také předválečné politické chování a volby v roce 1935 a 1938 v Československu, kdy německá menšina dala svými hlasy najevo, že chce patřit k Německu.

b. Jaké jsou v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa prisuzovány charakteristiky německému obyvatelstvu žijícímu na území Československa?

V mediálních textech zkoumaných deníků nebývá příliš rozlišováno mezi Němci žijícími v ČSR a Němci jako národem. Kolektivně jsou Němci obviněni

jako etnikum. K rozdělení dochází většinou v kontextu s volbami v roce 1935 a 1938 či ve spojení s SdP a s Konrádem Henleinem a K. H. Frankem, kteří zastupovali sudetské Němce v československé vládě.

Právě ve spojení s K. H. Frankem jsou ve Slovu národa obviněni konkrétně čeští Němci, že nesou hlavní vinu na vyhlazení obce Lidice. Slovo národa pro označení československých Němců používá výraz s hanlivou konotací sudeťák a Rovnost je označuje výrazem háchovští velkozeměhryzové. Čin pak připomíná provolání sudetských Němců, kteří se před válkou chtěli připojit k Německé říši, takže se sami čeští Němci chtěli oddělit z Československa a připojit se ke svému národu, a právě proto musí nést onu kolektivní vinu spolu s celým německým národem. Čeští Němci jsou tedy charakterizováni jako zrádci.

c. Jaké jsou v mediálních textech Činu, Rovnosti a Slova národa přisuzovány charakteristiky Čechům?

Na rozdíl od Němců, kteří jsou unifikováni jako národ viníků, jsou Češi rozděleni na ty, kteří trpěli, ale také na ty, kteří český národ zradili. Právě kolaboranty a oportunisty se vybraná periodika zabývají. Nazývají je brněnským vředem, quislingovskými zrádci, vlajkaři či fašisty. K této skupině vlastizrádců, kteří se za války přidali na stranu Německa, bylo přistupováno se stejnými pravidly jako k Němcům.

V protikladu k této skupině Čechů stojí ti, kteří za války trpěli, kteří byli mučení, zabíjeni, kteří si prošli válečnou kalvárií, které přišlápla nacistická bota. Češi jsou charakterizováni jako známí svou holubičí povahou a nemístnou humanitou. Je vytvářen obraz mírumilovných Čechů, kteří zachrání evropský mír tím, že vysídlí Němce. Češi naopak nejsou charakterizováni jako stateční, kteří za války bojovali. Zmiňováno je pouze utrpení, které Češi prožívali v Protektorátu Čechy a Morava.

Obraz Čechů, který představují deníky Rovnost, Čin a Slovo národa v květnu a v červnu 1945, evokuje jistou pomstychtivost, jelikož mediální texty vyzývají Čechy k pomstě, k odplatě. Čin navíc řeší po vysídlení Němců otázku majetkovou a obyvatelům Brna jsou přidělovány Německé byty. Na tuto bytovou otázku reaguje také Slovo národa v textu s otázkou v titulku „Proč se vracení?“, kde uklidňuje autor Brňany, že nabytí majetek nebude Němcům navrácen, jelikož se jedná jen o dočasný návrat osob nemocných a žen po porodu.

Média tak nechtěně vytváří dojem, že Brňané chtějí Němce vysídlit, aby získali jejich majetek.

d. Rozlišují deníky Čin, Rovnost a Slovo národa německou etnicitu a nacistickou ideologii?

Stejně jako v případě odlišování Němců jako národa a Němců žijících na území tehdejšího Československa, kdy se tyto rozdíly stírají kolektivní vinou, která spadá na vše německé, nejsou povětšinou rozlišovány zločiny, které byly páčány v zájmu nacistické ideologie. Němci jako etnikum jsou v brněnských médiích spojováni současně s nacistickou ideologií. Jen výjimečně je zmíněno, že se jednalo o fašisty, gauleitery, nacistické vůdce. Zmiňována je také funkce Blockleiterin spojená s NSDAP. V žádném ze zkoumaných médií však není rozlišeno přímo mezi Němci, kteří se nijak neprovinili a Němci, kteří pod vlivem nacistické ideologie páchali zločiny. V tomto případě padá kolektivní vina na všechny bez rozdílu. Dokonce i s německými Židy, kteří se vrátili z koncentračních táborů, mělo být zacházeno naprosto stejně jako s těmi, kteří konali za války v zájmu nacistické ideologie. Ani Hitler není, až na jeden případ, zmiňován a obviňován. Díl viny padá na Konráda Henleina, K. H. Franka a dokonce na Wenzela Jaksche.

e. Jaký mediální obraz německých politických a vojenských představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik (vlastností, sociální role, vzorce chování)?

Jak se již zmiňuji v odpovědi na předchozí otázku, spíše než negativní reakce na Adolfa Hitlera, který byl strůjcem celé myšlenky nadřazené rasy německého národa, iniciátorem genocidy židovského obyvatelstva v Evropě a vůdcem celé nacistické války. Zmíněn je pouze ve Slovu národa, kde byl označen jako hrobař. Jelikož se média zaměřují spíše na Brno a problém s Němci v Československu, tak je pozornost věnována politickým činům a válečným zločinům K. H. Franka a Konrada Henleina, kteří zastupovali před válkou německou menšinu. K. H. Frank je spojován s vraždami studentů a inteligence a s likvidací vesnic Lidice a Ležáky. V médiích jsou také zaznamenány některé nacistické organizace jako SS, SA, SD A NSDAP a gestapo. Média však nepřináší žádné podrobné informace, ale spíše unifikují tyto instituce s Němci jako etnikem. Podrobněji je psáno o německé nacistické armádě, která je ve všech médiích prezentována

jako krutá a zběsilá. V Činu dostává německá armáda atributy jako pyšná a nadutá, která zabíjela a vraždila, rozkazovala, nařizovala a poroučela. Tímto kolektivním označením armáda či hodnostmi generálů, gauleiterů a nacistických vůdců vzniká jistá anonymita kolektivu viníků, ale zároveň je vina svalena na celý německý národ.

Jeden mediální text, který byl otisknut ve Slovu národa, se zabývá politickým snažením ochránit Němce, kteří se za války ničím neprovinili, ze strany bývalého sudetského sociálně-demokratického politika Wenzela Jaksche. V tomto textu se autor Jakschovi vysmívá a vyčítá mu, že se před válkou tito demokratičtí Němci nezastali Čechů, a tudíž se nyní po válce Češi nezastanou demokratických Němců. Z hlediska kvantity a důležitosti je tedy největší pozornost, alespoň v deníku Slovo národa věnováno právě Wenzelu Jakschovi, který však zastupoval křídlo demokratických Němců a proti českému národu se neprovinil.

f. Jaký mediální obraz českých politických představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik (vlastností, sociální role, vzorce chování)?

Ve vybraných brněnských médiích jsou zmiňováni pouze tři čeští političtí představitelé. Největší mediální zájem patří prezidentu Edvardu Benešovi, který 12. května promluvil k brněnskému lidu a přislíbil ve svém proslovu, že vyřeší problém s Němci v Brně a v celé republice. Beneš také navštívil Kounicovy koleje. Zde vyslechl příběhy o mučení a zabíjení a své stanovisko k odsunu Němců i zde potvrdil. Navíc také vyvrátil domněnky, že bude rozlišováno mezi demokratickými a nedemokratickými Němci. Rovnost také přináší Benešův první pražský projev, který doplňuje komentářem. Ve všech třech denících je otisknut právě Benešův brněnský projev, který je doplněn reportážním popisem atmosféry, kterou shodně reportéři hodnotí jako euforickou. Do textu jsou připisována provolání davu k prezidentovi. Hesla typu „my vás máme rádi“, bouřlivý potlesk a atmosféra evokující cyklus symfonických básní Má vlast Bedřicha Smetany. Beneš je také nazýván „prezidentem Osvoboditelem“, čímž je poukazováno na jeho exilové snažení, jehož výsledkem bylo osvobození Československa.

Zmínku o Klementu Gottwaldovi kupodivu nepřináší komunistická Rovnost, ale Svobodné slovo, které otisklo Gottwaldův návrh na strukturaci německého obyvatelstva a rozhodnutí o jeho odsunu. Tento mediální text je spíše

institucionální povahy, jelikož stroze definuje skupiny obyvatel určených k odsunu a těch, kteří budou moci za určitých podmínek v republice zůstat.

Třetím zmiňovaným politickým činitelem je protektorátní prezident Emil Hácha. Kontext, ve kterém je zmiňován, je však negativní, jelikož byl v poválečné společnosti chápán jako zrádce. Jeho jméno se vyskytuje v Rovnosti ve tvaru háchovci a v Činu ve spojení háchovští velkozeměhryzové. Tato označení potvrzují společenské vnímání Háchy jako politika, který zradil svou zemi a přenechal ji Němcům.

g. Jaký mediální obraz sovětských politických a vojenských představitelů vytváří Čin, Rovnost a Slovo národa pomocí charakteristik (vlastností, sociální role, vzorce chování)?

V souvislosti s vysídlením německého obyvatelstva je důležité také zmínit vztah Československa a Sovětského svazu, jelikož sovětská vojska nejenže osvobodila Brno již 26. dubna 1945 pod vedením maršála Malinovského, ale tato vojska také asistovala při odsunu brněnských Němců na přelomu května a června 1945. V médiích se proto vyskytují slova vděčnosti sovětské armádě, Rusku a především politickému vůdci Josifu Stalinovi.

Stalin je označován jako velký a sovětská armáda jako slavná. Rudá armáda je v médiích prezentována jako ta, která osvobodila Československo s velikým vypětím sil, předvedla své vojenské umění a grandiosní vítězství. Do kontrastu jsou pak tyto oslavné výrazy postaveny proti německé zběsilosti. Připomínání jsou také padlí sovětsí vojáci, pro které mají Češi truchlit jako pro své slovanské bratry, kteří zemřeli ve válce s Němci pro českou vlast.

2. Vedlejší otázky zaměřené na vysídlení německého obyvatelstva z Československa:

a. Přípravovala brněnská média publikum na vysídlení německého etnika?

Již 12. května byl v Rovnosti otištěn článek s titulkem „Nekompromisní řešení německé otázky“. Tento text vyšel v den Benešova projevu v Brně, kde prezident promluvil o vysídlení Němců. Tudíž s denním předstihem oproti zbylým dvou zkoumaným periodikům prezentovala Rovnost myšlenku nekompromisního řešení, tedy odsunu Němců z Brna, prezentovala dříve, než ji v Brně přednesl prezident. Benešův projev otiskla všechna tři stranická média a shodně po celý měsíc květen psala, že se s Němci žít nedá, že je potřeba tuto otázku německou

definitivně vylikvidovat. Autoři apelovali na čtenáře, že je nutné Němcům oplácit jejich chování za války a to nejlépe stejnými prostředky, tedy i za použití násilí. Upozorňováni byli čtenáři Rovnosti, že násilný odsun Němců bude v zájmu šťastného života budoucích generací a zachování celosvětového míru. Všechna média vytvářela budoucí obraz, že pokud Němci neodejdou z republiky, bude se protektorátní situace opakovat. Autoři přímo vyhrožovali další válkou a násilím. Ve čtenářích tak zřejmě tyto autorské postupy vyvolávaly obavy, ale tudíž i dojem, že je potřeba, aby byli Němci vysídleni.

b. Jakými prostředky byla v tisku zdůvodňována nutnost odsunu Němců z Brna?

Autoři deníků používali několik strategií, aby byla legitimizována potřeba vysídlit Němce z Brna. První strategií, kterou autoři používali, bylo připomenutí zločinů, které Němci v Protektorátu Čechy a Morava páchali na Česích. Vzpomínány jsou například osudy obyvatel Lidic a Ležáků, mučení a popravy v Kounicových kolejích. Tato strategie mohla ve čtenářích vyvolat strach nebo vztek a tudíž touhu po pomstě. Dalším postupem bylo vytváření obavy, že by se mohli Němci v brzké budoucnosti opět dostat k moci. Hrozba nové války, narušení celosvětového míru a nebezpečí německé povahy jsou tři hlavní prostředky k vyvolání strachu v období těsně po skončení války. Třetí strategií byl přímý apel autorů k pomstě. Výjimkou v deníku Čin nebyla ani výzva k násilí. Někdy byla rétorika analyzovaných textů až nápadně podobná rétorice nacistické. Používány byly například výrazy vylikvidovat nebo konečné řešení.

c. Jak jsou ve vybraných tištěných médiích reprezentováni čeští političtí představitelé a jejich rétorika o vysídlení německého obyvatelstva?

Klement Gottwald ve funkci náměstka ministerského předsedy rozdělil německé obyvatelstvo do několika skupin, kdy diferencoval ty Němce, kteří smí zůstat v Československu a ty, kteří musí odejít. Mezi shodnou skupinu Němců říšských a protektorátních patřili také němečtí Židé a Češi, kteří se přihlásili k německé národnosti. Upozornil však také na české oportunisty. Spíše než agitační dikci zvolil Gottwald styl, který by se dal nazvat jako úřednický. Vše striktně rozdělit, vymezit a definovat skupiny, které budou vysídleny a které budou smět zůstat. Toto řešení německého problému, jak byl mediální text nazván ve Slovu národa, přinesly přímé směrnice Klementa Gottwalda.

Všechna brněnská média otiskla proslov Edvarda Beneše, který 12. května 1945 pronesl v Brně. Již v něm slibuje, že problém s Němci bude vyřešen. Navíc při návštěvě v Kounicových kolejích Beneš navíc striktně odmítl, že bude rozlišovat mezi Němci demokratickými a nedemokratickými a zdůraznil, že německá otázka musí být definitivně vylikvidována.

V obou případech jsou výroky politiků stručné, avšak jasné. Beneš prohlásil, že je potřeba problém s Němci vylikvidovat a Gottwald determinoval osoby určené k odsunu, čímž prezidentův plán podpořil.

V brněnských stranických médiích byly vydávány také proslovy politiků přejaté z Československé tiskové kanceláře, ty však nebyly předmětem analýzy, a proto výzkumný vzorek přináší pouze tyto příklady dikce politických činitelů k tématu odsunu Němců z Brna.

d. Jak byl v denících Čin, Rovnost a Svobodné slovo zaznamenán průběh vysídlení německého obyvatelstva?

Slovo národa otisklo 31. května nařízení určené Němcům, které bylo již den zastaralé. Toto nařízení, určené původně Němcům, tak informovalo české čtenáře o tom, že se Němci měli shromáždit dne 30. května k odchodu z Brna a nesměli si s sebou brát žádné cennosti a peníze, pouze jídlo a ošacení. Na probíhající vysídlení Němců z Brna reagovalo Slovo národa i Rovnost 31. května 1945 dvěma mediálními texty. Slovo národa kromě nařízení o vysídlení informovalo také o tom, že Němci musí odejít z Brna. Rovnost pak vydala text s titulkem „Nejen Němci...“ od Volodi Spurného a oznámení o tom, že je „Německá otázka v Brně rozřešena“.

Čin stejně jako Rovnost a Svobodné slovo hlavní informace o odsunu přinesl až 1. června 1945. V Činu Stanislav Šulc uvedl svůj text s titulkem „Rozloučení s Němci“, ve kterém uvádí, že Němcům nepřejeme nic zlého. V druhém textu deníku Čin s názvem „20.000 Němců opustilo Brno“ autor tvrdí, že Němci odešli, celý tento odchod byl pod dohledem zdravotníků a všechno proběhlo v poklidu, bez valného zájmu obyvatelstva. Tento mediální obraz se však diametrálně liší od výpovědí pamětníků v historické literatuře.

Rovnost reagovala jedním textem s titulkem „Brno konečně vyčištěno od Němců“, ve kterém byly uvedeny pouze strohé informace o odchodu Němců a zdůrazněno, že je to zásluha brněnských dělníků. Slovo národa tomuto tématu věnovalo také jeden strohý text nazvaný „Odchod Němců z Brna“.

Pouze Čin se konkrétněji věnoval průběhu odsunu. Informoval o poklidné atmosféře, zdravotnickém dohledu a nevalném zájmu ze strany Čechů. Rovnost a Čin přinesly informace o tom, že odešli především ženy, děti a staré osoby a že muži zůstanou v Brně na odklízecí práce. Informovali o počtu vysídlených osob. V médiích se neobjevila žádná reportáž z místa, kde se měli Němci scházet, popsán nebyl ani pochod směrem k rakouským hranicím a ani podmínky v pohořelickém táboře, kde byli vysídlení Němci internováni.

e. Je rozdíl mezi mediálním diskursem před a po vysídlení německého obyvatelstva z Brna. Pokud ano, jaký?

Odpověď na tuto otázku navazuje na předchozí, jelikož je překvapivé, jak se změnila zdatně dikce autorů ve všech zkoumaných denících vysídlením Němců. Ještě před 31. květnem jsou ve vztahu k Němcům používány výrazy jako úplná likvidace a je na čtenáře apelováno, že je to nutné osvobodit českou půdu od Němců, protože se s nimi nedá žít a je vedle nich možná je smrt.

Je proto překvapivé, že 1. června 1945 všechny tři deníky o Němcích již píší umírněně. Stroje informují o počtu vysídlených a o úředních nařízeních a v Činu tvrdí, že Němci odešli v poklidu a že jim nepřejeme nic zlého. Následně v červnu deník Čin informuje čtenáře především o volných bytech po Němcích, které získají přednostně ti, jež nejvíce za války trpěli a že bude dodržována sociální politika. Také Rovnost a Slovo národa v červnu umírňují protiněmeckou dikci. Avšak jsou výjimky, kdy Rovnost přináší text, ve kterém účtuje s fašismem, a ve Slovu národa je 19. června vydán text s titulkem „Konečné řešení“, které evokuje nacistickou rétoriku. Tento text pojednává o nesouhlasu západních zemí s odsunem Němců z Brna, na což autor reaguje vysvětlením, jakou hrozbou pro celou Evropu Němci jsou. Konečné řešení tak nemá znamenat smrt pro všechny Němce, ale konec pro ohrožení evropského míru. Slovo národa obhajuje nutnost vysídlení Němců také v textu, který reaguje na proslov Wenzela Jaksche. Ten je spolu s demokratickými Němci obviňován z nečinnosti před válkou, a tak je legitimizován odsun všech Němců bez výjimky.

Jelikož už nebylo třeba ve čtenářích více rozdmýchávat zlost vůči Němcům a pozornost stranických deníků se měla zaměřit především na propagaci stranické politiky před budoucími volbami, zájem o toto téma opadal, stejně jako útočná protiněmecká dikce.

3. Vedlejší otázky zaměřené na diskurzivní modely:

a. Jaké diskurzivní modely utváří mediální reprezentaci německého obyvatelstva?

Ve spojení s mediálním obrazem německého národa jsou vytvářeny diskurzivní modely, které charakterizují Němce jako agresivní. V mediálních textech Činu, Rovnosti a ve Slovu národa se vyskytuje diskurzivní model ničitelů míru, model vrahů, diskurz bestiality a brutality, diskurzivní model barbarů a pohanů, necivilizovaných. Diskurzivní model chování Němců shrnuje označení smrtící a nelidské.

b. Na co tyto diskurzivní modely poukazují v případě mediálního obrazu německého obyvatelstva a jeho vysídlení?

Jednotlivé diskurzivní modely zvýrazňují nevhodné chování Němců (skupina oni) v opozici s chováním Čechů (skupina my), které vystihuje diskurzivní model mučedníků. Výše uvedené diskurzivní modely jsou v tomto případě důvodem k vysídlení a k odplatě. V mediálních textech jsou zdůrazněny tyto negativní diskurzivní modely chování Němců jako argumentace pro nutnost vysídlení německého obyvatelstva z Brna a také z celého Československa.

c. Které diskurzivní modely jsou při mediální reprezentaci německého obyvatelstva a jeho vysídlení vylučovány?

Na závěr je třeba upozornit, že v denících byla utvářena především kolektivní vina celého německého národa. Vždy byl kladen důraz na vyjádření, že trest platí pro všechny Němce bez výjimky. Opomenuto je, že nebyli jen špatní Němci, že většina německých žen, staří lidé a především děti byli nevinní a ne každý Němec způsobil válku. V médiích tak není vytvářen mediální diskurz Němců jako obětí války. Není ani rozlišováno, kdo je skutečným viníkem války. Například osobě Adolfa Hitlera je v analyzovaných mediálních textech věnována pouze jedna zmínka v kontextu s označením Hitlera jako hrobaře, a proto chybí mediální diskurz Adolfa Hitlera právě jako viníka války.

7. DISKUZE

V této části bych se ráda ohlédla za celou práci a zamyslela se nad jejími nedostatky. Kombinací metod Jamese Paula Geeho, Johna B. Thompsona a Teuna van Dijka, které jsem aplikovala na vybrané autorské texty stranických deníků *Rovnost*, *Čin* a *Svobodné slovo*, jsem se pokusila objasnit, jak byl po druhé světové válce tvořen mediální obraz odsunu brněnských Němců a Němců jako etnika.

Jedním z nedostatků může být malý výzkumný vzorek. Pro analýzu jsem vybrala pouze třicet mediálních textů. Jelikož jsem omezila výběr teritoriálně a také časově. Důvodem byla především dynamičnost doby. Zkoumané období zachycuje konec války, narůstající negativní reakce Čechů na Němce a odsun, kterým bylo měsíc po konci války ukončeno stovky let trvající česko-německé soužití. Po vysídlení Němců začal zájem o toto téma ustávat. Z tohoto důvodu je zvolené období takto krátké a počet textů nízký. Přesto se domnívám, že jsem získala vhodný a dostatečný materiál pro analýzu.

Pokud by tato práce měla být rozšířena, nejvhodnější formou by byla komparace tohoto tématu a jeho mediálního diskurzu se zahraničním příkladem. Němci byli vysídlováni například také z Polska, a proto by bylo zajímavé porovnat přístupy dvou států. Vhodné by bylo též zpracování mediální prezentace vysídlení Němců z celého Československa, což byl můj prvotní záměr, avšak byla jsem upozorněna na limity své i limity diplomové práce, a proto by takto široké téma bylo vhodné například pro disertační práci.

V případě, že bych práci zaměřila pouze na odsun Němců z Brna, bylo by také zajímavé analyzovat pohled týdeníků, jelikož například týdeníky *Moravský jih*, *Hlas osvobozených* a *Hlas lidu* se tématem odsunu také zabývaly. Dalším zajímavým návrhem na zpracování tohoto tématu by byla komparace dobového diskurzu tištěných médií poválečných a současných v mediálních textech, které pojednávají o německé menšině v Československu a jejich odsunu. Například komparace komunistické *Rovnosti* v roce 1945 a *Rovnosti* současné by dle mého úsudku vykazovala v diskurzu velké rozdíly. Téma vztahu Němců a Čechů nabízí řadu možností pro zpracování, jelikož je zde velice znatelný opoziční vztah, jak jej definuje Teun van Dijk.

Navzdory těmto uvedeným nedostatkům a připomínkám doufám, že tato diplomová práce přináší relevantní poznatky, které přispívají k pochopení mediálního obrazu brněnských Němců a jejich poválečného odsunu.

8. SEZNAM LITERATURY

8.1 Knižní publikace

BALÍK, Stanislav. 2007. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav, 180 s. ISBN 9788021042506.

BEDNAŘÍK, Petr: *Český tisk v letech 1945–1948*. In Končelík, Jakub – Köpplová, Barbara – Prázová, Irena – Vykoukal, Jiří (eds.): *Rozvoj české společnosti v Evropské unii*. III, Média, Teritoriální studia. Praha, Matfyzpress, 2004, s. 132–144. ISBN 80-86732-35-5.

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. 2011. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 439 s. ISBN 978-80-247-3028-8

BRANDES, Detlef, DVOŘÁČEK, Petr. 2002. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 499 s.

BRÜGEL, Johann Wolfgang. 2008. *Češi a Němci 1939-1946*. Vyd. 1. Praha: Academia, 415 s. ISBN 9788020016379

CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal. 2004. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. a dopl. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 494 s. ISBN 8086432637.

CONNOLLY, William E, David MILLER, Alan RYAN a Janet COLEMAN. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Vyd. 2. Brno: Barrister & Principal, 2003, xiii, 581 s., ISBN 8085947560.

FIDELIUS, Petr. 1998. *Řeč komunistické moci*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 216 s. ISBN 8086138038.

FOUCAULT, Michel. 2006. *Rád diskurzu*. Vyd. 1. Bratislava: Agora, 66 s. ISBN 8096939432.

GEE, James Paul. 2001. *An introduction to discourse analysis: theory and method*. London: Routledge, viii, 176 p.

GEE, James. P. 2011. *How to do discourse analysis*. New York: Routledge.

GELLNER, Ernest André. 2003. *Nacionalismus*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 133 s. ISBN 8073250233.

GELLNER, Ernest André. 1993. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: Josef Hříbal, 158 s. ISBN 809013811x.

- GIDDENS, Anthony a Jan JAŘAB. 1999. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 595 s., ISBN 8072031244.
- GLOTZ, Peter. 2006. *Vyhnutí: České země jako poučný případ*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 222 s. ISBN 807185705x.
- HARRINGTON, Austin. 2006. *Moderní sociální teorie: základní témata a myšlenkové proudy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 495 s. ISBN 8073670933.
- HERTL, Hanns. 2001. *Němci ven!: brněnský pochod smrti 1945 : dokumentace*. Praha: Dauphin, 277 s. ISBN 8072720317.
- HLAVIČKOVÁ, Zora. MASLOWSKI, Nicolas. 2005. *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy: od mobilizace k identitě*. Praha: CES, 118 s., ISBN 8023944568
- HOUŽVIČKA, Václav. 2005. *Návraty sudetské otázky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 546 s. ISBN 8024610078.
- HUDEC, Vladimír a kol.: *Z historie naší novinářské organizace (1877-1987)*. Novinář, Praha 1987, 190 s.
- HUTTON, Christopher M. 2010. *Nazi Race Theory and Belief in an "Aryan Race": A Profound Failure of Interdisciplinary Communication*. International Journal of Science in Society. Vol. 1, No. 4, s. 149-155
- JASPERS, Karl. *Otázka viny: (příspěvek k německé otázce)*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, 92 s. ISBN 8020402446
- KÁRNÍK, Zdeněk.: *České země v éře První republiky, Díl 2. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*. Praha: Libri, 2002. 577 s. ISBN 80-7277-031-4.
- KONČELÍK, Jakub. *Rozvoj české společnosti v Evropské unii: (příspěvky z konference konané ve dnech 21. - 23. 10. 2004)*. Vyd. 1. Praha: Matfyzpress, 2004, 433 s. ISBN 8086732355.
- KOUBA, Miroslav, MAGINCOVÁ Dagmar a Ivo ŘÍHA. 2012. *Kontexty propagandy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 350 s. ISBN 9788073955151.
- KRAUS, Jiří. 2005. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Vyd. 1. Praha: Academia, 880 s. ISBN 9788020013514.

- KUBÍČEK, Jaromír, ŠIMEČEK, Zdeněk. 1976. *Brněnské noviny a časopisy od doby nejstarší až do roku 1975*. 1. vyd. Brno: Universitní knihovna, 594, [2] s.
- MCQUAIL, Denis. 2007. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 3. Praha: Portál, 447 s. ISBN 9788073673383.
- MIKŠÍČEK, Petr. 2005. *Sudetská pout', aneb, Waldgang*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 165 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 8073630095.
- NOHEJL, Marek. 2007. *Jednání, diskurs, kritika: myslet společnost*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 242 s. ISBN 9788086429717.
- PEROUTKOVÁ, Michaela. 2008. *Vyhnutí: jeho obraz v české a německé literatuře a ve vzpomínkách*. Praha: Libri, 204 s. ISBN 9788072773459.
- POSPÍŠIL, Miloš, RACEK, Ludvík. 1986. *Úloha stranického tisku v dějinách dělnického a komunistického hnutí: sborník konference konané ve dnech 24. a 25. června 1985 v Brně na počest 100. výročí založení Rovnosti*. Praha: Novinář, 246 s.
- SLÁDEK, Milan. 2002. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Hodkovičky: Pragma, 205 s. ISBN 8072059017.
- SPURNÝ, Matěj. 2006. *Sudetské osudy*. 1. vyd. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 214 s. ISBN 8086125742.
- STANĚK, Tomáš. 1991. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Vyd. 1. Praha: Academia, 536 s., 18 foto příl. ISBN 8020003282
- TEEPLE, John B. 2004. *Kronika historie světa*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 666 s. ISBN 8024211467.
- THOMPSON, John B. 1990. *Ideology and modern culture: critical social theory in the era of mass communication*. 1st pub. Stanford: Stanford University Press, viii, 362 s. ISBN 0804718458.
- UNGER, A. L. 1974. *The Totalitarian Party: Party and People in Nazi Germany and Soviet Russia*. London; New York: Cambridge University Press.
- VÁLKA, Zbyněk. 2004. *Brno pod hákovým křížem*. V Olomouci: Votobia, 156 s. ISBN 8072201670.

VAN DIJK, Teun A. 2006. „Ideology and discourse analysis“. In *Journal of political ideologies*, no. 11. Oxford University.

VAN DIJK, Teun A. 2002. Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In Wodak, Ruth – Meyer, Michael. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications.

VAN DIJK, Teun A. Opinions and ideologies in the press. In Bell, Alan – Garrett, Peter. 1998. *Approaches to media discourse*. Malden: Blackwell.

VAN DIJK, Teun A. The study of Discourse. In Van Dijk, Teun A. 1997. *Discourse studies : a multidisciplinary introduction*. Volume 1., Discourse as structure and process. London: SAGE Publications.

VERNER, Pavel. 2011. *Propaganda a manipulace*. Praha: UJAK, 192 s., ISBN 978-80-7452-015-0

ZIERIS, Karel František. 1947. *Nové základy českého periodického tisku*. Praha, Orbis. 40 s.

8. 2 Periodické zdroje

8. 2. 1 Rovnost

ža. 12. 5. 1945. „Nekompromisní řešení německé otázky.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 5

13. 5. 1945. „Pan president k svému lidu.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

Koťátko, Jiří. 13. 5. 1945. „Navždy osvobodíme půdu českého venkova.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 6

17. 5. 1945. „Pravda přece jen zvítězila.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 9

Špurný, Volod'a. 31. 5. 1945. „Nejen Němci...“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

rt. 31. 5. 1945. „Německá otázka v Brně rozřešena.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 20

rt. 1. 6. 1945. „Brno konečně vyčištěno od Němců.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 21

ůř. 22. 6. 1945. „Zákaz styku s Němci.“ Pp. 2 in *Rovnost*, r. 1945, č. 39

P. 27. 6. 1945. „S fašismem sčítujeme.“ Pp. 1 in *Rovnost*, r. 1945, č. 43

8. 2. 2 Čin

13. 5. 1945. „Zůstaneme věrni svým velkým tradicím československým.“ Pp. 4 in *Čin* 1945, r. I, č. 6

Šulc, St. 16. 5. 1945. „Likvidace Němců bude úplná.“ Pp. 1 in *Čin* 1945, r. I, č. 8

vk. 1. 6. 1945. „20.000 Němců opustilo Brno.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

Šulc, St. 1. 6. 1945. „Rozloučení s Němci.“ Pp. 1. in *Čin* 1945, r. I, č. 21

Šek. 15. 6. 1945. „Jezdili naši mučedníci také v kočáře?“ Pp. 2 in *Čin* 1945, r. I, č. 33

flk. 22. 6. 1945. „Jen trpělivost: V Brně není bytová nouze.“ Pp. 2 in *Čin* 1945, r. I, č. 39

-dl-. 23. 6. 1945. „Krev vojínů a mučedníků nás zavazuje.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 40

-li-. 29. 6. 1945. „V Brně obsazeno 15.800 bytů po Němcích.“ Pp. 2. in *Čin* 1945, r. I, č. 45

8. 2. 3 Slovo národa

G. 13. 5. 1945. „President Beneš nás volá do práce.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 6

k. 15. 5. 1945. „President Beneš si prohlédl mučírny Gestapa.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 7

ru. 17. 5. 1945. „Otázka internovaných Němců a Němek v Brně.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 9

fl. 24. 5. 1945. „Řešení německého problému.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 14

re. 26. 5. 1945. „Jak nakládat s Němci.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 16

Fr. Loubal. 27. 5. 1945. „Co s Němci?“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 17

re. 31. 5. 1945. „Němci musí odejít z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

31. 5. 1945. „Nařízení o vystěhování Němců.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

re. 1. 6. 1945. „Odchod Němců z Brna.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 20

ar. 5. 6. 1945. „Proč se vrací?“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 24

ar. 16. 6. 1945. „Jakschův protest proti řešení německé otázky u nás.“ Pp. 2 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 34

re. 19. 6. 1945. „Konečné řešení.“ Pp. 1 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

ak. 19. 6. 1945. „Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady.“ Pp. 3 in *Slovo národa* 1945, r. I, č. 36

8. 3 Elektronické zdroje

Košický vládní program in České vlastenecké stránky spojeny s časopisem Svědomí

http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm (nedatováno)

Synonyma k výrazu nucený in ABZ slovník českých synonym

<http://www.slovník-synonym.cz/web.php/slovo/nuceny> (nedatováno)

Evangelium podle Jana, kapitola 19, verš 17 in Bible on-line

<http://www.bible-online.cz/#> (nedatováno)

Statistiky druhé světové války in Druhá světová válka

<http://druha.svetova.cz/clanky/statistiky/> (nedatováno)

Osvobození Brna Rudou armádou in Encyklopedie Brna

http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=3994 (21. 10. 2013)

HLÁVKA, Pavel, Osmanská říše in Válka

http://www.valka.cz/clanek_11128.html (17. 5. 2005) - ISSN: 1803-4306

9. JMENNÝ REJSTRÍK

Arendtová, Hannah	27	Hroch, Miroslav	18
Bednařík, Petr	14	Jaksch, Wenzel ... 7, 85, 86, 94, 104, 105, 109	
Beneš, Edvard ... 1, 3, 7, 8, 12, 16, 47, 48, 51, 52, 56, 57, 63, 65, 72, 75, 76, 77, 79, 81, 84, 85, 89, 90, 92, 93, 95, 99, 100, 101, 105, 106, 108		Jaspers, Karl	3
Berger, Peter L.	18, 20	Jirák, Jan	14
Bernayse, Edvar Louis	26	Judex, Oskar	11
Brügel, Johan Wolfgang	6, 17	Kopecký, Václav	9, 14, 15, 16
Cabada, Ladislav	24	Köpplová, Barbara	14
Dijk, Teun van ... 2, 18, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 53, 55, 59, 60, 70, 71, 93, 101, 111		Koťátko, Jiří	51, 59, 62, 97, 99
Ellul, Jacque	27	Kubát, Michal.....	24
Fairclough, Norman	25, 35	Laušman, Bohumil	51
Fierlinger, Zdeněk	9, 50	Lord, Christopher	24
Fidelius, Petr	16	Loubal, František	51, 82, 84, 88, 91, 97
Filipínský, Jan	50	Luckmann, Thomas	18, 20
Foucault, Michel	18, 34	Malinovskij, Rodion Jakovlevič ...	11, 47, 106
Frank, Karl Hermann ... 6, 47, 83, 94, 103, 104		Mannheim, Karl	24, 25
Gee, James Paul ... 2, 18, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 53, 72, 93, 101, 111		Mareš, Michal	16
Gellner, Ernest	18, 32	Marx, Karl	24, 29
Goebbels, Joseph	5, 26	Masaryk, Tomáš Garrigue	4, 75
Gottwald, Klement ... 14, 47, 87, 105, 107, 108		Matula, Vladimír	12
Gouldner, Alvin Ward	26	McQuail, Denis	22
Gramsci, Antonio	25	Noelle-Neumannová, Elisabeth	23
Hácha, Emil	64, 106	Nohejl, Marek	34
Hall, Stuart 25		Píšek, František	50
Heydrich, Reinhard	7, 47	Rejzek, Jaroslav	51
Hitler, Adolf ... 5, 6, 7, 8, 11, 18, 27, 32, 47, 52, 78, 83, 94, 104, 110		Schwabe, Karl	11
Houžvička, Václav	5	Spurný, Volod'a	51, 56, 57, 97
		Staněk, Tomáš	13
		Thomas, William Isaac	28
		Thompson, John B. ... 2, 18, 29, 31, 32, 38, 41, 42, 43, 53, 55, 59, 74, 93, 101, 111	
		Tracy, Destutt de	23
		Verner, Pavel	26

10. VĚCNÝ REJSTŘÍK

Agenda-setting	22
Agitace	27, 107
Balíčková žurnalistika	22, 23
Benešovy dekrety	9, 28, 93
Binární opozice	38, 39, 40, 42, 54, 55, 71, 83, 96
Československá strana lidová (ČSL)	16, 50
Československá strana národně socialistická (ČSNS)	7, 40, 41, 50, 77
Československá strana sociálně demokratická (ČSSD)	40, 41, 50
Československá tisková kancelář (ČTK)	16, 27, 40, 41, 48, 51, 52, 95
Čin	1, 42, 50, 51, 53, 66, 72, 91, 93, 95, 101, 103, 107, 108, 109, 111
Diskurz	18, 25, 26, 28, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 48, 49, 70, 101, 110, 111
Diskurzivní analýza	1, 2, 6, 14, 18, 34, 35, 38, 41, 42, 43, 45, 53, 101
Diskurzivní model	43, 44, 49, 110
Dnešek	16
Genocida	3, 102, 104
Hegemonie	25
Ideologie ...	2, 5, 18, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 49, 56, 61, 64, 66, 67, 69, 78, 81, 82, 86, 104
Ideologický čtverec	2, 18, 37, 38, 39, 41, 42, 53, 55, 59, 60, 70, 71, 83, 93, 95, 101
Komunistická strana Československa (KSČ)	40, 41, 50, 53
Košický vládní program	7, 8, 14
Mnichovská dohoda	6, 7, 64
Nacionalismus	2, 7, 18, 28, 32, 33
Postupimská konference	1, 9, 41, 45, 51, 95, 101
Propaganda	6, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 45
Rovnost ...	1, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111
Rudé právo	15, 27
Saint-Germainská smlouva	5
Slovo národa ...	41, 42, 43, 44, 46, 47, 51, 53, 77, 81, 89, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109
Sociální konstrukce reality	18, 19, 21, 22, 23, 24, 42, 49
Sovětský svaz ...	1, 8, 9, 14, 16, 24, 28, 46, 47, 54, 62, 63, 68, 73, 74, 75, 79, 81, 89, 90, 97, 98, 99, 102, 106
Spirála mlčení	22, 23
Thomasův teorém	28
Transfer	3, 8, 9
Versailleská smlouva	32

11. PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Rovnost

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1K	4 strany	
roč. 1945	č. 5	sobota 12. 5. 1945	s. 1
Provolání československé vlády k lidu (tit.) Jednota a práce prvními podmínkami obnovy (ČTK)			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1K	4 strany	
roč. 1945	č. 5	sobota 12. 5. 1945	s. 2
Nekompromisní řešení německé otázky autor: ža			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1,50K	4 strany	
roč. 1945	č. 6	neděle 13. 5. 1945	s. 1
Pan prezident k svému lidu (pozn.: V hlavičce titulu: Smrt německým okupantům!)			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1,50K	4 strany	
roč. 1945	č. 6	neděle 13. 5. 1945	s. 2
Navždy osvobodíme půdu českého venkova (pozn.: V hlavičce titulu: Smrt německým okupantům!)			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1K	2 strany	
roč. 1945	č. 9	čtvrtek 17. 5. 1945	s. 1
Pravda přece jen zvítězila (pozn.: odstavec 8 - "vylikvidovat Němce...")			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1K	2 strany	
roč. 1945	č. 20	čtvrtek 31. 5.1945	s. 1
A) Nejen Němci ... autor: Volod'a Spurný B) Německá otázka v Brně rozřešena (tit.) Dělnictvo si vynutilo rázný zákrok (podtit.) autor: rt			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. 1945	č. 21	pátek 1. 6. 1945	s. 1
Brno konečně vyčištěno od Němců (tit.) Přes 20.000 Němců internováno a většinou odvedeno z města (meztit.) autor: rt (pozn.: Hlavička titulu: Jednota lidu - jednota národa!)			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1K	4 strany	
roč. 1945	č. 39	pátek 22. 6. 1945	s. 2
Zákaz styku s Němci autor: úř			

Rovnost List Komunistické strany Československa na Moravě			
deník	1K	4 strany	
roč. 1945	č. 43	středa 27. 6. 1945	s. 1
S fašismem sůčtujeme autor: P - Brno			

Příloha č. 2

Slovo národa

Slovo národa Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1, 50 Kč	4 strany	
roč. I	č. 6	neděle 13. 5. 1945	s. 1
President Beneš nás volá do práce (tit.) V prvním velkém projevu na české půdě zhodnotil porážku nacismu a význam konečné likvidace německého problému v republice (podtit.)			

Slovo národa			
Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. I	č. 7	úterý 15. 5. 1945	s. 1
<p>President Beneš si prohlédl mučímny Gestapa (tit.) Návštěva v Kounicových studentských kolejích. - Letopisy o strašném útisku a pronásledování českého národa (podtit.) autor: k</p>			

Slovo národa			
Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. I	č. 9	čtvrtek 17. 5. 1945	s. 2
<p>Otázka internovaných Němců a Němek v Brně autor: ru</p>			

Slovo národa			
Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. I	č. 14	čtvrtek 24. 5. 1945	s. 1
<p>Řešení německého problému (tit.) Jasně směřující náměstka předsedy vlády Kl. Gottwalda (podtit.) autor: fl</p>			

Slovo národa			
Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. I	č. 16	sobota 26. 5. 1945	s. 1
<p>Jak nakládat s Němci (tit.) Podrobné směrnice zemského Národního výboru moravskoslezského autor: re</p>			

Slovo národa			
Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1, 50 Kč	4 strany	
roč. I	č. 17	neděle 27. 5. 1945	s. 1
<p>Co s Němci? Autor: Fr. Loubal</p>			

Slovo národa Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. I	č. 20	čtvrtek 31. 5.1945	s. 1
A) Němci musí odejít z Brna (tit.) Důležité rozhodnutí Národního výboru pro Velké Brno (podtit.) autor: re B) Nařízení o vystěhování Němců			

Slovo národa Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. I	č. 24	pátek 1. 6. 1945	s. 2
Proč se vracení? (tit.) Kterým Němcům byl povolen návrat do Brna (podtit.) autor: ar			

Slovo národa Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 Kč	2 strany	
roč. I	č. 26	čtvrtek 7. 6.1945	s. 1
Vystěhování Němci se do Brna už nikdy nevrátí autor: re			

Slovo národa Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 K	4 strany	
roč. I	č. 34	sobota 16. 6. 1945	s. 2
Jakschův protest proti řešení německé otázky u nás (tit.) S Němci bude naloženo tak, jak si přáli (podtit.) autor: ar			

Slovo národa Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 K	4 strany	
roč. I	č. 36	úterý 19. 6. 1945	s. 1
Konečné řešení autor: re			

Slovo národa Orgán Československé strany národně socialistické			
deník	1 K	4 strany	
roč. I	č. 36	úterý 19. 6. 1945	s. 3
Půda Němců a zrádců bude vyvlastněna bez náhrady (tit.) Vláda projednává dekret o vyhnání všech cizáků a škůdců s české půdy (podtit.) autor: ak			

Příloha č. 3

Čin

Čin List české sociální demokratické strany dělnické			
deník	1, 50 K	4 strany	
roč. I	č. 6	13. 5. 1945	s. 2
Zůstaneme věrní svým velikým tradicím československým. (projev prezidenta Beneše v Brně)			

Čin List české sociální demokratické strany dělnické na Moravě			
deník	1 K	2 strany	
roč. I	č. 8	středa 16. 5. 1945	s. 1
Likvidace Němců bude úplná autor: St. Šulc			

Čin Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě			
deník	1 K	2 strany	
roč. I	č. 21	pátek 1. 6. 1945	s. 1
A) 20.000 Němců opustilo Brno (tit.) Rázná opatření Národního výboru vykonána přes noc (podtit.) autor: vk B) Rozloučení s Němci autor: St. Šulc			

Čin Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě			
deník	1 K	4 strany	
roč. I	č. 33	pátek 15. 6. 1945	s. 2
Jezdili naši mučedníci také v kočáře? Autor: Šek (rubrika: Různé)			

Čin			
Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě			
deník	1 K	4 strany	
roč. I	č. 33	pátek 22. 6. 1945	s. 2
<p>Jen trpělivost: V Brně není bytová nouze (tit.) 60.000 Němců již opustilo Brno a uvolnilo 15.000 bytů (podtit.)</p>			

Čin			
Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě			
deník	1 K	4 strany	
roč. I	č. 40	sobota 23. 6. 1945	s. 2
<p>Krev vojáků a mučedníků nás zavazuje (tit.) Mohutná manifestace jihlavského kraje - Budou se dívat, jak to vedeme autor: -dl-</p>			

Čin			
Zemský orgán československé sociální demokracie na Moravě			
deník	1, 50 K	4 strany	
roč. I	č. 45	pátek 29. 6. 1945	s. 2
<p>V Brně obsazeno 15.800 bytů po Němcích (tit.) Všechny potřebné rodiny dostanou byty. - Bytová otázka v budoucnosti autor: -li-</p>			